

Sijaissisarukset – perhehoidon näkymätön osapuoli

Narratiivinen tutkimus sijaissisarusten osallisuudesta
lastensuojelun sijoitusprosessissa

Senni Laine

Sijaissisarukset – perhehoidon
näkymätön osapuoli. Narra-
tiivinen tutkimus sijaissi-
sarusten osallisuudesta las-
tensuojelun perhehoidossa.

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sijaissisarukset – perhehoidon näkymätön osapuoli. Narratiivinen tutkimus sijaissisarusten osallisuudesta lastensuojelun sijoitusprosessissa

Tekijä: Senni Laine

Koulutusohjelma/oppiaine: sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 85+2

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Tutkielman tarkoituksena oli selvittää, miten lastensuojelussa toimivien sijaisperheiden biologisten lasten eli sijaissisarusten osallisuus toteutuu perhesijoituksen prosessin aikana. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan, mitä yhteistyö sosiaaliviranomaisen kanssa merkitsi sijaissisaruksille ja millaista tukea he olisivat tarvinneet sijoitusprosessin aikana.

Tutkielma on laadullinen tutkimus, jonka tutkimuskontekstina on lastensuojelun perhehoito ja tutkimuksen teoreettinen käsite muodostettiin osallisuudesta. Tutkimusaineisto kerättiin teemahaastattelumenetelmällä ja tutkimukseen osallistui kuusi 18-21-vuotiasta nuorta aikuista. Aineistosta muodostettiin narratiivisen tutkimusotteen avulla teemoja, jotka analysoitiin Harry Shierin osallisuuden polku -mallin avulla.

Tuloksista ilmeni, että sijaissisarukset ovat näkymättömiä etenkin lastensuojelun sosiaalityön käytännöissä. Sijaissisaruksille ei ole olemassa yhtenäistä valmennusta, joka antaisi heille tietoa sijaisperheenä toimimisesta. Sijaissisarusten mielipidettä kysytään perheen ryhtyessä sijaisperheeksi, mutta heillä ei ole riittävästi tietoa päätöksensä tueksi. Yhteistyöhön sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijän kanssa vaikutti selkeästi se, toimiko perhe kunnallisena vai yksityisen palveluntarjoajan sijaisperheenä. Kunnallisten sijaisperheiden nuoret eivät tunteneet lasten sosiaalityöntekijöitä, eivätkä tieneet, mistä olisivat hakeneet apua. Yksityisen palveluntarjoajan perheissä sosiaalityöntekijät olivat nuorille tuttuja ja he kokivat tullessa huomioiduiksi. Sijaissisarukset tarvitsisivat tukea koko sijoitusprosessin ajan. Yhtenäinen valmennus ennen sijoitusta loisi vahvemman perustan sijaissisarudelle. Sijoituksen aikana sijaissisaruksia tulisi tukea perheen sisäisissä kiistoissa, mahdollisten väkivaltatilanteiden

ratkaisussa sekä äkillisesti päättyvissä sijoituksissa. Myös vertaisryhmätoiminnasta olisi hyötyä sijaissisaruksille. Tutkielman tulokset ovat samansuuntaisia kansainvälisten sijaissisaruustutkimusten kanssa.

Avainsanat: sijaissisaruus, sijaisperhe, lastensuojelun perhehoito, osallisuus, narratiivisuus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tausta	1
1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	4
2 Sijaisperhe ja sijaissisaruus	5
2.1 Lastensuojelun perhehoito on muutoksessa	5
2.2 Perhehoito käytännön näkökulmasta	8
2.3 Sijaisperheen Pride-valmennus ja tuki valmennuksen jälkeen.....	10
2.4 Sijaissisaruus tutkimuksen valossa.....	14
3 Teoreettis-metodologinen lähtökohta	20
3.1 Narratiivinen lähestymistapa	20
3.2 Osallisuuden käsite lastensuojelussa	24
3.3 Shierin osallisuuden polku	27
4 Tutkimuksen toteutus	31
4.1 Tutkimusprosessin eteneminen.....	31
4.2 Haastatteluaineiston muodostaminen	32
4.3 Aineiston analyysi	37
4.4 Luotettavuus ja eettinen pohdinta	40
5 Sijaissisarusten osallisuus perheissä ja sosiaalityössä	43
5.1 Lasten osallisuus sijaisperheiden päätöksenteossa	43
5.2 Sijaissisarusten (näkyvätön) osallisuus viranomaisyhteistyössä	52
6 Sijaissisarusten tarvitsema tuki sijoitusprosessin aikana.....	59
6.1 Valmennettuna ensimmäiseen sijoitukseen	59
6.2 Avun saaminen on vanhempien varassa.....	62
6.3 Sijoituksen katkeamisen tragedia	67
7 Sijaissisaruuuden narratiivinen kasvukertomus.....	72
8 Johtopäätökset ja pohdinta	76
Lähteet	81
Liitteet	86

Taulukot ja kuvat

Taulukko 1. Huostassa olevien lasten ja nuorten jakautuminen eri sijoitusmuotoihin 5

Taulukko 2. Pride-valmennusten määrä vuosina 2014-2016..... 12

Kuvio 1. Shierin osallisuuden polku -malli 30

Kuvio 2. Tutkimusprosessin eteneminen 31

Kuvio 3. Aineiston analyysi39

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Perhehoito on ollut tavallista useammin otsikoissa kuluneen vuoden aikana. Suuri osa uutisista on koskenut ikäihmisten perhehoitoa, jonka voimakas kehittäminen johtuu Suomen hallituksen kärkihankkeesta ikäihmisten kotihoidon ratkaisemiseksi. Myös toinen kärkihanke, lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma eli LAPE on saanut palstatilaa ja uutisminuutteja (Pohjois-Pohjanmaan Lape 2017). Siinä pyritään tekemään lapsi- ja perhepalveluista nykyistä kuluttajalähtöisemmät ja kustannustehokkaammat. Lastensuojelun sosiaalityön ja perhehoidon osalta kyseessä on myös toimintakulttuurin uudistaminen ja tietopohjan kehittäminen.

Lastensuojelun perhehoidosta on varsin vähän kotimaista tutkimusta, ja sitä on koottu yhteen LAPE-hankkeen selvitystyövaiheessa, joka kestää vuoden 2017 loppuun asti. LAPE on laaja kokonaisuus, josta lastensuojelun perhehoidon kehittäminen on vain pieni osa. Silti se voi tuoda mukanaan merkittäviä muutoksia sijaisperheiden valmennukseen ja sijoituksen aikaiseen tukeen. Lastensuojelun kehittämisessä pyritään Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) mukaan vahvistamaan lastensuojelun sijaisperheissä tapahtuvaa perhehoitoa varmistamalla, että perhehoitoa tarjoavat tahot saavat riittävästi sosiaalityön ja muiden toimijoiden tarpeeseen vastaavaa tukea.

Suomen lastensuojelulain mukaan perhehoidon tulisi olla ensisijainen vaihtoehto mietittäessä sijoituspaikkaa lapselle (50 §, LSL 417/2007). Vuonna 2012 voimaan tulleen lain mukaan lapsen sijaishuolto tulisi toteuttaa laitoshuollossa ainoastaan silloin, kun sitä ei voida riittävin tukitoimin avulla järjestää perhehoidossa tai muualla. Perhehoitoon sijoitettujen lasten määrä on kasvanut lain voimaantulon jälkeen 7 %. Vuonna 2016 Suomessa oli 8827 huostassa olevaa lasta ja nuorta. Näistä 4954 (56%) oli sijoitettuna perhehoitoon, ja perhehoidossa olevien lasten ja nuorten määrästä 641 (12,9 %) asui sukulaissijoituksessa. Kunnilla oli toimeksiantosopimus 4583 sijaisperheen kanssa. (THL 2016, 6.)

Perhehoidon tutkimus Suomessa on ollut varsin vähäistä ja opinnäytetyöpohjaista. LAPE-hankkeen myötä on tehty toistaiseksi kaksi selvitystä lastensuojelun perhehoidon nykytilasta, toinen kotimaisista (Heino & Säles 2017) ja toinen kansainvälisistä tutkimuksista (Valkonen & Janhunen 2016). Perhehoidon tutkimuksissa puhutaan usein sijaisvanhempien valmennuksesta, jaksamisesta, sijoitetun lapsen kokemuksista tai sijoitusten katkeamisen syistä. Sijaisperhe on kuitenkin kokonaisuus, johon sijaisvanhempien ja sijoitettujen lapsien lisäksi kuuluvat myös perheen omat, biologiset lapset. Kutsun heitä tässä tutkimuksessa Suomessa vakiintuneella nimityksellä *sijaissisarukset*. Sijaissisarukset elävät samaa arkea kuin sijaisvanhemmat ja sijoitetut lapset sillä erotuksella, että heitä ei valmenneta tehtävään, eikä muullakaan tavalla tunnusteta olemassa oleviksi osapuoliksi sosiaalityön toimintaohjeissa. Perhehoitolaissa (PHL 253/2015) heihin viitataan ”muina perheenjäseninä” tarkasteltaessa sitä, voiko perhe alkaa toimia sijaisperheenä ja voiko sijoitettu lapsi saada tasavertaisen aseman perheessä. Heitä voi siis syys-täkin kutsua perhehoidon näkymättömäksi osapuoleksi.

Lastensuojelun perhehoidon selvityksessä todetaan, että Suomessa sijaissisaruuutta on tutkittu lähinnä opinnäytetöissä, joissa pääpaino on ollut sijaissisarouden kokemuksissa. Sosiaalityön näkökulmasta ei ole saatavilla koko sijoitusprosessin kattavaa kuvausta siitä, minkälaisia hyviä käytäntöjä sijaissisarusten kohtaamisessa, tuessa ja koulutuksessa voitaisiin hyödyntää. (Heino & Säles 2017, 64.) Perhehoidon tutkimus on tarpeen, koska sijaissisaruksien valmennuksen ja tuen kautta syntyvä hyvinvointi vaikuttaa suoraan sijaisperheiden jaksamiseen. Sijaisperheiden hyvinvoinnilla taas on yhteys perhesijoitusten pysyvyyteen. Sijaissisarutus on tärkeä osapuoli sijoitetun lapsen sijaisperheeseen kotiutumisen ja siten sijoituksen sujumisen kannalta. Sijaissisarusten negatiivinen reagointi on usein myös syy siihen, että perhesijoitus katkeaa (Janhunen 2008, 137.)

LAPE-hanke on nostanut esiin jo muutaman vuoden kovassa myötätuulessa ollutta käsitettä lasten osallisuudesta omassa toimintaympäristössään ja asuinkunnassaan. Osallisuus on keskeinen käsite ja metodi myös tässä tutkimuksessa. Osallisuudesta puhuttaessa ei aina huomata, että se sisältää myös paljon käsitteitä, joita käytetään helposti rinnakkain osallisuuden kanssa. Harry Shierin (2001) osallisuuden mallin mukaan lapsen osallisuus edellyttää lapsen kuuntelemista, mielipiteen ilmaisun tukemista, lapsen näke-

mysten huomioon ottamista, lapsen ottamista päätöksentekoon ja vallan jakamista lapsen kanssa. Osa näistä periaatteista on kirjattu lastensuojelulakiin sijoitetun lapsen oikeuksina. Sijaissisarusten lakiin kirjatut oikeudet ovat vähäiset: perhehoitolakiin on kirjattu ainoastaan sosiaalityöntekijän velvoite kysyä mielipide ”perheen muilta jäseniltä” sijoitetun lapsen muuttaessa perheeseen (PHL 5§ 263/2015).

Oma kiinnostukseni perhehoidon ja sijaissisarouden tutkimiseen syntyi sosiaalityön käytännönopetuksen jaksolla Nuorten Ystävien Oulun perhehoitoyksikössä. Sijaissisaruksien tärkeys tuli esille tilanteissa, joissa lapselle tai nuorelle etsittiin sopivaa sijaisperhettä. Sosiaalityöntekijät kiinnittivät huomiota sijaisperheen biologisten lasten ikään, sukupuoleen ja luonteeseen. Sijaisperheen vanhempien uskottiin selviytyvän koulutuksen ja tuen ansiosta sijoitettujen lasten kanssa, mutta perheen rooleja ei haluttu sotkea tarpeettomasti sijoittamalla perheeseen esimerkiksi saman ikäinen lapsi kuin perheen omat lapset. Sijaissisarusten tärkeä rooli ja heidän hyväksyntänsä tärkeys sijoitetun lapsen kehitykselle tulivat usein esiin käytännönopetuspaikkani keskusteluissa.

Tutkielman rakenne etenee siten, että johdannon jälkeen jatkan tutkimukseni kontekstista kertomalla lastensuojelun perhehoidon tilasta tämän päivän Suomessa. Luku on tarpeellinen siksi, että se avaa perhehoidon rakennetta lainsäädännön ja perhehoidon nykytilan kannalta ja antaa näin kuvan siitä, millaisessa järjestelmässä sijaissisarusten perheet elävät ja tekevät töitä. Tämän jälkeen kuvaan sijaissisarouden käsitettä ja kerron aiheesta tehdystä kotimaisesta ja kansainvälisestä tutkimuksesta. Kolmas luku käsittelee teoreettis-metodologista tutkimusperustaa. Aloitan lyhyellä yhteenvedolla laadullisesta tutkimusotteesta ja kerron sitten käyttämästäni narratiivisesta tutkimusotteesta. Jatkan kertomalla osallisuuden tutkimuksesta lastensuojelussa ja esittelen tämän jälkeen Shierin osallisuuden polun mallin, jota käytän aineiston analysointiin.

Neljäs luku käsittelee tutkimusaineiston keräämistä ja käsittelyä. Kerron haastattelutilanteista, aineistosta ja aineiston käsittelystä. Lisäksi avaan aineiston analyysiä ja pohdin tutkimuksen luotettavuutta ja eettisiä kysymyksiä. Tulokset esittelen luvuissa viisi, kuusi ja seitsemän. Päätän tutkielman pohdintaan, jossa esitän tulokset lyhyesti ja pohdin tulosten soveltamista käytännön tasolla. Lisäksi esitän mahdollisia jatkotutkimusaiheita

1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkielmassa selvitän sitä, miten sijaisperheiden biologisten lasten eli sijaissisarusten osallisuus toteutuu perheen valmistautuessa sijaisperheenä toimimiseen, ja miten sijaissisarusten ja sosiaaliviranomaisten yhteistyö toimii sijoituksen aikana. Lisäksi tarkastelen sijaissisarusten tarvitsemaa tukea koko sijoitusprosessin ajalta sijaisvanhempien valmennuksesta mahdolliseen sijoituksen päättymiseen saakka. Tarkoitukseni on selvittää sijaissisaruiden osallisuuden kokemuksia koko sijoitusprosessin ajalta.

Tutkimusaineistonani on kuusi haastattelua, joita analysoin narratiivisen analyysin avulla. Narratiivisessa lähestymistavassa analyysin painopiste on uuden kertomuksen tuottamisessa aineiston kertomusten perusteella. Aineiston moninaisuudesta pyritään saamaan esiin merkitysten muodostamia kokonaisuuksia (Heikkinen 2010, 145.)

Tutkimuksen keskeinen teorettinen käsite on *osallisuus*. Tarkastelen lasten ja nuorten osallisuuden toteutumista Harry Shierin (2001) Osallisuuden polku -mallin avulla. Malli sai alkunsa Shierin työskenneltyä YK:n lasten oikeuksien parissa, ja sen ydinajatus on lisätä lasten osallisuutta eri organisaatioissa. Tarkastelen osallisuuden polun viittä eri tasoa perheen sisäisessä päätöksenteossa ja organisaation eli sosiaalityön toimintatavoista käsin.

Tutkimuskysymykseni on: *miten sijaisperheen biologisten lasten osallisuus toteutui sijoitusprosessin aikana?*

Tähän kysymykseen etsin vastausta kolmen tarkentavan alakysymyksen avulla.

1. *Miten valmistelu vaikuttaa sijaissisaruteen?*
2. *Mitä yhteistyö sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijän kanssa merkitsee?*
3. *Millaista tukea sijaissisaruteen tarvitaan?*

2 Sijaisperhe ja sijaissisaruuus

2.1 Lastensuojelun perhehoito on muutoksessa

Vuonna 2016 perhehoidossa oli 4954 lasta, kun kaikkiaan huostassa oli 8827 lasta ja nuorta. Sukulaissijaisvanhempien luona asui 641 lasta. Maakuntien välillä on eroja sijoituspaikkojen käytössä. Pohjois-Pohjanmaa (73 %) ja Kainuu (68 %) ovat perhehoitopainotteisia maakuntia, kun taas Uudellamaalla oli perhehoidossa alle puolet huostassa olevista lapsista. (THL 2016, 6.)

Taulukko 1. Huostassa olevien lasten ja nuorten jakautuminen eri sijoitusmuotoihin.

	Perhehoito (%)	Ammatillinen perhehoito (%)	Laitoshuolto (%)	Muu (%)	Yhteensä (%)
2015	4872 (56 %)	1294 (15%)	2206 (25 %)	404 (5 %)	8776 (100 %)
2016	4954 (56 %)	1214 (14 %)	2246 (25 %)	413 (5 %)	8827 (100 %)

Lähde: THL 2016; THL 2015.

Lastensuojelulain mukaan lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla (LSL 417/2007 49§.) Perhehoito on ensisijainen sijaishuollon järjestämisen tapa suhteessa laitoshuoltoon. Laitoshuolto tulee kyseeseen vasta, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida edes tukitoimien avulla järjestää perhehoidossa tai muualla. Laitokseen sijoittamisen syy voivat olla esimerkiksi päihtet tai vakava rikoskierre, koska tällöin lapsen ongelmiin puuttuminen vaatii tavanomaista kotikasvatusta tiukempia keinoja. Muita sijoitustapoja voivat olla esimerkiksi sijoitus lapsen omaan kotiin sijoitusta purettaessa tai itsenäinen tuettu asuminen. (Araneva 2016, 304.)

Perhehoitoa on haluttu lisätä lainmuutoksella, sillä sijaishuolto on Suomessa edelleen laitospainotteinen ja perhehoitosijoitusten määrä pysynyt lähes ennallaan lisäyspyrkimyksistä huolimatta. Suomea onkin pidetty sijaishuoltopaikan valintojen osalta laitospainotteisena lastensuojelumaana. Ero on suuri etenkin, jos verrataan Yhdysvaltoihin, Englantiin tai Norjaan, joissa suurin osa lapsista sijoitetaan sijaisperheisiin ja adoptio on yksi lastensuojelun vaihtoehtoista. Jos Suomea verrataan Tanskaan tai Saksaan, Suomi ei eroa merkittävästi eri sijaishuoltomuotojen käytössä. (Laakso 2013, 16.) Perhehoidon lisääminen paitsi lastensuojelussa, myös kehitysvammaisten ja vanhusten hoidossa kuuluu hallituksen kärkihankkeiksi nimetyn Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaan (LAPE). (STM 2017).

Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen asumisen ja hoidon järjestämistä hänen kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena on antaa lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. Perhehoidon toimijat voidaan jakaa kahteen osaan. Sijaisperheillä tarkoitetaan toimeksiantosopimuksen tehneen perhehoitajan omassa kodissaan antamaa lapsen hoitoa. Sijaisperheiden lapsimäärästä, olosuhteista ja perhehoitajien koulutuksesta säättää perhehoitolaki. Ammatillisella perhehoidolla tarkoitetaan perhehoitoa, joka annetaan aluehallintoviraston luvan perusteella ammatillisessa perhekodissa. Myös ammatillisessa perhekodissa on olennaista kodinomaisuus, mutta lisävaatimuksena on perhehoitajalta vaaditun koulutuksen tuoma osaaminen. (Araneva 2016, 306.)

Päätöksen lapsen sijoittamisesta perheeseen joko avohuollon toimenpiteenä tai huostanoton sijoituspaikkana tekee aina kunnallinen sosiaalityöntekijä. Sen sijaan sijaisperheen valmennuksen, tuen ja säännöllisen tapaamisen voi hoitaa muukin taho, käytännössä yksityinen perhehoidon palveluntarjoaja. Toiminta on luvanvaraista, ja sitä valvoo aluehallintovirasto. Käytännössä perhehoidon palveluntuottaja tekee toiminnanaloituseroilmoituksen jokaisen sijaisperheen asuinkuntaan ja kunta lähettää ilmoituksen oman lausuntonsa kera aluehallintovirastolle, joka myös pitää yllä rekisteriä palveluntarjoajista (LSL 80 §.) Alalle on tullut viime vuosina useita uusia toimijoita, etenkin kansainväliset terveysyritykset ovat lähteneet mukaan perhehoitoon. Palveluntarjoajat pyrkivät tarjoamaan kaikkea kuntien tarvitsemaa lastensuojelutyötä avohuollon tukitoimista si-

jaishuoltoon. Tällä hetkellä perhehoitoa tarjoavat Suomessa ainakin Perhehoitokumppanit Suomessa (PKS), Nuorten Ystävät, Attendo, Mehiläinen, Familiar, Majakan Valo, Arjessa-konserni ja Ava-perhepalvelut. Nuorten Ystävät ja PKS ovat toimineet alalla pisimpään, vuodesta 2008 lähtien (Vähämaa 2017).

Viime aikoina tehdyissä perhehoidon selvityksissä (STM 2017a; Hoikkala & Lavikainen 2015) on oltu huolissaan kilpailuttamisen vaikutuksesta lapsen oikeuksien toteutumiseen perhehoidossa. Sijaisperheiden rekrytointi ja valmennus, sijoituspaikan hakeminen lapselle ja osallistuminen sijoitusprosessiin ostetaan usein yksityisiltä toimijoilta, järjestöiltä tai niissä käytetään seudullisia ja maakunnallisia yksiköjä. Tämä perhehoidon monituottajuus tarkoittaa lapsen ja perheiden näkökulmasta uusien toimijoiden mukaan tuloa sijoitustyöhön. Työntekijöiden ja palvelunhankkijan näkökulmasta se tarkoittaa kilpailutusta ja vaihtuvia kumppanuuksia. Tällä hetkellä ammatillisten perhekotien ja perhehoidon palveluntuottajien kilpailutus sekä sopimusten laatiminen hoidetaan kunnissa hyvin vaihtelevin menettelyin ja resurssein. (STM 2017a, 14.)

Ostopalveluissa sijaishuoltopaikan hankintakriteereihin vaikuttavat lapsen etua enemmän kunnan taloudellinen tilanne ja kilpailutuksen tuottama hankintajärjestys. Sijaishoitopalveluiden yksityistämisen pelätään myös johtavan siihen, että palveluntarjoajat kuorivat päältä helpoiten sijoitettavat lapset ja nuoret. Jo nyt on huomattavissa, että sijoituspaikan löytäminen vaikeasti vammaiselle tai vakavasti mielenterveysongelmaiselle ja päihderiippuvaiselle nuorelle on vaikeaa. (Hoikkala & Lavikainen 2015, 8.)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuu ei ole yksinkertainen asia, kun sijoitukseen tulee mukaan monituottajuutta. Kun kunta ostaa perhehoidon alihankintana, se tekee ostopalvelussopimuksen lapsen sijoittamisesta perheeseen ja siihen liittyvistä palveluista. Perhehoidon toteuttaja etsii lapselle sopivan, koulutetun perheen ja hoitaa yhteistyössä kunnallisen sosiaalityöntekijän kanssa sijoitukseen liittyvät käytännön asiat. Tämä järjestely on ristiriidassa lastensuojelulain hengen kanssa, sillä sen mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on työparinsa kanssa valmistella sekä lapsen huostaanottoon, että sijaishuoltopaikan muutokseen liittyvät päätöksentekoa varten. Valmistelun oleellisena osana on lapsen edun mukaisen sijaishuolto-

paikan valinta. Laki ei anna mahdollisuutta delegoida lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmistelutoimivaltaa miltään osin toiselle viranomaiselle tai toimielimelle. Käytännössä sijaishuoltoapaikan lapselle valitsee silti yhä useammin yksityinen perhehoidon palvelujen tuottaja tai kunnan yhteinen perhehoitoyksikkö tai vastaava toimija. (Araneva 2016, 303.) Molemmat ovat vastoin perustuslain 124 § mukaista kieltoa, sillä valmistelutoimenpiteiden delegoimiseen liittyy merkittävää julkisen vallan käyttöä (PL 731/1999.)

Tuleva sote-muutos lisää yksityisten palveluntarjoajien käyttöä perhehoidossa entisestään. THL:n perhehoidon kehittämisraportissa todetaan myös, että perhehoitajien rekrytointi ja tukeminen edellyttävät erityisosaamista, joka perustelee toiminnan järjestämistä alueellisena yhteistyönä. Perhehoidon kehittämisessä ja perhehoitajien koulutuksen ja tuen järjestämisessä tarvitaan alueellisesti yhtenäisiä toimintatapoja. Tämä tarkoittanee, että TH:n suositusten mukaan perhehoidon toteutus tehtäisiin tulevaisuudessa maakunnan liikelaitoksissa, johon kootaan laajempi joukko lastensuojelun työntekijöitä. (THL 2017a, 18-19.)

2.2 Perhehoito käytännön näkökulmasta

Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen asumisen ja hoidon järjestämistä hänen kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena on antaa lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. Perhehoidon järjestämiseen, sisältöön ja valvontaan liittyvistä asioista säädetään perhehoitolaissa (PHL 263/2015.) Perhehoitolaissa on säännöksiä esimerkiksi perhekodin olosuhteista, perhekodissa hoidettavien enimmäismäärästä, toimeksiantosuhteisen perhehoitajan palkkiosta ja kustannusten korvaamisesta, oikeudesta vapaaseen sekä muuhun tukeen.

Perhehoidon toimijat voidaan jakaa kahteen osaan. Sijaisperheillä tarkoitetaan toimeksiantosopimuksen tehneen perhehoitajan omassa kodissaan antamaa lapsen hoitoa. Ammatilliset perhekodit ovat sijaiskodin ja laitoksen väliin sijoittuva hoitomuoto. Amatillisella perhekodilla tarkoitetaan aluehallintoviraston luvan saanutta perhekotia,

jossa lasten kanssa asuu vähintään kaksi hoidosta ja kasvatuksesta vastaavaa henkilöä. Henkilöstöllä tulee olla soveltuva ammattitutkinto tai muu koulutus. Joissakin perhekohteissa perhe asuu samassa taloudessa sijoitettujen lasten kanssa ja toisissa lapsia hoitaa palkattu henkilökunta. Myös perhekodin koko, tilaratkaisut ja hoidollinen erityisosaaminen vaihtelevat suuresti. (Saastamoinen 2010, 9–10.)

Lapsi sijoitetaan perhehoitoon aina lapsen sosiaalityöntekijän päätöksellä, ja yleensä perhehoitaja tekee lapsen hoidosta toimeksiantosopimuksen sijoittavan kunnan kanssa. Lastensuojelulain perusteella sijoitetun lapsen perhehoidon järjestäminen on toimeksiantosopimukseen perustuva julkinen hallintotehtävä, joka järjestetään samoin perustein kuin iäkkäille tai täysi-ikäisille vammaisille henkilölle järjestettävä perhehoito. Perhehoitaja vastaa lapsen tavanomaiseen arkeen liittyvistä asioista, mutta lapsen huollosta eli merkittävistä päätöksistä vastaa lapsen sosiaalityöntekijä. (Araneva 2016, 307.) Toinen perhehoitolain mukainen vaihtoehto toteuttaa perhehoito on kunnan ja yksityisen palveluntuottajan välillä tehtävä sopimus perhehoidon järjestämisestä. Tällainen sopimus tehdään, kun kunta ostaa perhehoidon palvelun yksityiseltä palveluntuottajalta. Perhehoitolaissa säädetään tietyistä asioista, jotka sopimukseen tulee kirjata (PHL 263/2015, 11§).

Perhehoidon järjestäminen muulla tavoin kuin kunnan omana toimintana on lisääntynyt viimeisten kymmenen vuoden aikana, ja yksityisten toimijoiden määrä on moninkertaistunut. Kunta voi ostaa koko perhehoidon ”pakettina” palvelun tuottajalta tai se voi ostaa osia paketista, kuten perheen tarvitseman ohjauksen, koulutuksen ja tuen siten, että tuki on perhehoitajan käytettävissä ympäri vuorokauden. Jos kunnasta ei löydy lapselle soveltuvaa ja valmennettua perhehoitajaa, kunta voi kääntyä palveluntuottajan puoleen ja tiedustella sen tarjontaa lapselle sopivaksi perhehoitajaksi. Tällöin kunta hyväksyy palveluntuottajan valmentaman ja arvioiman perheen. Kunta tekee perheen kanssa toimeksiantosopimuksen lapsen sijoituksesta. Palveluntuottaja voi allekirjoittaa toimeksiantosopimuksen kolmantena osapuolena, sillä se vastaa käytännössä toimeksiantosopimuksen velvoitteista koskien palkkion ja kulukorvauksen maksua ja perhehoitajan tukea sekä muita sovittuja palveluja. Kun lapsi sijoitetaan perheeseen, palveluntuottaja jatkaa lapsen, perhehoitajan ja lapsen verkoston kanssa työskentelemistä sijoituksen ajan tiiviissä yhteistyössä kunnan kanssa. (Heino & Säles 2017, 43.)

Perhehoitaja voi toimia myös yksityisen perhehoidon palveluntarjoajan palveluksessa. Suomessa on kymmenkunta yksityistä perhehoidon palveluntarjoajaa, jotka hankkivat, kouluttavat ja pitävät resursseissaan sijaisperheitä. Yleensä näiden palveluntarjoajien toiminta on niin kutsuttua vahvasti tuettua perhehoitoa, joka käytännössä tarkoittaa, että palveluntarjoajan sosiaalityöntekijät ovat yhteydessä perheeseen ja sijoitettuun lapseen tiiviimmin kuin kunnallisella tasolla yleensä. Monien palveluntarjoajien sopimukseen kuuluu myös sijaisperheille tarjottu konsultaatio, vertaistukiryhmät, työnohjaus, lomittajat sekä virkistystoimintaa.

Suomessa toimivien sijaisperheiden kokonaismäärää ei ole tiedossa. THL kertoi ensimmäistä kertaa vuoden 2016 lastensuojelutilaston yhteydessä luvun, joka kertoo toimeksiantosuhteisten perhehoitajien määrän. Sen mukaan kunnilla oli toimeksiantosopimus 4 583 perheen kanssa, ja näistä 869 (19 %) perhettä oli lapsen läheis- tai sukulaisperhe (THL 2016.) Luku ei ole kattava, sillä kaikissa koulutetuissa sijaisperheissä ei ole kaiken aikaa lapsia sijoitettuna, jolloin heillä ei ole voimassaolevaa sopimusta kunnan kanssa. Perhehoitoliiton vuonna 2016 perhehoitajille tekemään kyselyyn vastanneiden sijaisvanhempien (vastaajien määrä 165) mukaan perhehoito oli sijaisperheissä enimmäkseen pitkäkestoista (83 %). Keskimäärin sijaisperheisiin oli sijoitettu 2,2 lasta, mutta määrä vaihteli yhdestä seitsemään lapseen. (STM 2017a, 10.)

2.3 Sijaisperheen Pride-valmennus ja tuki valmennuksen jälkeen

Perhehoitolaki määrittelee, että ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä perhehoitajaksi aikovan henkilön on suoritettava tehtävän edellyttämä ennakkovalmennus (PHL 263/2015, 6§.) Suomessa sekä kunnat että yksityiset toimijat käyttävät Pride-valmennusta, jota hallinnoi Pesäpuu ry.

Pride-koulutus tuotiin Suomeen Pohjois-Amerikasta 1994, ja nelivuotisen projektin aikana koulutettiin kouluttajat ja muunnettiin ohjelma Suomen oloihin sopivaksi. Ohjelman lähtökohta on, että valmennuksen tulee tapahtua ennen kuin perhe ryhtyy sijaisperheeksi tai tekee päätöksen ryhtyä sijaisperheeksi. (Back-Kiianmaa & Hakkarainen

2007, 121–122.) Valmennuksen aikana osallistujat saavat tietoa niistä valmiuksista, joita sijaisvanhemmat tarvitsevat ja samalla arvioivat omia vahvuuksiaan ja kehittämistarpeitaan. Kouluttajina toimivat kokeneet sijaisvanhempi ja sosiaalityöntekijä yhdessä. Valmennus auttaa tunnistamaan sijoitettavan lapsen tarpeet ja toimimaan tiimissä lapsen läheisten ja lapsen asioita hoitavien työntekijöiden kanssa. Erilaisten harjoitusten avulla eläydytään omiin, sijoitetun lapsen ja hänen vanhempiansa tilanteisiin ja tunteisiin sijoituksen eri vaiheissa. Pride-valmennus päättyy osallistujien ja kouluttajien yhteiseen arvioon siitä, soveltuuko perhe sijaisperheeksi. (Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2007, 131–132.)

Sijaissisarusten kannalta Pride-koulutuksen merkityksellisin kerta on usein ryhmän kahdeksas tapaaminen eli paneeli, johon koulutettavat saavat ottaa mukaan läheisiään kuulemaan sijaisvanhemmuudesta. Paneeliin pyritään saamaan puhujiksi kokemusasiantuntijoita eli sijaisvanhempia, sijaissisaruksia tai vaikkapa isovanhempia, jotka ovat sijoituksen myötä saaneet uusia lapsenlapsia. Tapaamisen tavoitteena on antaa osallistujille mahdollisuus tavata kokeneita sijaisvanhempia, lastensuojelun perhehoidon ammattilaisia sekä sijaisperheissä kasvaneita nuoria ja kysyä heidän tuntemuksistaan, kokemuksistaan, tiedoistaan ja taidoistaan. Lisäksi uusille sijaisperheille halutaan antaa tietoa perhehoidon käytännöistä ja ammatillisesta tiimityöstä ja tukimuodoista, joita on tarjolla sijaisperheille. (Pesäpuu 2006.)

Millään taholla ei ole aukotonta tietoa siitä, kuinka moni sijaisperhe on koulutettu tehtävänsä. Kymmenen vuotta sitten Raili Back-Kiianmaa ja Pirjo Hakkarainen (2008, 144) arvioivat, että 60 % sijaisperheistä saa lain vaatiman koulutuksen. Pride-koulutuksen käyneistä ei ole tarkkaa tilastoa, sillä koulutuksia järjestävät kunnat, yksityiset toimijat ja järjestöt. Tietoja hallinnoiva Pesäpuu ry saa osallistujamäärät Pride-kouluttajien ilmoittamina. Luvut valmennuksen käyneistä sijaisvanhemmista ovat siis suuntaa-antavia. Yleensä Pride-valmennus on ryhmämuotoista, mutta sijaisperheitä valmennetaan myös yksittäistapauksina. Tällöin esimerkiksi kunnan sosiaalityöntekijä käy perheen kanssa valmennuksen yksityiskäynteinä. Osa sijaisvanhemmista on sukulaissijaisvanhempia, joille on olemassa oma, Prideä lyhyempi valmennuksensa. Pride-valmennukseen osallistuvat sijaisperheiden molemmat vanhemmat eli jos osallistujamäärää ajatellaan sijaisperheyksikköinä, pitää luku puolittaa.

Taulukko 2. Pride-valmennusten määrä vuosina 2014-2016.

	2014	2015	2016
Pride-valmennusryhmiä	57	62	37
Osallistujia	483	669	485

Lähde: Pynnönen 2017.

Pesäpuu ry:llä on oma konseptinsa myös sijaisperheiden biologisten lasten huomioimiseen. Näitä ovat sisarusryhmät, joita voidaan järjestää yhtä aikaa sijaisperheen vanhempien Pride-tapaamisten kanssa, tai koota ryhmä jo toimivien sijaisperheiden lapsista. Näistäkään ryhmistä ei ole virallisia lukuja, mutta Pynnönen arvioi niiden olevan yleistymässä etenkin suuremmissa kaupungeissa. (Pynnönen 2017.) Lisäksi lasten sijaisperheeseen valmistautumiseen on tarjolla Sijaissarus-oppaat sekä lapsille (7-12 vuotta) että nuorille (13-16 vuotta) sekä DVD Sijaissarus.

Tällä hetkellä perheen biologisten lasten mielipidettä perheen sijaisperheeksi ryhtymiseen kysytään Pride-koulutukseen liittyvien kotikäyntien yhteydessä. THL:n perhehoiton kehittämisraportin suosituksen mukaan tulevaisuudessa tulisi pohtia lakimuutoksia sen osalta, että perhekodin olosuhteiden selvittämisessä kysyttäisiin myös virallisempi, salassa pidettävä mielipide perheen biologisilta lapsilta. (THL 2017a, 25.)

Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut myös siitä, miten sijaissarusukset kokevat sosiaalityön ja sosiaalityöntekijöiden kuulleen, tukeneen ja auttaneen heitä. Aikaisempien tutkimusten mukaan sijaisvanhemmat kokevat putoavansa hyvän valmennuksen jälkeen varsin vähäiselle tuelle sen jälkeen, kun sijoitus todellisuudessa alkaa.

Back-Kiianmaan ja Hakkaraisen (2008) mukaan Pride-koulutus saa valmennettaviltaan hyviä arvosanoja, mutta arviot valmennuksen riittävydestä muuttuvat, kun perheeseen sijoitetaan lapsi. Sen jälkeen tarvittaisiin tukea erityisesti sijoittavalta sosiaalityöntekijältä. Sijoitusvaiheessa tulisi tehdä suunnitelma siitä, miten perhettä tuetaan jatkossa. Sijoitus heijastuu koko perheeseen, ja on tärkeää, että sijaisperheen muut lapset saavat

riittävästi tietoa ja mahdollisuuden työstää sijaissisaruuuttaan. Niin sijaisvanhemmilla kuin biologisilla lapsilla tulisi olla mahdollisuus konsultaatioon alusta asti. (Mt., 142.) Myös Riitta Janhunen (2008) on samaa mieltä koko perheen tukemisen tarpeellisuudesta. Jotta sijaisvanhemmat ja -sisarukset jaksaisivat tukea sijoitettua lasta, myös heille tulisi tarjota mahdollisuus omien ajatustensa ja tunteiden käsittelyyn (Mt., 143.)

Janhusen (2008) tutkimuksessa perhesijoituksen katkeamisen yleisimmiksi syiksi on mainittu sijaisvanhempien väsyminen tai sijaisperheen muuttunut tilanne. Myös huono yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa on yksi katkeamiseen johtaneista syistä. Pahimmillaan sijaisvanhemmat kokivat, etteivät sosiaalityöntekijät vastaa soittoihin eivätkä sähköposteihin. Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, etteivät sijaisvanhempien toiveet ja ennakkokäsitykset tuen laadusta ja määrästä toteutuneet. (Mt, 132–134.) Syyksi huonoon yhteistyöhön esitetään yleensä lastensuojelun liian suurta asiakasmäärää yhtä sosiaalityöntekijää kohden, sosiaalityöntekijöiden suurta vaihtuvuutta ja laajaa toimenkuvaa. Lasten asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi pyrkiä tukemaan sijaisperhettä, mutta usein suhdetta leimaavat kiire, väärinymmärrykset ja aidon kohtaamisen puuttuminen. (Janhunen 2011, 22.)

Sijaisvanhempien tuen saamista ja sen tarvetta on sivuttu useammassa sijaisvanhemmuudesta tehdyissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Ulla Väisäsen (2005) ja Marja Niskan (2014) opinnäytetöiden mukaan sijaisvanhemmat kokevat, että he eivät saa tarpeeksi tukea vanhemmuuteensa. Lastensuojelun Keskusliiton selvityksen (Heinonen 2011) mukaan lähes kolme kymmenestä sijaisvanhemmasta piti saamaansa tukea riittämättömänä. Sijaisvanhemmat toivovat, että sosiaalityöntekijällä olisi enemmän aikaa tutustua lapseen ja perheeseen ja että he arvostaisivat sijaisvanhempien tekemää työtä. Sijaisvanhemman voimia voivat kuluttaa esimerkiksi perherakenteen muutos, sijoitetun lapsen oirekäyttäytyminen, biologisten lasten oirehtiminen, yhteistyöongelmat sijoitetun lapsen suvun kanssa ja yhteistyöongelmat sosiaalityöntekijöiden kanssa. (Janhunen 2008, 137–138.)

Perhehoitoliitto kartoitti vuonna 2016 perhehoitajien kokemuksia perhehoidon nykytilasta ja perhehoitajien saamasta tuesta. Noin 75 prosenttia kyselyyn vastanneista 165 perhehoitajasta oli tyytyväisiä yhteistyöhön kunnan sosiaalityön kanssa. 25 % kuitenkin

ilmoitti olevansa tyytymätön tai erittäin tyytymätön yhteistyöhön vastuutyöntekijän kanssa. Eniten perhehoitajat moittivat yhteistyön puutetta eli yhteistyötä ei joko ollut tai se koettiin liian vähäiseksi. Vastuutyöntekijää saattoi olla vaikea tavoittaa eikä hän tehnyt kotikäyntejä. Myös työntekijöiden vaihtuvuus aiheutti käytännön ongelmia. (Heino & Säles 2017, 68.)

Sosiaalityön organisaatorakenteet ovat monissa kunnissa voimattomia ja haluttomia vastaamaan sijaisvanhempien lisääntyneeseen tuen tarpeeseen. Samaan aikaan sijoitettavat lapset ja nuoret ovat yhä haastavampia ja moniongelmaisempia. Kuntasosiaalityön niukka resursointi riittää tuskin perustyön vaatimuksiin, eikä organisaatioiden uudistamiseen riitä voimavaroja. Perhehoidon tukijärjestelmien luominen olisi merkittävä edistysaskel, jolla olisi laaja-alaisia vaikutuksia. Perhehoito saisi enemmän ammattimaisia piirteitä, kun jouduttaisiin tunnustamaan, ettei kasvatustehtävän suorittamiseen useissa sijoituksissa riitä pelkkä sijaisvanhemmuus. (Rabb 2008, 162–163.)

Käytännössä sijaisperheiden tuen määrään ja laatuun vaikuttavat monet seikat. Asuinpaikan ja lapsen sijoituskunnan sosiaalityöllä on suuri merkitys, mutta ihmistyössä ei voida vähätellä myöskään sitä, kohtaavatko sijaisperheen ja sosiaalityöntekijän ajatukset todella toisensa. Rakenteellisena seikkana on lisäksi huomioitava, että osa sijoituksesta hallinnoidaan kolmannen osapuolen eli perhehoidon palveluntarjoajan kautta. Tällöin konsultaatio, yhteydenotot ongelmatilanteissa, vertaisryhmät ja usein myös sijaisvanhempien lomitus järjestyvät palveluntarjoajan välityksellä. Perhehoitoa tarjoavien palveluntarjoajien määrä kasvaa koko ajan, mutta toistaiseksi ei ole tehty tutkimuksia, joissa vertailtaisiin sijaisvanhempien kokemuksia eri palveluntarjoajat huomioiden.

2.4 Sijaissisaruu tutkimuksen valossa

Sijaissisaruuuden käsitettä ei ole Henna Kinnusen (2008, 26) mukaan suomalaisen tutkimuksen tasolla koskaan määritelty tai yleisesti käytetty, mutta sen sijaan sitä on käytetty esimerkiksi Pesäpuu ry:n julkaisemassa, sijaisperheen biologisille lapsille suunnatussa tehtäväkirjassa ”Mitä on sijaissisaruu?” (Pesäpuu 2002). Myöskään perhehoitolakiin ei

sisälly yleisesti käytössä olevia ja vakiintuneita termejä kuten sijaisvanhempi, sijaisperhe, sijaiskoti, sijaislapsi tai sijaissisarukset. Suomen lainsäädännössä ei tunneta muita sijais-alkuisia termejä kuin sijaishuollon järjestäminen (LSL 40 §), sijaishuolto (LSL 49 §) ja sijaishuoltopaikka (LSL 50 §) (Araneva 2016, 306.) Sijaisperhe on suora käännös englanninkielisestä *foster care* -käsitteestä. Sijaisvanhemmat ovat täten *foster parents* ja sijaissisarukset *foster siblings*. Näitä hakusanoja olen käyttänyt etsiessäni kansainvälistä aineistoa tutkielmaani.

Suomessa sijaissisaruuutta on tutkittu vain pro gradu-tasolla. Tutkimus on suuntautunut perhetutkimuksen suuntaan, eli on tutkittu sitä, millaisia suhteita sijaisperheiden biologisten lasten ja sijoitettujen lasten välille syntyy. Suomalaisissa tutkimuksissa on yleensä käytetty lapsinäkökulmaa eli haastateltavina ovat olleet sijaisperheen biologiset, alaikäiset lapset.

Henna Kinnusen (2008) sijaissisaruuussuhdetta koskevassa tutkielmassa todettiin, että sijaisperheiden biologisten lasten kokemukset vaihtelivat suuresti lasten iän, sijoitetun lapsen iän ja sijoitusajankohdan mukaan. Pienet lapset koetaan helpommin osaksi perhettä täysivaltaisina sisaruksina. Sijaissisaruuutta edistäviksi tekijöiksi osoittautuivat biologisen lapsen osallisuus sijoitusprosessissa, lasten mielipiteen kysyminen ja vanhempien kanssa käydyt keskustelut. Myös Tuire Inkilän (2000) tutkielman tuloksissa korostettiin perheen biologisten lasten tarvitsevan tukea etenkin, jos sijoitetut lapset sairastuvat tai oireilevat. Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää perheen biologisten lasten kokemuksia sijaisperheessä elämisestä ja sopeutumisprosessista. Tutkimuksessa selvisi, että sijaisperhetoiminnalla on perheen omia lapsia kasvattava ja itsenäistävä vaikutus. Lapсилta odotetaan jossain määrin itsenäistymistä ja varhaisaikuisen ja apukasvattajan rooliin astumista. Sijaisperheiden omat lapset joutuvat kohtaamaan jakamisen tunteita esimerkiksi huoneiden, tavaroiden ja vanhempien ajan suhteen.

Sijaissisarusten ja sijoitettujen lasten rooleja ja vuorovaikutusta tutkineen Merja Kerolan (2010) tuloksista käy ilmi, että sijaissisaruuussuhde on emotionaalisesti hyvin voimakas ja sijoitettuja lapsia pidetään oikeina sisaruksina. Haasteina pidetään kuitenkin sijaissisaruuuteen liittyvän perheen määrittelyn vaikeutta ja perhesuhteiden neuvoteltavuutta.

Tutkimuksen perusteella sijaissisaruus tarkoittaa lasten kohdalla myös muutokseen sopeutumista, itsenäisyyttä ja kielteisistä tunteista vaikenemista.

Eve Karevaara (2015) haastatteli tutkielmaansa 8-15 -vuotiaita sijaisperheiden biologisia lapsia. Tulosten mukaan sijaisperheiden biologiset lapset kokivat perhe-elämän positiivisena ja huolettomana. Sijoitetut lapset koettiin perheeseen kuuluviksi, johtuen ehkä lasten nuoresta iästä sijoitettujen lasten muuttaessa sijaisperheeseen. Sijaissisarusten huolenaiheet liittyivät sijoitetun lapsen poismuuttoon ja pärjäämiseen myöhemmin elämässä.

Kaikissa edellä mainituissa opinnäytetöissä on haastateltu alaikäisiä lapsia ja nuoria. Veera Jahnuksen (2015) tutkielma on ainoa suomalainen tutkimus, jossa aineistona ovat olleet täysi-ikäisten sijaissisarusten kirjoitukset. Tuloksien mukaan sijaissisaruksilla on sekä hyviä että huonoja kokemuksia sijaisperheessä asumisesta. Sijaisperheenä toimiminen on hyvin kokonaisvaltaista, ja se vaikuttaa väistämättä myös perheen omiin lapsiin. Tämän vuoksi perheen biologiset lapset tulisi huomioida mahdollisimman hyvin sijoitusprosessin eri vaiheissa. Sijaisperheiden sosiaalityössä pitäisi pyrkiä tukemaan koko perhettä.

Mirka Kavakan (2015) pro gradu -tutkielma ei koske suoraan sijaissisaruksia, vaan tutkimuksessa on haastateltu Pride-koulutuksessa olleita tulevia sijaisvanhempia. Sijaisvanhemman tehtävässä heitä askarrutti muun muassa omien lastensa suhtautuminen sijoitettuun lapseen. Muita tulevia sijaisvanhempia mietityttäneitä aiheita olivat yhteistyö sijoitetun lapsen biologisten vanhempien kanssa, sijaisvanhemman asema ja sijoitettuun lapseen kiintyminen ja mahdollinen luopuminen.

Viime aikoina THL ja sosiaali- ja terveysministeriö ovat tehneet useita tutkimusraportteja ja työpapereita perhehoidon laatuun ja kehittämiseen liittyen (mm. Heino & Säles 2017, STM 2017a). Niissä sijaissisaruus mainitaan usein tärkeänä ja kehitettävänä asiana, mutta varsinaista uutta tutkimustietoa raporteihin ei sisälly.

Kansainvälisesti sijaissisaruuksia on tutkittu etenkin viime vuosina huomattavasti enemmän. Vuonna 2013 Kanadassa julkaistussa Sarah Serbinskin ja Aron Shlonskyn (2013)

pohjoisamerikkalaiseen, eteläamerikkalaiseen, eurooppalaiseen ja australialaiseen tutkimukseen keskittyneessä kirjallisuuskatsauksessa löydettiin 39 englanninkielistä tutkimusta, joissa sijaissisarusten rooli oli huomioitu. Tutkimuksessa huomioitiin myös pro gradu -tutkielman tasoiset opinnäytteet. Sijaissisarusten kokemuksia sijaisperheessä on tutkittu maailmanlaajuisestikin varsin vähän, Serbinskyn ja Shlonskyn tutkimuksessa heistä käytetään nimitystä ”perhehoidon tuntemattomat sotilaat”. Serbinsky (2014) jatkoi sijaissisarusten tutkimista väitöskirjassaan, jonka tarkoituksena oli tutkia sijaisperheiden biologisten lasten emotionaalista hyvinvointia. Tutkimuksessa haastateltiin 15 aikuistunutta sijaissisarusta. Tutkimus osoitti, että sijaisperheessä asuminen vaikuttaa merkittävästi sijaisperheen omien lasten tunne-elämään. Vaihtuvien sijoitusten vuoksi sijaisperheiden lapset voivat alkaa rajoittaa omaa kiintymystään läheisiin ihmisiin, sillä menetysten myötä he alkavat ajatella, ettei uusiin ihmisiin kannata kiintyä liikaa. Myöhemmin tämä voi ilmetä ystävyys- ja seurustelusuhteiden rakentamisen vaikeutena.

Tutkimuksista löytyi hyvin vähän tietoa siitä, miten sijaisperheiden lapset kokivat perheen ryhtymisen sijaisperheeksi. Lapset olivat kuvanneet tilannetta, jossa vanhemmat olivat kertoneet heille, että heidän perheestään tulisi sijaisperhe mutta lapsia ei oltu otettu mukaan päätöksentekoprosessiin. Myös lasten roolia sijaisperheeksi hakemisen prosessissa on tutkittu hyvin vähän. Jälkikäteen lapset olisivat toivoneet enemmän tietoa esimerkiksi niistä syistä, miksi lapsia sijoitetaan, mitä sijoitetun lapsen tulo perheeseen merkitsee, millaisia käyttäytymisen tai muita haasteita sijoitetuilla lapsilla saattaa olla, ja tietoa siitä kuinka paljon sijoitetut lapset vievät vanhempien aikaa. Sijaisperheen biologisten lasten mielestä parempi tiedottaminen olisi ollut heille avuksi sijaissisaruksen roolissa. (Serbinski & Shlonsky 2013.)

Serbinskin ja Shlonskyn mukaan sijaisperheiden lasten suhde sosiaalityöntekijöihin oli usein melko ohut ja sosiaalityöntekijä sai harvoin lapset kokemaan itsensä tärkeäksi ja sitoutuneeksi perhehoidon prosessiin. Lisäksi osa lapsista tunsu epäluottamusta sosiaalityöntekijän kykyyn hoitaa sijoitetun lapsen asioita. Jotkut vanhemmista lapsista tunsivat vihaa sen vuoksi, ettei sosiaalityöntekijä heidän mielestään arvostanut heidän vanhempiansa työtä. He kokivat myös, ettei heidän rooliaan sijaisperheessä ymmärretty. (Mt, 2013.)

Maha N. Younesin ja Michele Harpin (2007) yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa kymmenen sijaisperheen vanhemmat ja biologiset lapset saivat kertoa kokemuksistaan ja ajatuksistaan biologisten lasten roolista perheessä. Tutkimuksessa kävi ilmi, että sijaisperheenä aloittamiseen on haastavaa valmistautua, sillä kukaan ei tiedä millaista se tulee olemaan. Kaikissa haastatelluissa perheissä asiasta oli keskusteltu lasten kanssa ennen sijoitettujen lasten muuttoa perheeseen. Lapset kokivat sijoitettujen lasten muuttamisen perheeseen suuremmaksi muutokseksi, kuin mihin he olivat varautuneet ja mihin heitä oli valmisteltu. Raskainta sijaisperheen arjessa oli lasten mielestä sijoituksen purkautuminen ja sijoitetun lapsen muutto pois perheestä.

Pohjoismaisessa tutkimuksessa Göteborgin yliopiston tutkija Ingrid Höjer on erikoistunut tutkimaan sijaisperheiden biologisten lasten kokemuksia sijoituksista. Erityisesti sijaishuollon tutkimukseen erikoistunut Höjer on julkaissut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana kymmenittäin artikkeleja sijoitettujen lasten ja sijaiskotien arjesta. Ingrid Höjer, Judy Sebba ja Nikki Luke (2013) kokosivat yhteen Iso-Britanniassa, Yhdysvalloissa, Kanadassa, Ruotsissa, Belgiassa ja Espanjassa tehtyä tutkimusta sijaisperheisiin liittyen. He totesivat, että perheen biologiset lapset pitäisi ottaa mukaan päätöksentekoon aina, kun tehdään päätös sijaisperheenä toimimisesta. Mahdollisuus vaikuttaa asioihin paransi tutkimusten mukaan lasten sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen. Sijaisperheenä toimiminen vaikuttaa perheen biologisten lasten elämään ja tästä syystä olisi tärkeää tarjota heille tietoa siitä, mihin heidän tulisi varautua. Perheen lapset tulisi pitää osallisina kaikissa muutostilanteissa ja heille pitäisi kertoa esimerkiksi uusista sijoituksista ja sijoitusten purkautumisista heti kun se on mahdollista. Lapset, jotka on huomioitu sijoitusprosessin eri vaiheissa muodostavat tutkimusten mukaan toimivampia suhteita sijoitettujen lasten kanssa. Lapsilla tulisi myös olla mahdollisuus keskustella avoimesti sijaisperhetoiminnan kielteisistä vaikutuksista ja sen aiheuttamista huolista omien vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kanssa. Tutkimuksessa todettiin myös, ettei vastuu lasten tukemisesta saisi jäädä heidän vanhemmilleen, vaan heille tulisi taata mahdollisuus puhua mieltä askarruttavista asioista myös sosiaalityöntekijän kanssa.

Höjer (2007) on myös tutkinut sijaissisarusten kokemuksia ruotsalaisissa sijaisperheissä. Göteborgissa tehtyyn tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret kertoivat kärsineensä

perheeseensä sijoitettujen lasten valheista ja seipitetyistä kertomuksista. Sijaisvanhempien biologiset lapset jäävät tällaisissa tilanteissa usein hämmennyksen valtaan, sillä he eivät voi tietää ovatko tarinat totta. Erityisen haastaviksi on koettu tilanteet, joissa sijoitetut lapset kertoivat elämästään ja kokemuksistaan ennen sijoitusta. Sijaisvanhemmat eivät aina tunnista ongelmaa, sillä heille ei välttämättä kerrota lasten välisistä keskusteluista. Höjer lanseerasi termin ”viattomuuden menetys” kuvaamaan tilanteita, joissa perheen biologiset lapset joutuvat kuulemaan asioita, joiden käsittelyyn heidän ikätasonsa ei vielä riitä. Hänen tutkimustensa mukaan sijaisperheissä voidaan tavata myös myötätuntostressiä, uupumista tai sijaistraumatisoitumista.

Australiassa sijaisperheiden biologisten lasten kokemuksia tutkineet Anna Targowska ym. (2013) saivat samansuuntaisia tutkimustuloksia Höjerin ym. (2013) kanssa. Lapset kaipasivat enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa perheen päätöksiin ja kaipasivat tietoa siitä, mitä sijaisperheenä toimiminen tarkoittaa. Eniten kaivattiin tietoa, joka olisi saatavissa muiden sijaissisarusten kertomana: myönteisistä ja kielteisistä kokemuksista sijaisperhetoiminnassa ja sijoitettujen lasten erilaisista käytöshäiriöistä. Lasten omat vertaisryhmät ovat tutkimuksissa esiin tulleita esimerkkejä hyvistä tavoista tukea sijaisvanhempien biologisia lapsia ja nuoria. Ammattilaisten ohjaamat ryhmät tarjoavat turvallisen ja luontevan tilan omista kokemuksista kertomiseen ja tunteiden käsittelyyn. Vertaisryhmässä lapsi tai nuori voi oppia toisilta keinoja arjen haastavissa tilanteissa selviytymiseen. (Targowska ym. 2013.)

3 Teoreettis-metodologinen lähtökohta

3.1 Narratiivinen lähestymistapa

Tämän tutkimuksen tarkoitus on selvittää, miten lastensuojelun sijaisperheiden biologiset lapset eli sijaissisarukset osallistetaan mukaan sijoitusprosessiin, kun perheeseen sijoitetaan lapsia. Tutkimusaineistonani ovat sijaissisarusten haastattelut joita analysoin käyttämällä apuna Harry Shierin osallisuuden polku -mallia (Shier 2001, 111). Tutkimuksen lähestymistapa on narratiivinen, ja hyödynnän narratiivista tutkimusotetta myös aineiston analyysissä. Luvun aluksi esittelen narratiivisen lähestymistavan. Sen jälkeen tarkastelen osallisuutta lastensuojelun kontekstissa ja syvennän aiheeni teoreettiseen viitekehukseen eli Shierin osallisuuden polku -malliin.

Tutkimukseni on metodologialtaan kvalitatiivinen eli laadullinen. Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on ”todellisen elämän” kuvaaminen. Laadullinen lähestymistapa korostaa todellisuuden ja siitä saatavan tiedon subjektiivista luonnetta. Siinä keskitytään tarkastelemaan yksittäisiä tapauksia ja oleellista on osallistuvien ihmisten näkökulmien korostaminen ja tutkijan vuorovaikutus yksittäisen havainnon kanssa. Näin ollen etäisyys tutkijan, hänen tuottamansa aineiston ja tutkimuskohteen välillä on tyypillisesti pieni. Keskiössä ovat tutkittavien kokemukset ja tutkimuksen tehtävänä on antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Keskeistä on pyrkiä ylittämään tulkinnoissa välitön havaintotaso ja päästä käsiksi todellisuuden pinnanalaissiin rakenteisiin ja tulkintoihin. Laadullinen tutkimusote soveltuu sellaisten ilmiöiden tutkimiseen, joiden perusta on ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja sitä jäsentävässä kielessä. (Puusa & Juuti 2011, 48.) Laadullista tutkimusprosessia voidaan kuvata eräänlaiseksi tutkijan oppimisprosessiksi, jossa koko tutkimuksen ajan pyritään kasvattamaan tutkijan tietoisuutta tarkasteltavana olevasta ilmiöstä ja sitä ohjailevista tekijöistä. Tutkija on siis tärkeä tutkimusväline, jonka välityksellä tietoa tutkimuskohteesta kertyy (Kiviniemi 2007, 78.)

Oma tutkimusprosessini käynnistyi juuri näin, sosiaalityön käytännön opetusjakson harjoittelupaikkani palaveri- ja kahvipöytäkeskusteluja kuunnellessa. Kun sijoitettavaksi tuli

uusi lapsi tai nuori, sosiaalityöntekijät pohtivat kunkin sijaisperheen tilannetta etenkin siellä asuvien biologisten ja mahdollisesti aiemmin sijoitettujen lasten kannalta. Keskusteluissa työntekijät miettivät heidän ikäänsä, sukupuoltaan ja luonnettaan. Sijaisvanhempien uskottiin pärjäävän hyvin monenlaisten lasten kanssa, mutta sijaissisarusten hyväksynnän tärkeys selvisi minulle näiden keskustelujen aikana. Aihevalintaa pohtiesani kävin läpi sijaissisaruuudesta tehtyä vähäistä tutkimusta, ja päätin lopulta keskittyä aiheeseen, jota ei oltu tutkittu ollenkaan eli sijaissisarusten osallisuuteen sijoitusprosessin aikana.

Narratiivisuus tutkimus viittaa lähestymistapaan, jossa huomio kohdistetaan kertomuksiin tiedon välittäjinä ja rakentajina. Tutkimuksen ja kertomusten suhdetta voi tarkastella eri puolilta: toisaalta tutkimus voi käyttää kertomuksia materiaalinaan ja toisaalta tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamiseksi maailmasta. (Heikkinen 2010, 142.) Narratiiviselle käsitteelle ei ole olemassa yhtä vakiintunutta suomennusta. Tutkimuksissa on käytetty tarinaa ja kertomusta narratiivin synonyyminä. Narratiivisessa lähestymistavassa ajatellaan, ettei yhtä kaikille yhteistä todellisuutta ei ole, vaan ihmiset rakentavat todellisuutensa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Narratiivit ovat kuitenkin yhteisöllisiä, sillä niiden ajatellaan olevan yhteydessä kertojan yhteisön ja kulttuurin arvoihin. Narratiivisuus on sosiaalista ja kielellistä toimintaa, joka ilmenee erityisesti yksittäisinä kertomuksina, narratiiveina. Ne ovat performatiivisia, sillä kertomuksen kertoo aina joku ja se on tarkoitettu jollekulle. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 105.) Vilma Hännisen (1996) mukaan narratiivinen lähestymistapa soveltuu käytettäväksi silloin, kun ihmistä tarkastellaan aktiivisena, merkityksiä antavana toimijana (Mt., 110.)

Narratiiveja voidaan luonnehtia kulttuurisesti vakiintuneeksi tavaksi esittää asioita. Yksittäisiä narratiiveja on lukematon määrä, mutta niiden esittämisen tapaa yhdistävät länsimaisessa kulttuurissa on tietyt ominaisuudet joiden avulla narratiivin voi tunnistaa. Kenneth Gergen (2004) on tiivistänyt ominaisuudet seitsemään kohtaan. Ensinnäkin Narratiiveilla on jokin kertomisen arvoinen lopputulos, esimerkiksi kuinka kertoja tai hänen tuttavansa päätyi nykyiseen velkakierteeseen. Toiseksi kertomukseen valikoituu lopputuloksen kannalta oleellisia tapahtumia, esimerkiksi työpaikan menetys. Kolmanneksi kertomuksen tapahtumat järjestyvät jollain periaatteella, usein temporaaliseen ai-

kajärjestykseen, esimerkiksi ensin henkilö menetti työpaikkansa, ja takasi sitten vielä lainan. Neljänneksi tapahtumien välille syntyy kertomuksissa kausaalisia syy-seuraussuhteita. Esimerkiksi koska elettiin lama-aikaa ja työntekijä oli vanha, hän menetti työnsä. Viidenneksi tyypillistä on, että kertojan identiteetti on koko ajan vakaa, esimerkiksi velkakierteeseen joutunut pysyy koko tarinan ajan epäonnen soturina. Poikkeuksena ovat tarinat, joiden lopputulos on kertojan identiteetissä tapahtunut muutos, esimerkiksi muutos häviäjistä menestyjäksi. Kuudenneksi narratiivit voi tunnistaa demarkaatiomerkkeistä, jotka orientoivat vastaanottajaa kuulemaan tarinan kertomuksena, esimerkiksi ”oletko kuullut mitä minulle tapahtui...”

Narratiivisuus ei ole viitekehyksenä tiukasti rajattu. Narratiivisuudella voidaan viitata tietämisen tapaan, tiedon luonteeseen, tutkimuksen viitekehykseen, aineiston hankintaan ja sen analysointitapaan ja sekä narratiivien käytön sovelluksiin (Erkkilä 2005, Heikkinen 2010.) Joitain erotteluja narratiivisen tutkimuksen sisällä on kuitenkin tehty. Amia Lieblich ym (1998) erottavat toisistaan holistisen ja kategorisen analyysin sekä sisällön ja muodon analyysin. Holistinen analyysi sopii esimerkiksi elämänkertojen analysointiin, jolloin mitä tahansa tekstin osaa tutkitaan suhteessa toisiin saman tekstin osiin. Kategorinen analyysi muistuttaa enemmän perinteistä sisällönanalyysiä, ja se sopii käytettäväksi silloin, kun tutkimuksen aiheena on jokin ihmisryhmää koskeva ongelma tai ilmiö. Narratiivien sisällön tarkastelu kiinnittää huomion kertomuksissa esiintyviin yleistettäviin asioihin tai kertojan motiiveihin. Kertomuksen muotoa tutkittaessa huomiota voi kiinnittää esimerkiksi juonen rakenteeseen tai kertomuksen sanastoon. (Kaasila 2008, 46). Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut sijaissisarusten kertomusten sisällöstä eli yleistettävistä asioista, vaikka lopussa avaan sijaissisarouden tarinaa lyhyesti myös muodon analyysin kautta.

Vilma Hänninen (2000) jakaa narratiivisen tutkimuksen sisäisen tarinan, elävän elämän draaman ja kertomuksen tarkasteluun. Kertomuksen tutkimisessa on kyse kielellisten kokonaisuuksien tarkastelusta ja niitä tutkitaan suhteessa sosiaaliseen kerrontatilanteeseen tai tekstuaaliseen traditioon. Sisäistä tarinaa tutkittaessa huomio kiinnittyy kertomuksen takana olevaan mielen sisäiseen prosessiin. Aineisto on siis eräänlainen ikkuna mielen maailmaan, ja sitä suhteutetaan psykologisiin ilmiöihin kuten emootioihin ja toiminnan intentioihin. Kertomusten aineisto on kertomusmuotoista, yleensä kirjoitettua,

mutta sisäisen tarinan aineistona voivat toimia myös haastattelut tai kyselyaineisto. Elävän elämän draamaa tutkittaessa ollaan kiinnostuneita siitä, mitä todella tapahtui, tosin päähenkilön merkityksenannosta käsin. Sitä voidaan tutkia erilaisista aineistoista. Kertomusten ja sisäisen tarinan tutkimuksesta poiketen draamaa koskevassa tutkimuksessa pyritään siihen, että kertomuksien tietoa on mahdollista todentaa. Eroa on myös tutkijan tulkinnan validiudessa: sisäisen tarinan auktoriteetti on ihminen, jonka tarinasta on kyse. Vain hän voi päätellä, onko tulkinta hänelle kokemuksellisesti tosi. Draaman eri toimijoilla on kullakin oma tulkintansa ja tulkinnallinen auktoriteettinsa tapahtumille. Tutkijan on mahdollista haastaa toimijoiden tulkinta suhteuttamalla se hänen tosiasialliseen toimintaansa. (Hänninen 2000, 31–31).

Narratiivisessa tutkimuksessa kuunnellaan yksilöiden ainutlaatuisia näkökulmia ja heidän asioille antamia merkityksiä. Ilmiön yleisempi taso voidaan saavuttaa yhdistelemällä aineiston kategoriat tällä hetkellä tiedossa olevaan tutkimukseen ja tietoon. Narratiivisella ajattelulla selitämme inhimillistä toimintaa, jolloin selittävinä tekijöinä ovat halut, uskomukset ja toiveet. Siinä missä paradigmaattinen ajattelu eli empiirinen päättely etsii yleispätevää, ajatonta totuutta, narratiivinen ajattelu on kiinnostuneempi yhteyksistä tapahtumien välillä. Narratiivinen tutkimus on lokaalia, sidottu tiettyyn aikaan ja paikkaan. Narratiivit eivät ole suora kuva todellisuudesta, mutta voidaan ajatella, että haastateltava punoo yhteen kokemuksiaan ja omaa ymmärrystään siitä yhteiskunnasta, jonka jäsen hän on. (Erkkilä 2005, 200–207.)

Narratiivisuudessa tietämisen prosessin ajatellaan muodostuvan kertomusten kuulemisen ja niiden tuottamisen kautta. Analyysin painopiste on uuden kertomuksen tuottamisessa aineiston kertomusten perusteella. Analyysissä aineiston moninaisuudesta ja hajanaisuudesta pyritään saamaan esiin merkitysten muodostamia kokonaisuuksia. Merkityskokonaisuudet, kategoriat, muodostuvat samankaltaisten merkitysten joukosta. (Heikkinen 2010, 145–149.) Analyysin onnistumisen kannalta on tärkeää saada haastateltavat kertomaan hyvin vapaasti, kirjallisesti tai suullisesti, oman elämänsä eri alueista. Haastateltavien elämästään kertomat tarinat kuvaavat heidän kokemusmaailmaansa. Kokemuksen kuvauksena haastattelut eivät ole fiktioita tai satuja, vaan ne ovat kertojal-

leen tosia. Osa tapahtumista voi muuttaa muotoaan haastateltavan mielessä ajan kulumisen vuoksi, mutta se ei muuta merkityksiä joita hän tapahtumalle antaa (Erkkilä 2005, 201.)

Kirsi Juhila (2004) korostaa, että narratiivit ovat ihmisten välisten keskustelujen tärkeä osa. Narratiivien sisältöön vaikuttaa aina oletettu kuulija- tai lukijakunta, ketä ja millä tavalla tarinalla puhutellaan. Keskustelutilanteessa kuulijalla on mahdollisuus välittömästi kommentoida kerrottua, siksi kuulija on narratiivin kerronnan olennainen konteksti. Narratiivi onkin jossain määrin aina osapuolten yhteistuotos, vaikka toinen asetuisikin kertojaksi ja toinen kuulijaksi. Kuulija voi erilaisilla välikommenteilla, kysymyksillä tai hiljaisuudella ohjata narratiivin suuntaa ja sisältöjä. Tämä pätee myös tutkimushaastatteluissa. Kun haastattelun aiheena ovat esimerkiksi erilaiset elämäshistorialliset teemat, on haastattelijalla aina oma osuutensa narratiivin syntymisessä, mikä on otettava huomioon aineistoa analysoitaessa. (Mt., 173.)

Muutokseen tähtäävän sosiaalityön voidaan nähdä olevan ammatillinen prosessi, jonka tarkoituksena on purkaa vanhoja, muutosta jarruttavia narratiiveja ja tuottaa niiden tilalle uusia (Juhila 2001, 175.) Toivon, että tämä tutkimus tuo konkreettisia parannuksia ainakin tulevien sijaissisarusten osallisuuteen lastensuojelun sosiaalityössä.

3.2 Osallisuuden käsite lastensuojelussa

Tämän tutkielman teoreettinen viitekehys rakentuu osallisuuden käsitteen ympärille. Laajasti ymmärrettynä osallisuus on yhteisöön liittymistä, kuulumista ja siihen vaikuttamista. Osallisuus rakentuu vastavuoroisessa toiminnassa, joka edellyttää yhteisöltä jäsentensä huomioon ottamista ja jäseniltä aktiivista mukana olemista. Lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta osallisuudessa kyse on lapsien ja aikuisten julkisen vallan yhteisöjen välisistä suhteista, ja lasten mahdollisuuksista vaikuttaa yhteisöjen toimintaan. Vaikuttaminen ei toisin sanoen ole mahdollista, jos ei pääse mukaan asioiden käsittelyyn eikä saa niistä tietoa. (Oranen 2008, 9.) Mahdollisuus olla osallisena ja mukana asioiden käsittelyssä niissä yhteisöissä, jotka lapsi tai nuori kokee merkityksellisiksi, on ratkaisevaa identiteetin kehittymisen kannalta. Osallistuminen perheen ja suvun asioihin sekä

oman asuinalueen ja muiden elämänpiiriin kuuluvien yhteisöjen toimintaan antaa kasvavalle lapselle mahdollisuuden rakentaa ymmärrystä siitä, kuka minä olen, mihin minä kuulun ja miten minä elän. (Hotari ym 2013, 149).

Osallisuuden käsitettä voidaan ajatella eri toimintaympäristöissä. *Osallisuutta arjen ympäristöissä*, kuten kotona ja koulussa, jolloin osallisuutta päätöksentekoon voidaan edistää kuuntelemalla lapsia ja huomioimalla ja kunnioittamalla heidän mielipiteitään. Lapsen osallistumista tukevan toimintakulttuurin kehittämiseksi voidaan myös luoda erityisiä toimintamalleja, kuten oppilaskunta. *Osallisuus yhteisöissä* sisältää ajatuksen johonkin ryhmään kuulumisesta. Lapsen osallisuutta yhteisössä edistetään tarjoamalla hänelle kokemuksia turvallisuudesta, välittämisestä ja hyväksynnästä tässä yhteisössä. Olennaista on se, että yhteisö käyttää omia voimavarojaan huolehtiakseen lapsen tarpeiden täyttymisestä. Perheyhteisön kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että lapselle on tarjolla ruokaa ja lämmin asuinpaikka. *Osallisuus yhteiskunnassa* edistetään toimenpiteillä, joita voidaan kuvailla myös syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Syrjäytyminen ja osallisuus ovat siis toistensa vastakäsitteitä. Osallisuus yhteiskunnassa on mukana olemista ja oman paikan löytämistä yhteiskunnan keskeisillä toiminta-alueilla kuten koulutuksessa, työelämässä, sosiaalisissa verkostoissa ja kulttuurin ja politiikan parissa. (Nivala 2010, 20.) Huomioitavaa on, että osallisuus voi olla myös negatiivista. Lastensuojelun piirissä olevat nuoret ovat usein luoneet omia yhteisöjään, joiden arvot poikkeavat täysin yhteiskunnallisesti hyväksytyistä arvoista. Ne saattavat muodostua esimerkiksi päihteiden käytön ympärille, mutta niistä haetaan päihteiden lisäksi myös kokemusta ryhmään kuulumisesta.

Lastensuojelun osallisuuden tarkoitus on, että lapsi voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa työtä, jota hänen etunsa nimissä tehdään. Laajemmin ajateltuna osallisuus on myös yhteisöön kuulumista ja sen tekemiseen vaikuttamista. Mahdollisuus tulla huomioiduksi ja osalliseksi itselle merkittävässä yhteisöissä on ratkaisevaa ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta. Lapsen pitäisi tulla kuulluksi omassa asiassaan myös silloin kun lapsen tieto on ristiriidassa aikuisten tiedon kanssa tai kun lapsi kertoo sellaista tietoa, jota aikuiset eivät näe yhtä merkittävänä kuin lapsi itse. (Hotari ym 2013, 149.)

Lasten oikeudesta osallisuuteen on säädetty laissa kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Kansainvälisellä tasolla lapsen oikeus on määritelty YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (LOS 60/1991), jonka mukaan oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle. Sopimuksessa määritellään esimerkiksi lasten yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien ja aikuisten vallankäytön suhdetta. Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa julkisen vallan käyttäjät takaamaan lapsille osallistumisen ja mielipiteen ilmaisemisen mahdollisuudet heitä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon iän ja kehitystason mukaisesti (60/1991, 12. artikla). Suomen perustuslaissa säädetään, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin (PL 731/1999, 6§.) Nuorisolaissa (NL 1285/2016), Lastensuojelulaissa (LSL 417/2007) ja sosiaalihuollon asiakaslaissa (812/2000) säädetään tarkemmin lapsen mielipiteen kuulemisesta ja oikeudesta osallisuuteen sosiaalihuollon eri toimenpiteissä. Myös aivan pienillä lapsilla on oikeus osallisuuteen. Tällöin aikuisten rooli osallisuuden edellytysten luojana korostuu. Lapsen kannalta on tärkeää, että hänellä on mahdollisuus olla turvallisesti läsnä häntä koskevissa asioissa (Hotari 2007, 9.)

Osallisuutta on viime vuosina painotettu voimakkaasti kaikkien lasten ja nuorten palveluiden yhteydessä, myös lastensuojelussa. Oman osallisuuden oppaansa, käsikirjansa tai -lupauksensa ovat tehneet ainakin Lastensuojelun keskusliitto (Hipp ja Palsanen 2014), Ensi- ja turvakotien liitto (Meriluoto ym 2015) ja SOS-lapsikylä (Nikkanen 2014). Terveystien ja hyvinvoinnin laitos (2017) on linjannut, että lasten perhehoidossa lapsen etuun ja kasvun tukemiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Lasten perhehoidossa on huomioitava, että lapsen osallisuuden tukeminen linkittyy aina lapsen ikään ja kehitystasoon. Pienen vauvan osallisuuden tukeminen vaatii varsin erilaista osaamista kuin nuoren osallisuuden tukeminen. Osallisuutta voidaan lisätä varmistamalla, että lapsi tai nuori ymmärtää häntä koskevien toimenpiteiden merkityksen. Myös lasten kohdalla osallisuus tulee nähdä laajana oikeutena osallistua itseä koskevaan päätöksentekoon, eikä vain oikeutena saada tietoa. (STM 2017 a, 11-12.)

Lasten osallisuutta lastensuojelussa sijoitetun lapsen näkökulmasta on Suomessa tutkittu laajemmin Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämishojelman osareportissa (Oranen 2008). Lapsen oikeutta ja osallisuutta oikeustieteen näkökulmasta

on tutkinut Henna Pajulammi (2014) väitöskirjassaan. Osallisuuden toteutumista perhehoidossa on tutkittu lähinnä pro gradu-tasolla ja vain sijoitun lapsen näkökulmasta (Hotari 2007, Laiho 2013). Lisäksi Katri Nurmi on tutkinut lasten osallisuutta lastensuojelun työntekijöiden näkökulmasta (Nurmi 2015).

3.3 Shierin osallisuuden polku

Lapsen osallisuutta on usein kuvattu porrastetun tai tikapuumalleilla (esim Hart 1997, Shier 2001, Thomas 2002). Mallit voi tiivistää siten, että alimmilla portaita lapsella on vähän tai ei lainkaan mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin ja mitä korkeammalle hän kiipeää, sitä enemmän valtaa hänellä on. Malleissa siis oletetaan, että myös yksilön osallisuus kasvaa samassa suhteessa. Lasten ja nuorten osallisuutta tarkastellaan yleensä suhteessa aikuisten käyttämään valtaan.

Roger Hart (1999) on jakanut osallisuuden kahdeksaan portaaseen. Ensimmäiset neljä ovat osallisuutta, jota ei nykyisin pidetä todellisena osallisuutena. Niitä ovat Hartin mukaan manipulaatio, näennäisyys, muodollisuus eli mielipiteen selvittäminen vain muodon vuoksi ja lapsien informointi jollain tapaa, vaikka työskentely on aikuiskeskeistä. Seuraavalla kahdella tasolla lasta informoidaan ja hänen näkemyksiään kuunnellaan ja lapsille kerrotaan asioista, vaikka päätöksenteko on aikuislähtöistä. Nämä ovat verrattavissa Shierin portaiden kolmeen ensimmäiseen askelmaan. Hartin kahdessa ylimmässä osallisuuden tasossa painotetaan sitä, että toiminnan idea on peräisin lapsilta. Seitsemännellä tasolla lapset tekevät aloitteen toimintaan ja ovat mukana toiminnassa ja kahdeksannella tasolla lapset ovat aloitteentekijöinä ja päätöksenteko ja vastuun jakaminen tapahtuu lasten ja aikuisten kesken. (Hart 1997, 40–45.)

Harry Shier (2001) on lisännyt Hartin (1997) porrasmalliin ulottuvuuden, jossa tarkastellaan aikuisten valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita suhteessa lasten osallisuuteen. Osallisuuden poluksi nimetty malli sai alkunsa Shierin työskenneltyä YK:n lasten oikeuksien parissa. Mallin ydinajatus on lisätä lasten osallisuutta eri organisaatioissa. Shier on todennut, ettei hänen mallinsa tarkoitus ole korvata Hartin mallia. Eroavaisuuksiakin malleissa on, osallisuuden polussa ei ole lainkaan erillistä tasoa, jossa lapset tekisivät

itsenäisesti päätöksiä ilman aikuisia, vaan malli tarkastelee osallisuutta aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen kautta. (Shier 2001, 116.)

Shierin mallin ylimmällä portaalla lapsen osallisuus mahdollistuu parhaiten. Se vaatii myös lapsen kanssa toimivan aikuisen henkilökohtaisista valmiuksista ja tahtoa jakaa päätösvalta ja vastuu lapsen kanssa. Neljännellä portaalla lapsi otetaan mukaan päätöksenteoon, mutta päätösten tekemisen valta ja vastuu jäävät aikuisille. Lapsi on siis mukana eräänlaisena konsulttina tai kokemusasiantuntijana. Kolmannella portaalla lapsen mielipide kuullaan ja otetaan huomioon, mutta lapsi on kaukana itse päätöksenteosta. Toisella portaalla lasta kuunnellaan, ja hänen mielipiteensä ilmaisun tueksi annetaan tarvittavaa tietoa ja välineitä. Alimmalla portaalla nähdään säädösorientoitunut taso, jossa kuvataan lain mukaista minimivelvoitetta lapsen kuulemisessa. Aina sekään ei toteudu, sillä vasta vuonna 2002 tapahtunut Erika-tytön kuolema herätti keskustelun sosiaalityössä keskustelun lasten tapaamisen ja kuulemisen merkityksestä ja tarpeellisuudesta. (Tasala 2016.) Tikapuumalli olettaa, että lapsen vaikutusmahdollisuudet ovat suoraan verrannolliset koetun osallisuuden määrään. Näin ei kuitenkaan ole, sillä jokainen osallistua kokee asiat subjektiivisesti omassa tilanteessaan. Jos lapsi kokee, ettei osallisuutta ole ollut, silloin sitä ei myöskään ole ollut. (Hotari 2009, 119.) Kääntäen voidaan ajatella, että lapsi saattaa kokea olleensa osallisena ja saaneensa vaikuttaa asioihin, vaikka Shierin mallin tasoja ajatellen ei ole päästy osallisuuden korkeammille tasoille.

Nigel Thomas (2002) on kritisoinut Shierin mallia liian yksiulotteiseksi. Hänen mukaansa osallisuutta tulisi tarkastella jakamalla se ulottuvuuksiin. Osallisuuden ulottuvuudet ovat Thomasin mukaan mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Lapsen osallisuus rakentuu hänen mukaansa ulottuvuuksien keskinäisestä vaihtelusta ja lapsen osallisuuden määrästä kutakin ulottuvuutta kohtaan. Thomas korostaa, että lapsella tulee olla mahdollisuus valita, haluaako osallistua koko osallisuusprosessiin. Lapsi voi myös kieltäytyä osallisuudesta esimerkiksi olemalla kertomatta mielipidettään. Lisäksi on huomioitava, että lapsen osallisuuden toteutumiseen

vaikuttavat toimintaympäristö, käytettävissä olevat resurssit, organisaation tarkoitukset, lait, asetukset, toimintaohjeet, ja vakiintuneet työkäytännöt eli pitkälti samat asiat, joita Shier tuo esiin mahdollisuudet ja velvoitteet -kohdissa. (Thomas 2002, 174– 176.)

Tikapuumalleja voidaan kritisoida siitä, että ne eivät ota huomioon osallistujien subjektiivisten kokemusten merkitystä vaan olettavat osallisuuden lisääntyvän automaattisesti vallan ja vaikutusmahdollisuuksien lisääntyessä (Hotari ym 2013, 151). Osallisuuden kokemus ei kuitenkaan ole kiinni pelkästään lapsen vaikutusmahdollisuuksista, vaan myös siitä tunteesta, että hän on tullut kuulluksi. Osallisuuden kokemus voi siis syntyä, vaikka lapsi ei olisi paikalla tekemässä päätöksiä mutta hänelle on tullut tunne siitä, että joku päätöksentekijöistä on kuullut häntä ja ottanut hänen näkemyksensä vakavasti. (Fjöt 2000, 20.)

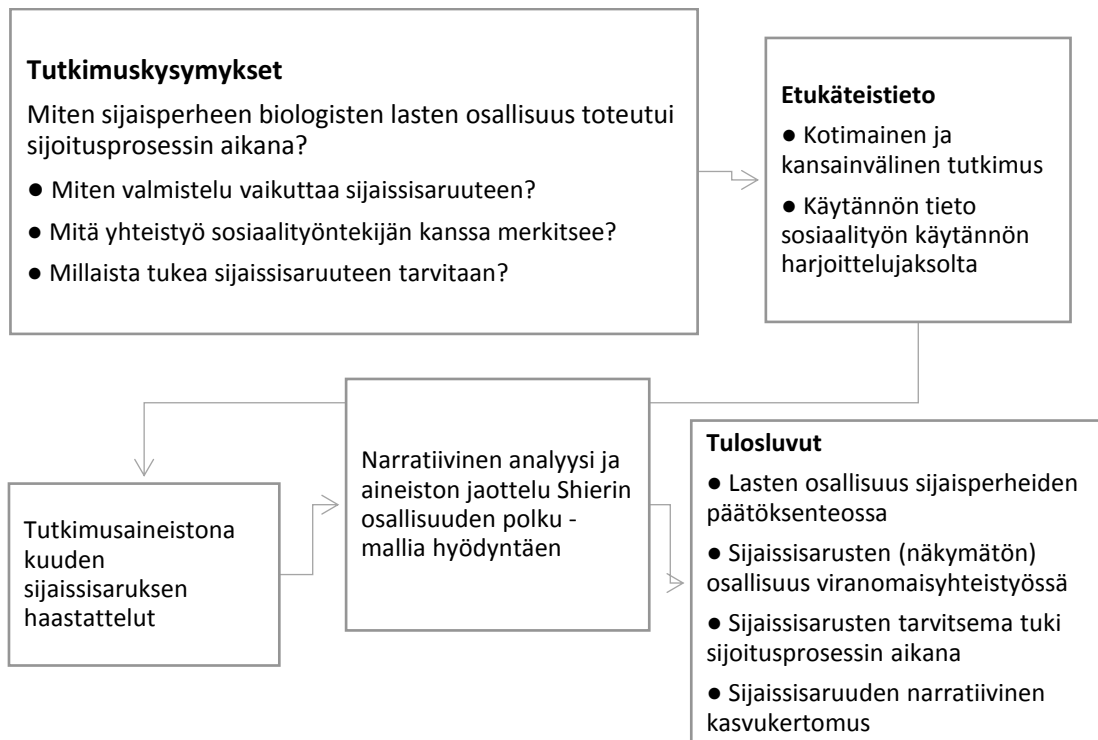
Osallisuuden polku antaa konkreettisia välineitä osallisuuden tarkempaan analysointiin, ja siksi se tuntui minusta helposti lähestyttävältä tavalta tutkia sijaissisarusten osallisuuden kokemuksia. Malli on tehty ajatellen enemmänkin virallisia tahoja kuten yrityksiä, organisaatioita tai järjestöjä, mutta erityisesti asenne-kohtien voidaan ajatella sopivan myös perheen sisäisen päätöksenteon analysointiin. Tässä tutkielmassa käytän Shierin polkua analysoidessani sijaissisarusten kokemuksia perheen sisäisen osallisuuden suhteen, ja yhteistyössä sosiaalitoimen eli kunnallisen organisaation kanssa. Mallin velvoitteet -kohta kohdistuu enemmän viranomaistoimintaan, sillä siinä viitataan rakenteisiin ja lakeihin, joita viranomaisten on noudatettava. Asenteet ja mahdollisuudet -kohtia voi hyödyntää sekä perheiden että viranomaistoiminnan arviointiin.

	ASENTEET	MAHDOLLISUUDET	VELVOITTEET
	Onko aikuisilla tarvittavat valmiudet?	Onko tämä mahdollista? (resurssit, organisaatio)	Onko velvoittavia rakenteita (laki, toimintaohjeet)
5. Taso Lapsen kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta	Halutaanko lapsen kanssa jakaa valtaa?	Onko vallan jakaminen tyypillinen toimintapa?	Miten lainsäädäntö määrittää lapsen vastuun rajat?
4. Taso Lapsi otetaan mukaan päätöksentekoon	Ollaanko valmiita ottamaan lapsi mukaan päätöksentekoon?	Mahdollistavatko (organisaation) rakenteet lapsen mukaan ottamisen?	Onko lapsi otettava mukaan päätöksentekoon?
3. Taso Lapsen näkemykset otetaan huomioon	Ollaanko valmiita ottamaan lapsen näkemykset huomioon päätöksenteossa?	Mahdollistaako päätöksenteon prosessi huomioiden?	Onko lapsen mielipiteet otettava virallisesti huomioon?
2. Taso Lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen	Ollaanko lasta valmiita tukemaan ikätasonsa mukaan?	Onko lapsen tukemiseen tarvittavia välineitä ja tietoa?	Velvoittaako jokin mielipiteen ilmaisun tukemiseen?
1. Taso Lapsen kuunteleminen	Ollaanko lasta valmiita kuuntelemaan ja kuulemaan?	Onko kuuntelemiseen luvallista käyttää aikaa?	Onko kuunteleminen velvollisuus?

Kuvio 1. Shierin osallisuuden polku -malli. (Mukaillen Shier 2001, 111).

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimusprosessin eteneminen

Kuvio 2. Tutkimusprosessin eteneminen.

Tutkimuksen idea lähti sosiaalityön käytännön opetusjakson harjoittelupaikastani, jossa seurasin perhesijoitusten etenemistä. Sijaissisarusten tärkeys sijoituksen onnistumiselle tunnustettiin, mutta sijaissisaruksia ei silti huomioitu järjestelmällisesti sijoitusprosessissa. Sijoitettujen lasten oikeus osallisuuteen perustuu lastensuojelulakiin, mutta sijaissisaruksista ei ole mainintaa lakitekstissä. Kun tutkimussuunnitelmani oli hyväksytty, etsin tutkittavat nuoret ja tein haastattelut teemahaastattelumenetelmää käyttäen. Tämän jälkeen litteroin haastattelut ja aloitin etsimällä niistä toistuvia teemoja. Osa teemoista liittyi suoraan tutkimuskysymyksiin, osa taas väljemmin. Tämän jälkeen analysoin teemat Shierin mallin avulla.

Tämän jälkeen pysähdyn uudelleen pohtimaan tutkimuskysymyksiäni. Halusin tutkia sijaissisarusten osallisuutta, jota oli mahdollista tutkia sekä suhteessa sijaissisaruksen

omaan perheeseen ja suhteessa sosiaaliviranomaisiin. Toinen pääluke muodostui osallisuudesta sen epäsuorassa muodossa: sijaissisaruiden tuesta, koulutuksesta ja sijoitusprosessin aikana kohdatuista hyvistä ja huonoista käytännöistä. Tässä luvussa Shierin malli ei ole yhtä vahvasti esillä, vaan pääosan saavat perhesijoituksen prosessiin liittyvät taitekohdat ja niissä kohdatut tarpeet. Pidän lukua erittäin tarpeellisena käytännön sosiaalityön näkökulmasta, jotta sijaissisarusten saama tuki paranisi.

4.2 Haastatteluaineiston muodostaminen

Tutkielman aineisto kerättiin käyttäen puolistrukturoitua teemahaastattelua. Haastattelu voidaan mieltää keskusteluksi, jolla on etukäteen asetettu tavoite. Se tapahtuu tutkijan aloitteesta, ja on hänen johdattamansa. Haastattelu on vuorovaikutteista, ja sen osapuolet vaikuttavat aina toinen toisiinsa. Haastateltavat kertovat tutkijalle omia tulkintojaan jostain asiasta, mutta tutkijan tekemä analyysi näistä ajatuksista tai käsityksistä on kuitenkin hänen omaa puhettaan niistä, vaikka hän onnistuisikin heijastamaan puheessaan tutkittavien tunteita. Tutkijan tekemän tulkinnan tulisi kuitenkin olla tutkitavan hyväksyttävissä. Haastatteluaineisto on myös tilannesidonnaista, joten sen yleistämässä ei pidä liioitella. (Puusa 2011, 73-80.)

Tutkimushaastattelun lajit eroavat toisistaan lähinnä strukturointiasteen perusteella eli sen mukaan, kuinka kiinteästi kysymykset on muotoiltu ja missä määrin haastattelija jäsentää tilannetta. Puolistrukturoitua haastattelua voidaan pitää lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun välimuotona. Puolistrukturoiduille menetelmille on ominaista, että vain osa haastattelun lähtökohdista on lyöty lukkoon. Teemahaastattelussa haastattelu ja keskustelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin, mutta mitään tarkkoja sanoja sanaan kaikille samoja kysymyslauseita ei ole. Teemahaastattelusta puuttuu strukturoiduille lomakehaastatteluille tyypillinen kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mutta se ei ole niin vapaa kuin syvähaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

Haastattelurungossani taustatietokysymykset olivat kaikille samat (liite 1). Niitä olivat haastateltavan ikä, ikä silloin kun perheeseen oli sijoitettu ensimmäinen lapsi, montako lasta perheeseen oli ollut sijoitettuna ja olivatko perheen vanhempi/vanhemmat olleet

kotona sijoituksen aikana. Ensimmäinen haastatteluteema oli sijoitukseen valmistautuminen. Siihen toivoin haastateltavan muistelevan, miten sijoitusprosessi oli heidän perheessään edennyt. Itselleni olin kirjannut muistilistaksi Priden, kysyttiinkö haastateltavan mielipidettä sijaisperheeksi ryhtymisestä ja sen, miten haastateltava oli arvellut sijaisperheenä toimimisen vaikuttavan elämäänsä. Toinen haastatteluteema oli yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa. Toivoin saavani tietoa siitä, millä tavoin haastateltavat oli huomioitu sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijöiden taholta. Muistilistassa lukee sosiaalityöntekijän tunteminen, tapaaminen, sijaissisaruksen huomioon ottaminen ja yhteydenotto sosiaalityöntekijään. Olin kiinnostunut siitä, tunsivatko tai tiesivätkö sijaissisarukset kuka heidän perheensä asioita lastensuojelussa hoitaa ja siitä, millainen suhde sijaissisaralla oli perheen sosiaalityöntekijään/työntekijöihin. Yhteydenotto sosiaalityöntekijään -kohdassa toivoin saavani tietoa siitä, olisiko sijaissisaruksella ollut halutessaan mahdollisuus ottaa yhteyttä sosiaalityöntekijään ja mikä olisi ollut sellainen asia, että hän olisi voinut ajatella niin tekevänsä. Kolmas haastatteluteema oli sijaissisarusten tukeminen. Tässä olin kiinnostunut asioista, joista haastateltavat kokivat hyväksi käytännöiksi sijaissisarudessa. Eli hyviä käytäntöjä tai ideoita siitä, miten asiat voitaisiin tehdä paremmin. Muistilistassa lukee: kenelle puhuit /olisit puhunut asioista, olisitko kaivannut tietoa jostain, mistä olisi ollut apua. Teemarunkoni tuntui aika lyhyeltä, mutta koska vastaaminen oli vapaamuotoista, kestivät haastattelut 45-75 minuuttia pysyen koko ajan sijaissisarouden aiheen ympärillä.

Halusin alusta asti kerätä haastatteluaineiston ja haastatella vain täysi-ikäisiä ihmisiä. Koska minulla ei ollut kokemusta lasten haastattelusta pidin sitä liian haastavana. Lasten haastatteleminen olisi myös tarkoittanut tutkimuslupien pyytämistä heidän vanhemmiltaan ja sen pohtimista, tulisiko vanhempiakin haastatella ainakin taustatietojen tarkistamiseksi. Lasten ja teini-ikäisten kanssa ongelmana voi olla myös se, etteivät he ehkä osaa vielä analysoida tilannetta, joka voi olla vielä käynnissä. Aiemmassa sijaissisaruu- tutkimuksessa lapsia haastatellut Tuire Inkilä (2000) kertoi lasten vanhempien sanoen, etteivät lapset ehkä vielä tiedosta tämänhetkisiä ajatuksia ja kokemuksiaan. Hänen mukaansa lapsille esitetyt kysymykset omasta sopeutumisesta tuntuivat olevan hankalia teini-ikäisille nuorillekin. (Mt, 54.) Ajattelin myös, että tutkittavat voivat puhua vapaammin ajastaan sijaissisarina, kun he täysi-ikäisinä eivät todennäköisesti asu enää

kotona. Olen tyytyväinen valintaani, sillä täysi-ikäiset haastateltavani tuottivat kypsiä ajatuksia sijaissisaruuudesta ja siihen valmistautumisesta.

Saatuani tutkimusluvan lähetin sähköpostia Oulun seudun perhehoitajat ry:n puheenjohtajalle, ja pyysin häntä välittämään haastattelupyynnön jäsenistölle (Liite 2). Koska halusin haastatella täysi-ikäisiä sijaissisaruksia, pyyntö ei mennyt suoraan heille, vaan yleensä heidän perhehoitajina toimivat vanhempansa olivat välittäneet sähköpostin nuorelle. Oulun seudun perhehoitajien kautta sain kolme haastateltavaa. Määrä oli liian pieni, ja tiedustelin sopivia haastateltavia sosiaalityön käytännön opetusjakson paikatani Nuorten Ystävien Oulun perhehoitoyksiköstä. Heidän kauttaan sain toiset kolme haastateltavaa.

Tutkimukseni aineisto koostuu kuudesta haastattelusta. Haastateltavat olivat 18–22 -vuotiaita naisia, jotka asuivat Oulussa ja lähikunnissa. Kaikkien haastateltavien perheissä oli asunut useampia pitkäaikaisesti sijoitettuja lapsia, joissakin perheissä lapsia ja nuoria oli ehtinyt asua jo kymmeniä. Kaikissa sijaisperheissä oli lisäksi ainakin jossain vaiheessa ollut myös viikonloppuisin tai lomilla perheessä asuvia tukilapsia. Suurimmalla osalla haastatelluista ainakin toinen vanhempi oli ollut täyspäiväisesti kotona, kun sijoitus oli alkanut. Kaikki perheet olivat toimineet sijaisperheinä pidempään, noin viidestä kymmeneen vuotta. Kaikilla haastateltavilla oli myös biologisia sisarusia. Kolmen haastateltavan perhe toimi kunnallisena sijaisperheenä ja kolmen yksityisen palveluntarjoajan (Nuorten Ystävät) sijaisperheenä. Aineisto käsittää erilaisia sijaisperheitä: uusioperheitä, kriisiperheinä toimivia sijaisperheitä sekä ammatillisiksi perhekodeiksi luokiteltuja perheitä, joissa asui monta sijoitettua lasta. Kaikkien haastateltavien nimet on muutettu ja sijoitettujen lasten tai biologisten sisarusten nimet poistettu sitaateista.

Kun tutkija hankkii aineistoa pyytämällä ihmisiä kertomaan kokemuksistaan, hänen on noudatettava tutkimuseettisiä vaatimuksia siitä, että tutkimukseen osallistujat antavat vapaan, tietoon perustuvan suostumuksen osallistumiseensa. Tutkimukseen osallistuvan pitää siis tietää mistä tutkimuksessa on kyse, mitä tutkimukseen osallistuminen hänelle merkitsee, miten tietoja tullaan käyttämään ja se, että osallistuminen on täysin vapaaehtoista. (Hänninen 2008, 125.) Tämä toteutui tutkimuksessa, sillä kaikki haasta-

teltavat olivat saaneet luettavakseen sähköpostin liitteenä olleen tutkimussuunnitelman, jossa nämä asiat on kerrottu. Varmistin vielä jokaisen haastattelun aluksi, että he tiesivät mistä aiheesta olin heitä haastattelemassa, ja että vastaaminen oli vapaaehtoista.

Tutkielman aineisto muodostuu kuudesta teemahaastattelusta. Haastateltavien tilanteet kotona kattoivat koko perhehoidon kirjon: sijaissisarina oli sekä tyttöjä että poikia vauvoista lähes täysi-ikäisiin nuoriin. Osa sijoitetuista lapsista oli tullut sijaisperheisiin laitoksista, osa omista perheistään. Huomioitavaa oli se, että kaikki haastateltavat olivat naisia. Ajattelen sukupuolijakauman johtuvan siitä, että haastattelupyynnöksi meni ensin sijaisperheille, jotka välittivät pyynnön lapsilleen. Perheet ehkä arvioivat, että tytöt olisivat kiinnostuneempia tai parempia kertomaan sijaissisaruuudesta. Kaikilla tutkittavilla oli myös biologisia sisaruksia, joten heillä oli kokemusta biologisesta sisaruudesta sijaisisaruuuden lisäksi. Kaikki haastateltavat olivat asuneet itsenäisesti jo jonkin aikaa ja usein sijoitetut lapsetkin olivat täysi-ikäistyneet ja muuttaneet pois sijaisperheestä.

Haastattelujen tekeminen sujui nopeasti sen jälkeen, kun sain yhteydenottoja sijaisaruksilta. Sijaisperheiden vanhemmat olivat kääntäneet heille sähköpostini, joka sisälsi myös tutkimussuunnitelman ja tutkimusluvan. Vastatessaan minulle he olivat jo tietoisia siitä, miten ja mistä näkökulmasta suunnittelin tutkivani aihetta. Otin heihin yhteyttä, ja sovin käytännön järjestelyistä. Haastateltavat saivat valita haluamansa haastattelupaikan. Pääasiassa ne tehtiin haastateltavien kotona, mutta muutaman nuoren kanssa istuimme kauniilla säällä nurmikolla jäätelöä syöden. Tämä epävirallinen aineiston keruutapa sai nuoret rentoutumaan ja haastattelunauhat ovatkin täynnä naurunpurskahduksia, kun he muistelivat sijaissisaruuuden hauskoja juttuja. Pelkkää päivänpaistetta nuorten elämä ei ole ollut, mutta vakavampien aiheiden ollessa puheena kulunut aika auttoi selvästi jäsentelemään tapahtunutta.

Haastattelunauhoja kuunnellessani huomasin, että vaikka haastateltava oli pääosassa, puhuin myös itse paljon. Haastattelurungon lisäksi pyysin tarkennuksia ja etenkin haastattelujen edetessä saatoinkin kertoa jonkin aiemman haastateltavan kertoneen esimerkin ja kysyin, oliko haastateltava kokenut jotain vastaavaa. Myös se, että tiesin osan haastateltavien perheistä harrastuksen tai käytännön opetusjakson kautta vaikutti varmasti

puhumista helpottavasti. Vaikka kerroin haastattelujen aluksi, että opiskelen sosiaalityöntekijäksi, en usko, että haastateltavat merkityksellistivät minua siihen rooliin. Pysin tekemään haastattelutilanteista mahdollisimman rentoja ja kerroin haastattelun aluksi, että halusin kuulla, miten juuri he ovat kokeneet sijaissisaruteen liittyviä asioita. Muutama tutkittavista huokasikin haastattelun päätteeksi, että tähän haastatteluun ei voinut antaa vääriä vastauksia ja että haastattelu oli ollut mukava kokemus.

Haastatteluja varten olin kirjoittanut etukäteen paperille haastattelun teemat ja lisännyt jokaisen teeman alle muutaman ranskalaisen viivan asioista, joista haluaisin haastateltavien kanssa puhua. Käytännössä muistiinpanot varmistivat, että muistin kysyä kaikilta samoista asioista, kun haastattelujen aikana keskustelu saattoi pysyä jonkun teeman ympärillä pidempäänkin. Kun kerronta loppui, katsahti haastateltava minua usein seuraavaa kysymystä odottaen. Tällöin minun oli mahdollista tarkistaa muistiinpanoistani, että olin muistanut kysyä kaikista haastatteluteemoista.

Nauhoitin haastattelut kokonaisuudessaan ja litteroin nauhat mahdollisimman pian, yleensä jo samana iltana. Koska olin kiinnostunut vain haastattelujen sisällöstä, en keskusteluanalyttiseen lähestymistapaan kuuluvasta haastatteluvuorovaikutuksesta, tyydyin litteroimaan haastateltavan ja haastattelijan puheenvuorot. Taukoja tai muita taustatietoja en litteroinut. En myöskään muuttanut haastateltavien puhetta kirjakiellelle tai tehnyt muitakaan muutoksia litteroituun tekstiin.

Yhdyn Vilma Heikkisen (2007, 156) ajatukseen siitä, että koska narratiivinen suuntaus kohdistaa huomionsa yksilöiden elämään heidän itsensä kokemana ja niihin merkityksiin, jotka he antavat elämälleen, tutkijat antavat tavallista enemmän arvoa niille käytännöllisille seurauksille, joita tehdyllä tutkimuksella on tutkittavien elämään. Moni tämän tutkielman haastateltava kertoi toivovansa, että tällä tutkielmalla olisi vaikutusta sijaissisarusten valmistamiseen ja huomioon ottamiseen tulevaisuudessa. He halusivat kertoa kokemuksistaan minulle, jotta tulevat sijaissisarukset saisivat enemmän tukea ja huomiota etenkin viranomaisten taholta. Olen jo tutkielman kirjoittamisvaiheessa välittänyt koottuja huomioita Nuorten Ystäville, jonka kautta sain puolet tutkittavista. Tutkielman valmistuttua esittelen heille tulokset, joita he haluavat hyödyntää suunnitelluun sijaissisaruksille suunnattua koulutusta.

4.3 Aineiston analyysi

Lähdettäessä toteuttamaan narratiivista analyysia on Laitisen ja Uusitalon (2008, 130) mukaan pohdittava onko tutkija kiinnostunut aineiston sisällöstä vai muodosta. Muodon analysointi liittyy enemmän narratiiviselle analyysille tyypilliseen kirjalliseen aineistoon. Koska tutkimusaineistoni koostuu haastatteluista, olen kiinnostunut vain niiden sisällöstä.

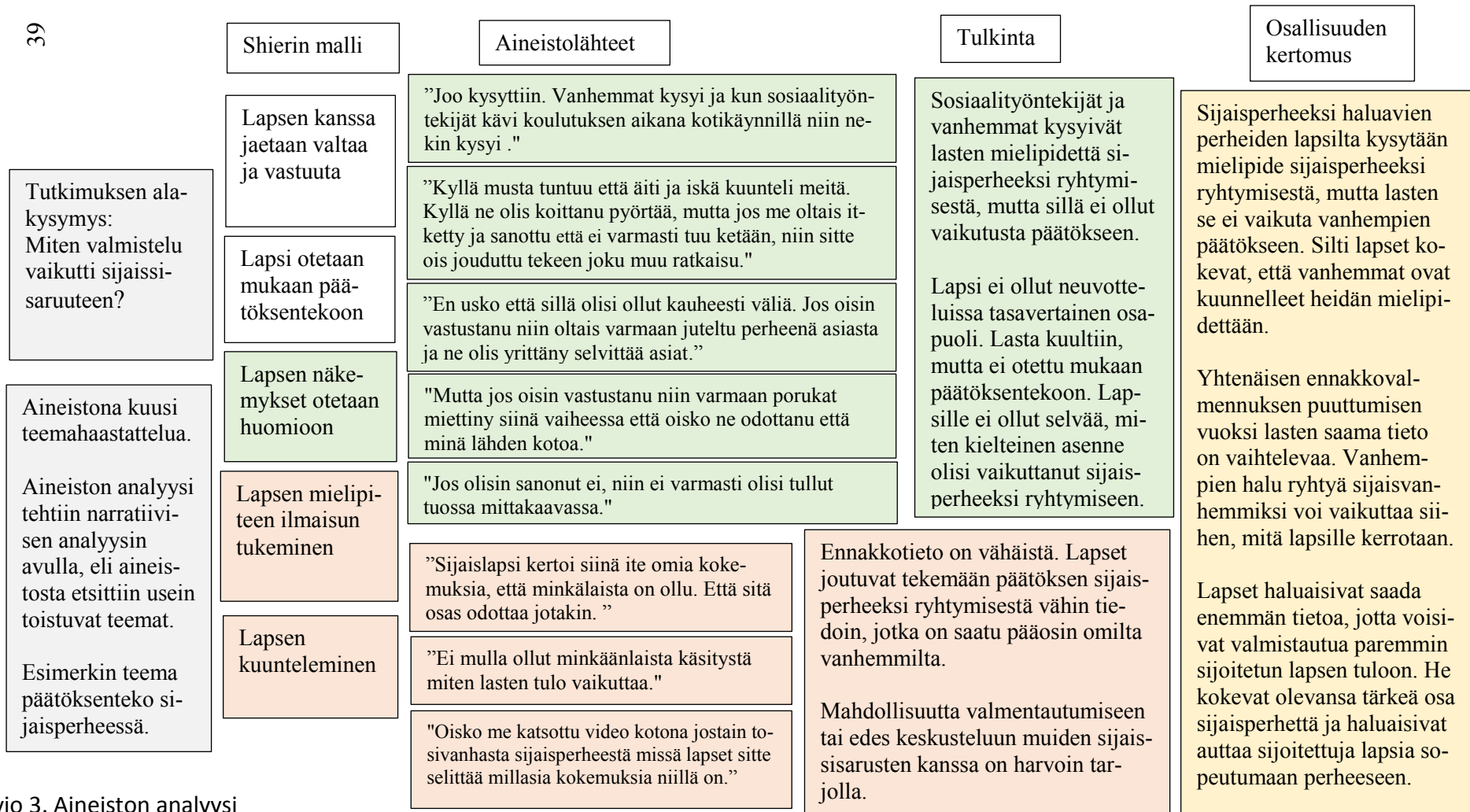
Laadullisen aineiston analyysille on tunnusomaista havaintojen luokittelu, joka sisältää aina tietyllä tavalla tulkitsemista. Käytännössä tämä tarkoittaa haastattelujen osien ryhmittelystä kategorioihin tai epämääräisemmin samankaltaisuuden mukaan. Aineistoa yhdistelemällä pyritään löytämään säännönmukaisuuksia tai samankaltaisuuksia. Teemat voivat rakentua etukäteen suunniteltujen, aineiston keruuvaiheessa määriteltyjen teemojen mukaisesti, mutta aineistosta voi myös löytyä aivan uusia teemakokonaisuuksia. Analyysin ajatus on nostaa aineistosta esiin olennainen, eli vastaus tutkimusongelmaan. Aineistin autenttisuuden säilyttämiseksi ja sen rikkauden esiintuomiseksi käytetään usein suoria lainauksia. (Puusa 2011, 121-122.)

Teemoittaminen on aineiston pelkistämistä etsimällä siitä tekstin olennaisimmat asiat. Teemat liittyvät tekstin sisältöön eivätkä yksittäisiin kohtiin. Aineistolähtöisessä lähestymistavassa tutkija etsii aineistosta teemoja, joista haastateltavat puhuvat. Jos haastattelu on tehty tutkijan omien kysymysten pohjalta, merkitykselliseksi nousee se, millaisia merkityksiä haastateltavat eri teemoille antavat. Teemoittamisessa on pysyttävä uskollisena tekstille. Vaarana on se, että tulkitsija tuo tekstiin sellaisia teemoja, joita siellä ei ole. (Moilanen & Rähä 2007, 55-56.)

Kun olin hankkinut taustatietoa sijaissisaruudesta lukemalla kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimuksia aloin uudelleen tutustua hankkimaani aineistoon eli haastatteluihin. Tulostin litteroidut haastattelut paperille ja aloin lukea niitä. Lukiessani löysin yhteneväisyyksiä sijaissisarusten tarinoissa. Eroavaisuuksiakin oli, mutta enimmäkseen ne johtuivat rakenteellisista seikoista, kuten perheeseen sijoitun lapsen iästä tai sijoittajatahosta. Luettuani haastattelut tutustuin uudelleen valitsemaani teoriaan, jota halusin testata aineistollani. Jaoin aineiston teemoihin eli sijoittelin aineiston osia eri otsakkeiden alle.

Sijoittelu ei aina ollut helppoa, sillä sama sitaatti olisi voinut sopia useampaankin teemaan. Pääteemat ovat kuitenkin selkeät, sillä olin jo haastatteluvaiheessa kiinnostunut kuulemaan sijaissisarudesta siihen valmistautumisen ja viranomaisyhteistyön kannalta. Minua eivät siis kiinnostaneet aikaisemmissa sijaissisarutkimuksissa teemoina olleet sijaissisarusten sisäsuhteet tai perheen sisäiset roolit. Kun olin jäsennellyt aineiston teemojen mukaisesti, aloin analysoida aineistoa Shierin osallisuuden polun mallin avulla. Sen avulla tutkin, miten sijaissisarukset oli otettu osallisiksi sijoitusprosessiin sekä perheen että sosiaaliviranomaisten osalta. Jaoteltuani aineiston Shierin mallin eri tasoille pohdin vielä narratiivisessa hengessä, millainen osallisuuden tarina kustakin teemasta syntyy. Tästä syntyi varsinainen tulkinta siitä, miten sijaissisarukset osallistuvat sijaisperheiden päätöksentekoon ja millaiset heidän mahdollisuutensa osallistua sijoitusprosessin eri vaiheissa olivat.

Kuviossa 2 esitän tavan, jolla analysoin aineiston. Kuviossa esitän esimerkinomaisia sitaatteja sijaisperheen sisäiseen päätöksentekoon liittyen, koska kaikkia sitaatteja ei voi mahtuttaa kuvioon. Haastattelujen litteroinnin jälkeen etsin niistä narratiivisen lähestymistavan avulla yleisiä, usein toistuvia teemoja. Niitä olivat sijaisperheen sisäinen päätöksenteko, yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa sekä sijaissisarusten tuen tarve sijoitusprosessin aikana. Tämän jälkeen analysoin yhden teeman kerrallaan Shierin mallin avulla. Näitä tuloksia tulkitsin pohtien, millaisen osallisuuden kertomuksen sijaissisarukset minulle kertoivat ja vertasin niitä aiempiin tutkimuksiin. Näin syntyivät johtopäätökset, jotka esittelen tuloslukuissa.

Kuvio 3. Aineiston analyysi

4.4 Luotettavuus ja eettinen pohdinta

Tutkimusraportti on tutkijan luoma konstruktio, tulkinta aiheesta. Siten toinen tutkija voisi löytää samallekin aineistolle toisenlaisen luokitusperustan ja painottaa enemmän toisia asioita. Tutkijan tulkinta on aina ehdollinen, vajavainen ja yksipuolinen käsitys jostain ilmiöstä. Tästä näkökulmasta tutkijan on avattava tutkimuksen tekoprosessi mahdollisimman selkeästi ja kertoa, miten päätyi tietynlaisiin tuloksiin. Tutkimuksessa tehtyjen käsitteellistysten ja tulkintojen todenperäisyyttä saattaa olla mahdoton osoittaa. Tämän vuoksi tutkijan onkin raportoinnissaan tarjottava lukijalle välineet arvioida sitä, onko tutkijalle muodostunut käsitys ilmiöstä lukijan näkökannalta uskottava. (Kiviniemi 2007, 83.)

Luotettavuutta arvioitaessa käytetään perinteisesti käsitteitä validiteetti ja reliabiliteetti. Reliabiliteettiarviossa kysytään, tutkitaanko kohdeilmiötä valituilla mittareilla luotettavasti eli niin, että mittaustilanne, mittaaja tai satunnaiset tekijät eivät vaikuta tuloksiin. Validiteetin avulla arvioidaan, mitataanko kohdeilmiötä harhattomasti ja tarkasti ja tutkitaanko juuri sitä ilmiötä mitä on tarkoituskin tutkia. Tällöin tutkimus lisää ymmärrystä jostain ilmiöstä, tarkentaa ja tekee näkyväksi sen luonnetta. (Aaltio & Puusa 2011, 155-157.) Laadullisessa tutkimuksessa reabiliteettiarviota ei oikeastaan voida tehdä, sillä mittaustilanne, mittaaja ja satunnaiset tekijät vaikuttavat väistämättä tulokseen. Tutkijan on tällöin kirjoitettava kaikki tutkimuksen tapahtumat mahdollisimman hyvin auki, jolloin lukija voi arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Validiteetti taas palauttaa tutkimuksen tulokset takaisin tutkimuskysymyksiin. Löytyikö kysymyksiin vastauksia aineistosta? Olisivatko tulokset voineet olla erilaisia, miten tutkija muodosti tulkintansa? Tämänkin arvion tekeminen vaatii sitä, että tutkija kirjoittaa auki haastatteluiden tapahtumat ja omat vaikutelmansa niistä mahdollisimman avoimesti, samoin sen miten hän päätyi tietynlaisiin tuloksiin.

Hyvään tutkimuskäytäntöön kuuluu tehtyjen valintojen arvioiva tarkastelu ja tutkimusta ohjaavien sääntöjen tunteminen. Tutkimuksen tavoitteena pitää olla se, että tulokset kuvastavat mahdollisimman hyvin tutkittavien käsityksiä ja heidän kokemusmaailmaansa. Laadullisen tutkimuksen luotettavuudessa on oleellista käytettyjen metodien-

kuvaus ja jäljitettävyyks. Havaintojen teoriasidonnaisuus nivoo tutkimuksen alueella käytävään keskusteluun. Tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa on otettava huomioon myös kysymykset siitä, onko tutkija onnistunut rakentamaan toimivan tutkimusasetelman ja valitsemaan oikean tutkimusjoukon. (Aaltio & Puusa 2011, 157-158.) Tämän tutkimuksen tutkimusjoukon valinta oli mielestäni onnistunut. Kaikilla tutkittavilla oli vuosien henkilökohtainen kokemusta aiheesta eli sijaissisaruuudesta. Sain haluamaani monipuolisemman tutkimusjoukon, sillä vaikka en alun perin etsinyt eri sijoittajatahojen sijaisperheitä, oli haastateltavien joukossa sekä kunnallisen sosiaalitoimen että yksityisen palveluntarjoajan kanssa yhteistyötä tekeviä sijaisperheitä. Tämä toi myös tutkimuksen tuloksiin uutta, vertailevaa sisältöä.

Narratiivisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa voidaan painottaa haastateltavien parissa vietettyä aikaa ja tutkijan ja tutkittavien välisiä suhteita. Lisäksi voidaan painottaa haastateltavien äänen kuulumista tutkimuksessa. Aineisto kerätään kertomusten kautta, ja analyysissä pyritään löytämään tyyppisiä ja ilmiöitä, jotka pitävät kertomuksia koossa. Narratiivisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tutkimusmenetelmän henkilökohtaiseen kokemukseen nojaava näkökulma. Haastattelutilanteiden kuvauksessa pitää huomioida haastattelijan ja haastateltavan välinen vuorovaikutus, joka vaikuttaa kerrottavaan tarinaan. Näin narratiivisessa tutkimuksessa haastateltavien taustatiedoilla voi olla huomattava merkitys, sillä kertomukset heijastavat heidän identiteettiään sekä kulttuuriaan, asenteitaan ja arvojaan. (Aaltio & Pusa 2011, 162-163).

Narratiiviselle lähestymistavalle on pidetty ominaisena eettisten kysymysten vahvaa korostusta. Tutkimusote on nähty mahdollisuutena tarkastella tutkimuksen kohteena olevien ihmisten arvoja ja ihmisyyttä kunnioittavasti. Narratiivisessa tutkimuksessa erityisen haastaviksi tulevat kysymykset tutkijan ja tutkittavan välisestä suhteesta. Keskeisiä ihmistutkimuksen eettisiä vaatimuksia ovat tutkimukseen osallistuvien vapaa, informoitu suostumus, tutkimustiedon luottamuksellisuus ja raportoinnin anonyymisyys, tutkittavan harhaanjohtamisen välttäminen ja se, ettei tutkimus saa tuottaa vahinkoa tutkittaville. (Hänninen 2008, 123.)

Lähetin tämän tutkimuksen haastattelupyynnön Oulun perhehoitajat ry:n ja Nuorten Ystävien perhehoidon sosiaalityöntekijöiden kautta. Saatekirjeessä kerroin, millaisia haastateltavia etsin, lisäksi sähköpostin liitteenä oli tutkimussuunnitelmani ja saamani tutkimuslupa. On totta, että laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen suunta voi vaihtua sen myötä, kun tutkija saa lisää tietoa aiheestaan. Tässä tutkimuksessa aihe ja tutkimuskysymykset pysyivät haastateltavien näkökulmasta samoina, muutosta tuli vain osallisuusteemaan perehtymisen myötä siihen liittyvään muotoiluun.

Haastateltavat voivat olla heille läheisten ihmisten tunnistettavissa, mutta en usko tutkielmasta aiheutuvan heille ongelmia. Tutkimuksen tarkoituksena ei ollut käsitellä sijaisperheen sisäisiä ongelmia vaan sijaissisaruuksi yleistä. Lisäksi sijaisperheiden vanhemmat ovat välittäneet tutkimuspyyntöni lapsilleen, eli myös he olivat tietoisia tutkimuksen tarkoituksesta. Tutkimustuloksiin liittyi myös hyvin vähän sijaisperhettä koskevia negatiivisia asioita, sillä kaikki haastateltavat olivat hyvissä väleissä perheensä kanssa. Haastateltavat myös kertoivat, että vanhemmat olivat tietoisia heidän kertomistaan ongelmista, ja usein juuri vanhemmat olivat hakeneet niihin apua. Sijaissisarukset olivat nähneet asioita, jotka eivät välttämättä kuulu tavallisen nuoren elämään. Sijoitettujen lasten tai sijoitettujen lasten biologisten vanhempain mielenterveysongelmat, sijaissisarusten tavaroiden varastelu, haukkuminen ja jopa fyysinen väkivalta olivat asioita, jotka olivat tulleet heidän elämäänsä vasta perheen ryhdyttyä sijaisperheeksi. Haastateltavat eivät kantaneet kaunaa vanhempiaan tai sijoitettuja lapsia kohtaan, ja jälkepäin sijaissisaruus nähtiin positiivisena kokemuksena. Sijaissisarukset toivoivat, että perhehoidon järjestelmä tunnustaisi heidät tärkeäksi osaksi sijaisperhettä.

Sijaissisarukset kertovat haastatteluissa sijaissisarouden kokemuksistaan, jotka ovat tapahtuneet viimeisen kymmenen vuoden aikana. Voidaan siis olettaa, että monia asioita on unohtunut ja he voivat muistaa joitain asioita väärin. Narratiivisessa lähestymistavassa ei kuitenkaan ole tärkeää se, ovatko kerrotut asiat faktoja vaan se, millaisia merkityksiä ihmiset antavat omassa elämässään tapahtuneille asioille.

5 Sijaissisarusten osallisuus perheissä ja sosiaalityössä

5.1 Lasten osallisuus sijaisperheiden päätöksenteossa

Sijaisperheeksi ryhtyminen tarkoittaa suurta muutosta kaikkien perheenjäsenten elämässä. Sijaisvanhempien valmennusta on ollut Suomessa tarjolla vuodesta 1995 lähtien, mutta vuonna 2012 silloiseen perhehoitajalakiin (PHL 1992/312) lisättiin velvoite valmennuksen suorittamisesta perhehoitajaksi ryhdyttäessä. Sijaisperheen muille jäsenille ei ole tarjolla vastaavanlaista koulutusta, vaan perheen omat lapset ovat pitkälti vanhemmiltaan saamansa tiedon varassa. Yleisesti käytössä olevan Pride-valmennuksen rakenteeseen kuuluu yksi avoin tapaaminen, jonne ovat tervetulleita perheen biologiset lapset ja isovanhemmat. Valmennuksen päätteeksi kouluttajat ja valmennukseen osallistuneet vanhemmat pohtivat yhdessä perheen soveltuvuutta sijaisperheeksi. Tässä kohdin kiinnitetään huomiota myös muiden perheenjäsenten mielipiteeseen. Sekä perheen vanhempien, että valmennuksen kouluttajien pitäisi kysyä kaikilta samassa taloudessa asuvilta heidän mielipidettään ja suhtautumistaan sijaisperheeksi ryhtymiseen.

Tässä luvussa tarkastelen sijaissisarusten osallisuuden kokemuksia perheen sisäisessä päätöksenteossa käyttäen Shierin osallisuuden polku-mallia. Lisäksi kuvaan sitä, millaista etukäteistietoa sijaissisarukset olivat saaneet sijaisperheenä toimimisesta. Viiden tutkittavan vanhemmat olivat käyneet Pride-valmennuksen. Tulosta voidaan pitää yllättävänkin hyvänä, sillä haastatteluperheiden sijoitukset ovat alkaneet 5-10 vuotta sitten, jolloin Pride-valmennus ei ollut pakollinen. Viisi kuudesta tutkimukseen osallistuneesta oli myös ollut vanhempiansa mukana Pride-valmennuksen paneelitapaamisessa.

Shierin osallisuuden polku -mallin alimmat portaavat liittyvät lapsen kuuntelemiseen ja lapsen mielipiteen ilmaisun tukemiseen. Shier kiinnittää mallissaan huomiota lapsen osallisuuden velvoitteisiin lähinnä viranomaistoiminnan kannalta. Omien lasten suhteen ei ole yleensä tarpeen pohtia velvollisuuksia ja mahdollisuuksia, vaan jokaisen vanhemman ajatellaan olevan velvollinen kuuntelemaan ja tukemaan lastensa ajatuksia. Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että vaikka kaikki tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat kes-

kustelleet sijaisvanhemmuudesta vanhempiensa kanssa, oli moni asia jäänyt heille epäselväksi. Kaikista asioista ei ehkä oltu muistettu keskustella tai ne eivät olleet jääneet lasten mieleen. Osaa tutkittavista oli esimerkiksi askarruttanut se, kuinka paljon sijoitetun lapsen asioista saa puhua esimerkiksi kavereille, kun toisille tämä oli aivan selvä. Kun lapsille ei ole olemassa yhtenäistä perusvalmennusta, vaihtelee saatu tieto sen mukaan mitä vanhemmat katsovat tarpeelliseksi tai muistavat kertoa. Tutkimuksen osallistujat eivät olleet osallistuneet sijaissisaruuksryhmiin, mikä osin selittynee sijoitusten alkamisajankohdalla. Sijaissisaruuksryhmät ovat yleistyneet vasta viime vuosina ja niitä järjestetään vain suurimmissa kaupungeissa. Perheissä oli käytetty muuta Pesäpuu ry:n sijaissisaruuksryhmän valmentavaa materiaalia, kuten Sijaissisaruuks-opasta ja sijaissisaruuksryhmästä kertovaa DVD:tä.

”Sijaislapsi kertoi siinä [Pride-paneelissa, tutkijan huom.] ite omia kokemuksia, että minkälaista on ollu. Että sitä osas odottaa jotakin. Että kun ne voi tulla ihan mistä oloista vaan, että ne voi olla vähän erilaisia. Että voi olla kaikkia keskittymishäiriöitä ja muita.”

Henna

”Äiti ja isä kävi sen Priden. Ja sitten kerran meillä kävi tati joka enimmäkseen puhui äidin ja isän kanssa, mutta tervehti meitä ja antoi tämmöisen vihkon että me saadaan täyttää sitä ja sitä sitten katsotaan että miten me suhtaudutaan. En muista tarkkaan mutta mä muistan, että meille viidelle lapselle annettiin yksi vihko jossa oli sellaisia kysymyksiä että miltä sinusta tuntuu että teille tulee muita asumaan.”

Laura

”Oisko me katsottu joku video kotona jostain tosivanhasta sijaisperheestä, tuki-perheestä tai sellaisesta missä ne lapset sitte selittää millasia kokemuksia niillä on. Sellaisia että jos se sijoitettu avautuu mulle, niin en saa silti mennä kertomaan kun se on mulle luottanu. Että ne oli tärkeitä asioita. Että just se ettei saa edes mennä kertomaan jos ei saa lupaa siltä.”

Sanni

Tutkimukseen osallistuneiden kertomuksista käy ilmi se, etteivät nuoret läheskään aina ymmärtäneet, mistä valmennuksessa tai tapaamisissa oli kyse. Laura kertoo, että heillä kävi ”tati”, joka enimmäkseen puhui äidin ja isän kanssa mutta antoi lapsille täytettäväksi ”tämmöisen vihkon”. Jos ”tati” eli kunnan sosiaalityöntekijä olisi halunnut saattaa tulevat sijaissisarukset osalliseksi tapaamisesta, hän voinut istua lasten kanssa täyttämään vihkoa ja kertomaan samalla tulevasta sijaissisaruuksryhmästä. Myöskään Sannin kertomus videon ”tosivanhasta sijaisperheestä” ei vaikuta tiedolta, josta olisi hyödyllistä tietoa sijaissisaruuksryhmän tulevaan elämänmuutokseen. Lasten tärkeää roolia sijaisperheessä

ei aineiston perusteella nosteta esiin edes Pride-valmennuksen aikana. Perheissä vierailvat ”tädit” jäävät lapsille etäiseksi, eikä heidän käyntiensä tarkoitus käy selväksi liian yleisluontoisista kysymyksistä johtuen.

Lapset ymmärtävät sijaisperheenä toimimisen ikänsä ja elämäkokemuksen mukaan. Tähän tutkimukseen osallistuneista Sanni oli ainoa, jolle sijaisperhetoiminta oli tuttua oman kokemuksen kautta. Silloin lähtötilanne on erilainen, vaikka lapsuuden yhteen sijaisperheeseen perustuva kokemus olisi voinut olla myös negatiivinen. Myös Laura oli perillä sijaisperhetoiminnasta ystävänsä perheen myötä.

”Oon itekki ollu tukiperheessä ku oon ollu pieni. Silloin ku äiti ja iskä eros niin me oltiin joka toinen viikonloppu tukiperheessä. Että äiti sai omaa aikaa, että se oli kai sellaista yksihuoltajaäidin tukemista. Niin mulla oli siis sellainen haju jo siitä hommasta et se ei ollu mikään että whaat mikä tämä on.”

Sanni

”Sitten mä olin sillee että mä tiedän, kun ystävän luona asui niitä nuoria. Mutta kyllä se erilaista oli mitä silloin ajattelin. Me oltiin tosi naiiveja silloin.”

Laura

Lauran kertomuksesta kävi ilmi, että hän luuli tietävänsä, millaista sijaisperheessä eläminen on. Sijoitetut lapset ovat kuitenkin aina erilaisia, ja toiminnan tapahtuminen omassa kodissa, omien vanhempien ja sisarusten kesken tekee siitä erilaista kuin ystävän luona. Lauralla ja Sannilla on kuitenkin ollut jonkinlainen oletus siitä, millaista elämänmuutosta sijaisperheeksi ryhtyminen tarkoittaa. Muut tutkittavat joutuivat tekemään vielä suuremman hypyn tuntemattomaan.

Sijaissisarukset tulevat elämään samaa, usein haastavaa arkea sijaisvanhempien kanssa. Silti heidän osallisuutensa on varsin vähäistä, kun tarkastellaan perheen valmentautumista sijaisperheen tehtävään. Höjer ym (2013) mukaan etukäteistieto vähentäisi konflikteja sijoituksen alettua. Sijaisperheen lapsille tulisi kertoa suoraan sijaisperheenä toimimisen hyvistä ja huonoista puolista. Koulutuksen voi hoitaa lastensuojelun perhehoidon asiantuntija, mutta myös vertaisryhmistä on hyviä kokemuksia. Hyvä tietopohja helpottaa sijoitetun lapsen hankalan käyttäytymisen ymmärtämistä ja saa sijaissisarukset tuntemaan itsensä tärkeäksi osaksi sijaisperhettä ja koko sijoitusprosessia. Tutkimusten

mukaan hyvin valmennetut lapset ja nuoret pystyvät muodostamaan paremman suhteen sijoitettuun lapseen. (Mt., 6.)

Sijaisperheen vanhemmat osallistuvat 27 tuntia kestävään Pride-valmennukseen koti-tehtävineen ja perhetapaamisineen, kun taas perheen lasten osuus on kahden tunnin vapaaehtoisen paneelikeskustelun mittainen. Vaikka vanhemmat perehdyttäisivät lapsensa parhaansa mukaan, voi aihe olla heillekin uusi ja tieto ehkä edessä olevasta elämänmuutoksesta varsin vähäistä. Myös näkökulma sijaisvanhemman ja sijaissisaren välillä on varsin erilainen. Vanhempien valmennuksessa korostuvat kasvatusvastuu, yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa ja tieto sijoitusprosessin eri vaiheista. Sijaissisarukset kaipaavat eniten tietoa siitä, miten sijaisperheeksi ryhtyminen voi muuttaa heidän elämänsä. Lisäksi sijaissisaruksilta odotetaan sopeutumista ja heidän toivotaan ottavan sijoitetut lapset sisarukseksi.

Shierin osallisuuden portaiden kolmannella tasolla lapset pääsevät mukaan päätöksentekoprosessiin, mutta edelleen heidän roolinsa on enemmänkin konsultin tai kokemusasiantuntijan rooli. Heillä ei ole päätösvaltaa, eivätkä he ole mukana päätöksenteossa. Velvoitteet-kohdassa on huomioitu mahdollisuus siitä, että lapsen mielipiteet on otettava virallisesti huomioon esimerkiksi lain velvoittamana. Porras kuvaa hyvin sitä, miten tähän tutkimukseen osallistuneet nuoret osallistettiin perheen sisäiseen päätöksentekoon sijaisperheeksi ryhtymisestä. Pride-valmennuksessa kouluttajat käyvät kotikäynnillä valmennettavien luona ja tapaavat tässä yhteydessä myös perheen omat lapset. Tapaamisessa kysytään myös heidän mielipidettään sijaisperheeksi ryhtymisestä. Lasten vastauksia ei kirjata mihinkään, eikä kielteinen asennoituminen ole ehdoton este sijaisperheeksi ryhtymiseksi.

Kaikki nuoret muistivat tarkasti, että vanhemmat olivat kysyneet heidän mielipidettään sijaisperheeksi ryhtymisestä. Tilanne on selvästi ollut tärkeä, koska se muistettiin vielä vuosien päästäkin yksityiskohtaisesti. Kertomukset toistavat Kinnusen (2008, 61) ja Höjer ym. (2013) tuloksia siitä, että sijaisperheiden lapsia kuullaan ja heidän mielipiteensä otetaan huomioon vanhempien taholta, kun sijaisperheeksi ryhtymistä harkitaan. Hö-

jerin ym. tutkimuksen tärkeimpiä päätelmiä oli se, että, että lasten tulee saada olla mukana päättämässä perheen ryhtymisestä sijaisperheeksi. Lasten ei pitäisi olla vähemmän merkityksellisiä tai passiivisia perheenjäseniä tärkeää päätöstä tehtäessä. Sijaisperheeksi ryhtymisellä on välitön vaikutus lasten ja nuorten elämään, ja heidän täytyy ymmärtää miten ja millä tavoin heidän elämänsä muuttuu. Keskustelussa ja päätöksessä mukana oleminen edistää sopeutumista uuteen tilanteeseen. (Mt., 5.)

Kaikki tutkittavat kokivat, että heidän ja heidän sisarustensa mielipiteellä oli merkitystä päätöstä tehtäessä. Toisaalta monet myönsivät, että ehkä vanhemmat olisivat yrittäneet vielä taivutella, jos vastaus olisi ollut kielteinen. Lähellä täysi-ikäisyyttä olleet nuoret arvelivat, että vanhemmat olisivat odottaneet sijaisperheeksi ryhtymistä hänen poismuuttoonsa asti, jos he olisivat vastustanut asiaa.

”Jos olisin sanonut ei niin ei varmasti olisi tullut tuossa mittakaavassa. Olisi voinut tulla yksi ja ajateltu että kokeillaan ja saadaan joku käsitys millaista se on. Että kunnioittivat meidän lasten mielipidettä.”

Mari

”En usko että sillä [vastustamisella] olisi ollut kauheesti väliä. Jos oisin vastustanu niin oltais varmaan juteltu perheenä asiasta ja ne olis yrittäny selvittää asiat. En usko että se olisi loppupeleissä kauheesti vaikuttanu.”

Laura

”Mulla ei ollu mitään sitä vastaan kun mää tykkään lapsista tosi paljon ite. Mutta jos oisin vastustanu niin varmaan porukat miettiny siinä vaiheessa, että oisko ne odottanu että minä lähden kotoa.”

Henna

”Kyllä musta tuntuu että äiti ja isä kuunteli meitä. Kyllä ne olis koittanu pyörtää, mutta jos me oltais itketty ja sanottu että ei varmasti tuu ketään, niin sitte ois jouduttu tekeen joku muu ratkaisu. Että kyllä meillä oli sillee sananvaltaa.”

Emilia

Kaikki tutkittavat olivat olleet myötämielisiä sijaisperheeksi ryhtymiselle, joten tästä näkökulmasta johtopäätös olisi, että lapset on otettu mukaan päätöksentekoon. Tarkentava kysymykseni kuitenkin oli, uskoivatko nuoret, että kielteisellä päätöksellä olisi ollut vaikutusta sijaisperheeksi ryhtymiseen. Nämä vastaukset paljastivat sen, ettei lapsilla ole todellista päätösvaltaa. Nuorten kertomusten mukaan vanhemmat olisivat vastustusta kohdatessaan ehkä siirtäneet sijaisperheeksi ryhtymistä, ottaneet kolmen sijoitetun lapsen sijasta yhden tai että asian vastustamiseen olisi tarvittu itkuu. Nuorille oli

epäselvää, mikä merkitys kielteisellä vastauksella olisi ollut sijaisperheeksi ryhtymisessä. Nämä seikat eivät kerro tasa-arvoisesta asemasta neuvottelutilanteessa. Aineiston perusteella vanhemmat ovat kuulleet lapsiaan, keskustelleet heidän kanssaan ja kysyneet heidän mielipidettään – ja toimineet siten kuin he ajattelivat olevan perheen parhaaksi.

Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että sijaissisarusten on ennakkovalmentautumisen puuttumisen vuoksi vaikeaa tehdä perusteltua päätöstä sijaissisarukseksi ryhtymisestä. Heillä ei ole tarpeeksi tietoa siitä, miten sijaisperheeksi ryhtyminen vaikuttaa heidän omaan elämäänsä. Lisäksi vaikuttaa siltä, että monet myöntävät vanhempiansa intoon ja ajattelevat sijaisperheenä toimimisen tuovan enimmäkseen positiivisia asioita elämäänsä. Todellisuus voi olla paljon karumpi, ja voidaankin pohtia, olisiko nuorten vastaus ollut erilainen, jos heillä olisi ollut enemmän tietoa siitä miten heidän elämänsä tulee muuttumaan. Tähän haasteeseen ovat törmänneet myös Maha N. Yones & Michele Harp (2007, 37) tutkimuksessaan, jossa sijaissisarukset kokivat sijoitettujen lasten muuttamisen perheeseen suuremmaksi muutokseksi, kuin mihin he olivat varautuneet ja mihin heitä oli valmisteltu. Tutkimuksessa korostettiin koko perheen yhteisen päätöksenteon tärkeyttä sijaisperheeksi alkamisessa ja sitä, että vaikeistakin asioista keskusteltiin avoimesti. Tässä tutkimuksessa nuoret kertoivat, että kotona oli keskusteltu paljon sijaisperheenä toimimisesta ja siitä, miksi lapsia sijoitettiin pois kotoaan. Silti sijaisperheenä toimimisen todellisuus tuli heille yllätyksenä.

”Ei mulla ollut minkäänlaista käsitystä miten lasten tulo vaikuttaa. Eniten muuttui maailmankuva, ennen oli vaan poneja, koulua, kavereita mutta tavallaan näki sen mitä siellä nurjalla puolella on. Kun kotona on aina ollut kaikki hyvin.”

Mari

Sijaisperheiden lapset olivat eläneet sijoitukseen saakka melko tavallista elämää. Heillä ei yleensä ole kokemusta mielenterveysongelmista, päihteistä, varastelusta tai viranomaisista. Sijoituksen myötä he voivat kuitenkin joutua kokemaan näitä ilmiöitä omassa kodissaan. Tässä nousee esiin todellinen valmennuksen tarve, sillä etukäteistieto sijoitetun lapsen käyttäytymisestä voisi edes hieman pehmentää uuden todellisuuden kohtaamisesta johtuvaa törmäystä. Mari kertoo muutoksesta, jossa ponitytön vaaleanpunainen maailma muuttui rosoisempaan näkymään. Myös australialaisia sijaissisaruksia tutkineen Anna Targowskan ym. (2013) tutkimuksesta käy ilmi, että lapset kaipasivat

enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa perheen päätöksiin ja kaipasivat tietoa siitä, mitä sijaisperheenä toimiminen tarkoittaa. Eniten kaivattiin kokemuksellista tietoa muiden sijaissisarusten kertomana: myönteisiä ja kielteisiä kokemuksia sijaisperhetoiminnassa ja tietoa sijoitettujen lasten erilaisista käytöshäiriöistä. Samat asiat toistuivat myös tässä tutkimuksessa. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista olisi halunnut tietää enemmän siitä, mitä sijaisperheeksi ryhtyminen tarkoittaa heidän arkensa kannalta. Useimmat olivat käyneet kotona keskusteluja siitä, minkä vuoksi lapsia sijoitetaan pois kotoaan. Harva tiesi silti sijoitettujen lasten taustoista paljoakaan vielä siinäkin vaiheessa, kun he muuttivat samaan kotiin asumaan.

”Ei aluksi kerrottu kovin paljoa. No ikä ja nimi ja semmoiset perustiedot. Varmaan vähän myöhemmin äiti kertoi vähän enemmän ja oonhan mä nyt tavannu sen vanhemmat ja kaikkea. Mutta silloin aluksi ehkä semmonen perussyy, että miksi että huostaanotetaan että päihteet.”

Riina

”Nimi, ikä, sukupuoli, ja että on hankalat taustat, ei sen tarkemmin. Enemmän se tuli selväksi kun ne nuoret tuli ja niihin oli tutustunu niin selvisi, että mistä lastenkotiin joutuu ja millaisia taustoja voi olla. Kyllä ne aika suoraan mullekin kertoivat.”

Mari

”Sen verran mitä meillä oli kysyttävänä, niin vastattiin. Kun eihän lapsille voi kertoa jonkun henkilökohtaisia asioita niinku siitä syystä miksi ne lapset meille tulee.”

Laura

Etukäteistieto sijoitettujen lasten elämästä ja siihen kuuluneista ongelmista voisi auttaa sijaissisaruksia ymmärtämään heidän käyttäytymistään. Tällä hetkellä tieto suodattuu ensin sosiaalityöntekijän kautta sijaisperheen vanhemmille ja vanhemmilta lapsille. Tiedon panttaaminen ei ole järkevää, sillä ainakin isommat lapset tulevat kertomaan taustoistaan sijaissisaruksille. Väritetyt tarinat kotona tai laitoksessa vallitsevista olosuhteista voivat hämmentää sijaissisaruksia, ja tämän välttämiseksi olisi parempi, jos lapsen taustoista kertoisi aikuinen. Tieto sijoitetun lapsen taustoista tulisi saada heti sijoituksen alkuvaiheessa suoraan lapsen sosiaalityöntekijältä. Ammattilaisena hänellä on tietoa siitä, mitä hän saa kertoa ja käsitys siitä, mikä on sopivaa tietoa eri ikäisille lapsille. Tämä myös edistäisi sijaissisarusten osallisuutta: heidän tunnustettaisiin olevan tärkeässä roolissa sijaisperheen osallisina ja luottamuksellisen tiedon saajina. Samassa keskustelussa

olisi hyvä myös käydä lasten kanssa läpi se, mitä asioita he voivat kertoa sijoitetusta lapsesta kavereilleen.

Tutkittavien kertomuksista kävi ilmi, miten tärkeää yhteinen aika oman perheen kanssa oli. Sijaisperheenä toimiminen muuttaa perheen arkea, ja yhteinen aika oman perheen kanssa voi jäädä vähiin. Osa tutkittavista kaipasi yhteisiä lomia ja hetkiä oman perheen kanssa. Toisaalta välit vanhempain olivat saattaneet lähentyä, sillä toinen vanhempi oli jäänyt kotiin sijoituksen myötä. Ennen sijoitusta perheissä oli keskusteltu siitä, että sijoitettu lapsi vie aluksi paljon vanhempien aikaa. Tutkittavien mielestä asia saattoi tuntua teini-ikäisenä lähinnä positiiviselta, mutta usein mielipide muuttui sijoituksen alettua. Omien vanhempien huomion jakaminen ei ole helppoa lähellä aikuisikääkään, kuten Emilia kuvasi.

”No sit tää uudempi ku tuli vuosi sitten, se oli viis vuotta, niin olin oli jo melkein 18 ja sehän oli mulle yks ja sama. Ja asuin melkein puolet ajasta toisella paikkakunnalla, kun opiskelin, niin olin vaan sillee että antaa tulla vaan että ei se vaikuta mun elämään. Mutta on se silti vaikuttanu. Että kyllä vielä 18-vuotiaanakin omien vanhempien jakaminen on vaikeaa. Että eka päivänä kun se tuli meille niin se sanoi että sää oot mun äiti ja sää oot mun isä. Niinku heti! Niin kyllä mä olin että... phuuh.”

Emilia

Mustasukkaisuus omista vanhemmista, hämmennys uuden tilanteen takia ja syyllisyys omista vihaisista tunteista ovat tavallisia silloin, kun lapsi joutuu jakamaan vanhempansa ja kotinsa sijoitetun lapsen kanssa. Vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden tulisi keskustella näistä asioista lasten kanssa ja kertoa sopiva henkilö tai reitti tunteiden purkamiseen. Sijaissisaruksia tulisi kannustaa puhumaan myös negatiivisista tunteistaan ja auttaa heitä käsittelemään niitä, tarvittaessa perheen ulkopuolisen avun turvin. Lasten kanssa tulisi käydä myös sijoituksen purkamisen mahdollisuus, vaikka sitä ei toivotakaan tapahtuvaksi. Mirka Kavakan (2015) tutkimuksessa tulevat sijaisvanhemmat olivat pohjineet hyvin paljon ja ristiriitaisin tuntein etenkin perheen omieni lasten suhtautumista sijoituslapseseen. Tulevat sijaisvanhemmat pitivät omaa perhettä ensisijaisena. Jos omat lapset kärsisivät sijoitetun lapsen oirehinnasta, voitaisiin sijoitus joutua jopa purkamaan. Tätä edellyttäisi kuitenkin se, että muut keinot olisi ennen sitä yritetty käyttää. Tässä tutkimuksessa ainoastaan yksi nuori kertoi, että vanhemmat olivat selväsanaisesti

kertoneet heille, että perheen omat lapset menevät aina tärkeysjärjestyksessä muiden edelle.

”Jos joku olisi alkanut ärsyttämään niin olisin sanonut äitille. Se olisi joko selvinnyt tai sitten olisi jouduttu lopettaa se sijoitus. Että meillä kun on aina ollut selvää se, että omat lapset menee etusijalle. Vaikka se on toisaalta radikaalia, mutta niin se on ja periaatteessa on oltava.”

Mari

Tutkimuksessa kävi ilmi, että vaikka osa sijaissisaruksista pitikin sijoitettuja lapsia sisaruksinaan, puhuivat kaikki kuitenkin myös ydinperheestä sanoin ”meidän sakki”, ”oma perhe” tai ”omalla porukalla”. Vain yksi haastateltava laski vauvana sijoitetun lapsen täydellisesti omaan perheeseen kuuluvaksi. Muut mainitsivat, että on tärkeää viettää aikaa myös vanhempien ja oman biologisen perheen kanssa. Oma, biologinen perhe näyttää olevan pyhä myös sijaisperheiden lapsille, vaikka heidän usein toivotaankin pitävän sijoitettuja lapsia sisaruksinaan.

Sijaissisarusten osallisuutta perheissä tulisi vahvistaa antamalla heille ajankohtaista ja kokemusperäistä tietoa siitä, miten sijaisperheenä toimiminen vaikuttaa heidän elämänsä. Vierailut jo toimivassa sijaisperheissä ja keskustelu muiden sijaissisarusten kanssa auttaisivat ainakin vanhempia lapsia muodostamaan realistisemmän käsityksen tulevasta. Vasta sen jälkeen he voivat tehdä perustellumman päätöksen siitä, haluavatko he elämänsä muuttuvan tällä tavalla. Vähin ennakkotiedoin tehtävän päätöksen lisäksi pohdin sitä, onko myönteinen päätös sijaisperheeksi ryhtymisestä ikuinen. Onko perhe tai sosiaalityöntekijä velvollinen kysymään mielipidettä jokaisen sijoitettavan lapsen kohdalla tai tietyin määräajoin? Määrittelemättömäksi ajaksi – tai tässä tutkimuksessa omaan asuntoon muuttoon asti - tehtävä päätös, on vaikea tehtävä aikuisellekin. Tutkimuksessa tuli esiin vain yksi tapaus, jossa vanhemmat kysyivät mielipidettä toisen sijoitetun lapsen tuloon. Tässä tapauksessa ensimmäinen sijoitettu lapsi oli jo muuttanut omaan asuntoon, eli perhe eli välillä ilman sijoitettuja lapsia. Nuoret, joiden perheissä oli koko ajan useampia sijoitettuja lapsia, eivät kertoneet vanhempiensa kysyneen heidän mielipidettään uusista sijoituksista.

Tämän tutkimuksen mukaan sijaissisarusten osallisuudessa on kehittämisen varaa myös sijaisperheiden sisällä. Osallisuuden kokemusta parantaisi se, että sekä vanhemmat että sosiaalityöntekijät pyrkisivät ajattelemaan sijaissisaruksia tärkeinä sijaisperheen jäseninä, jotka ovat oikeutettuja saman tietoon kuin sijaisvanhemmatkin – luonnollisesti lapsen ikätaso huomioiden. Rakenteellisina seikkoina organisoitu etukäteisvalmennus olisi tärkeä edistysaskel, mutta parantamista olisi myös sijaissisarusten mielipiteiden ja tunteiden huomioimisessa perheen sisäisessä päätöksenteossa. Shierin mallin avulla analysoituna sijaissisarusten osallisuus nousi portaiden puoliväliin. Sen mukaan sijaissisaruksia kuunneltiin, heille annettiin tietoa päätöksentekoon ja heidän näkemyksensä otettiin huomioon perheen päätöksenteossa. Heidän mielipiteillään ei silti ollut täysivaltaista painoarvoa eikä heille tehty selväksi, mitä sijaisperheenä toimimisen vastustaminen käytännössä tarkoittaisi. Osallisuus on silti ennen kaikkea subjektiivinen kokemus. Hotarin ym (2013) mukaan osallisuuden kokemus ei ole kiinni pelkästään lapsen vaikutusmahdollisuuksista, vaan kuulluksi tulemisen tunteesta. Tämän tutkimuksen nuoret kokivat, että osallisuus toteutui hyvin heidän omassa perheessään.

5.2 Sijaissisarusten (näkyvätön) osallisuus viranomaisyhteistyössä

Sijaissisarusten osallisuus näkyi sijaisperheen ja sosiaaliviranomaisten välisessä toiminnassa hyvin vähäisenä ja vaatimattomana osatekijänä. Näin, vaikka sosiaaliviranomaisilla eli yleensä sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijällä, on perhehoitolain mukaan velvollisuus ottaa selvää siitä, mitä mieltä sijaisperheen omat lapset ovat sijoituksesta. Sijaissisarukset mainitaan vuonna 2015 uudistetun perhehoitolain 5 §:ssa, jossa säädetään perhekodin olosuhteista. Siinä korostetaan, että ”*perhekodin sopivuutta harkittaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota ihmissuhteisiin*” ja että ”*on selvitettävä, hyväksyvätkö muut perhekodin jäsenet perhehoitoon sijoitettavan*” (PHL 263/2015). Sijaissisarusten osallisuus on kirjattu lakiin yhden lauseen mittaisena mahdollisuutena ilmaista mielipiteensä sijoitetusta lapsesta. Lain perusteella sosiaalityöntekijällä, joka sijoittaa lapsen, on velvollisuus kysyä sijaissisarusten mielipidettä asiasta. Hänellä ei kuitenkaan ole velvollisuutta kirjata sitä mihinkään, eikä kielteinen mielipide lain mukaan vaikuta mahdollisuuteen sijoittaa lapsi perheeseen. Perhehoitolaki on tullut voimaan vasta kaksi vuotta sitten, joten sillä ole ollut vaikutusta tämän tutkimuksen tuloksiin.

Jos perhehoitolakia tulkitaan Shierin mallin (ks. kuvio 1, sivu 31) tasoja ajatellen, on sosiaalityöntekijällä velvollisuus ainakin kuunnella sijaissisarusta ja tukea hänen mielipidettään eli antaa hänelle riittävästi tietoa lapsesta, joka perhehoitoon ollaan sijoittamassa. Lapsen näkemykset otetaan huomioon -kohtaan asti tämänhetkinen lainsäädäntö ei riitä juuri sen vuoksi, ettei sijaissisarusten mielipidettä tarvitse kirjata mihinkään. Tällöin sitä ei oteta virallisesti huomioon. Myöskään Pride-valmennuksen yhteydessä tehtävistä kotikäynneistä tai mielipiteen kysymisistä perheenjäseniltä ei saa tehdä muistioita tai raportteja. Sijaisperhe on virallisesti toiminnassa vasta sen jälkeen, kun he ovat tehneet toimeksiantosopimuksen kunnan tai yksityisen palveluntarjoajan kanssa. Sitä edeltävältä ajalta heistä ei dokumentoida tietoja.

Tutkimuksen kaikilta sijaissisaruksilta oli kysytty, mitä mieltä he olisivat sijaisperheeksi ryhtymisestä. Kysyjinä olivat joko kunnalliset sosiaalityöntekijät tai Pride-kouluttajat. Ero toimijoiden välillä syntyy siinä, että kunnallisissa sijaisperheissä sosiaalityöntekijän kysely liittyi Pride-valmennuksen päätökseen sijaisperheeksi ryhtymisestä. Kun lapsia alettiin sijoittaa perheeseen, mielipidettä ei tämän tutkimuksen mukaan enää kysytty. Nuorten Ystävien perheissä sijaissisarusten mielipidettä kysyttiin myös ennen lasten sijoittamista. Sijaissisaruksen kannalta on aivan eri asia vastata kysymykseen *”mitä sinusta tuntuu, että teille tulisi muita asumaan”* kuin *”mitä mieltä olisit siitä, että teille muuttaisi asumaan 5-vuotias tyttö?”* Epämääräisyys leimaa etenkin Pride-valmennuksen yhteydessä tehtäviä perheen arviointeja senkin vuoksi, ettei tulevan sijoituksen ajankohdasta ole tuolloin tietoa. Osa sijaisperheistä joutuu odottamaan ensimmäistä sijoitusta useamman vuoden. Aina ei ole kyse kokoaikaisesta sijoituksesta vaan esimerkiksi tukiperheenä toimimisesta, jolloin lapset ovat sijaisperheessä vain viikonloppuisin tai lomilla. Tämän vuoksi olisi tärkeää, että Pride-valmennuksen yleisluonteisemman kyselyn (*”mitä mieltä olet perheesi sijaisperheeksi ryhtymisestä”*) lisäksi sijaissisaruksilta kysyttäisiin mielipidettä ennen varsinaisen sijoituksen alkua. Tällöin tiedetään jo tarkemmin sijoitettavasta lapsesta ja tilanne konkretisoituu myös ajallisesti.

Tarkasteltaessa lasten osallisuutta sosiaalityöntekijöiden kanssa tehtävässä yhteistyössä Shierin osallisuuden polun (ks. kuvio 1, sivu 31) mukaan on tarkastelu jaettava kahteen

osaan eri toimijoiden mukaan. Kunnallisten sijaisperheiden lasten kanssa oli keskusteltu ja heidän mielipidettään sijaisperheeksi ryhtymisestä oli kysytty, kun perhe oli vielä ennakkovalmennuksen vaiheessa. Tutkimuksen mukaan lasten osallistaminen kuitenkin päättyi siihen: mielipidettä ei oltu kysytty enää ennen sijoituksia tai lasten kuulumisia niiden alettua. Tulosten perusteella kunnan sosiaalityöntekijät pääsevät Shierin tika-
puilla niukasti ensimmäiselle tasolle, jossa lasta kuunnellaan. Kaikki lapset eivät olleet edes tavanneet perheen sosiaalityöntekijöitä ja on selvää, että ilman kohtaamista ei voi syntyä osallisuutta. Shierin mallin velvollisuudet -osiota tarkasteltaessa sosiaalityöntekijällä ei tuohon aikaan ole ollut suoraa, lakiin tai toimintaohjeisiin kirjattuja velvollisuuksia tavata ja keskustella sijaissisarusten kanssa. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden velvoitteisiin kuuluu asiakkaan kohtaaminen kokonaisuutena, mikä sijaisperheeseen sijoitettujen lasten tilanteessa käsittää myös heidän sijaissisaruksensa.

”En mä ois voinu ottaa sossuihin yhteyttä, kun en mä tiedä niitten nimiä tai numeroita. Mutta jouduin mä kerran soittamaan 112 kautta sosiaalipäivystykseen. (...) iskä huusi että nyt soita sosiaalipäivystykseen, että poliisi ja sossut tänne ja minä soitin. Tilanne meni onneksi ohi eikä mitään tapahtunu.”

Laura

”Oon mä nähny meidän lasten sossut ja nykyään toimin sillee vapaiden mahdollistajana meidän vanhemmille että oon tehny niitten kanssa toimeksiantosopimuksen. Mutta silloin nuorempana... Kyllä ne pari kertaa kävi sillee että mekin nähtiin ne, tosiaan kyllä ne jutteli vähän meidän kanssa. Mutta ei kovin montaa kertaa, eikä jääny niin semmosta mielikuvaa niistä. Mutta on ne nyt vaihtunukki niin, että en osais heti sanoa ketä ne on.”

Riina

Lauran ja Riinan kertomuksista tulee ilmi kunnallisten sosiaalityöntekijöiden huono yhteydenpito sijaissisaruksiin. Sosiaalityöntekijöitä ei tunneta edes lähtökohtaisesti, lisäksi heidän vaihtuvuutensa on suurta ja työssä on kiire. Kotikäynneilläkään ei ole aikaa jutella sijaissisarusten kanssa, vaan keskitytään hoitamaan varsinaista asiaa eli sijoitetun lapsen asioita. Tutkimustulosten mukaan kunnallisten sijaisperheiden lasten osallisuuden toteutuminen on pitkälti riippuvainen heidän vanhemmistaan, sillä heillä ei ole muita reittejä kertoa mahdollisista epäkohdista tai sijoituksen herättämistä tunteista. Kunnallisissa sijaisperheissä tieto kulkee ainoastaan sijaisperheiden vanhempien kautta. Sijaissisaruksille ei ole kerrottu, keneen he voisivat olla tarvittaessa yhteydessä eikä heille ole

annettu sosiaalityöntekijöiden tai -ohjaajien yhteystietoja. Heitä ei ole kuunneltu, heidän mielipidettään ei ole kysytty, heidän näkemyksiään ei ole otettu huomioon eikä heitä näin ollen ole otettu mukaan päätöksentekoon. Heille ei ole järjestetty mitään toimintaa, kursseja, tapaamisia tai leirejä. Kun palaan tutkimukseni tutkimuskysymykseen, voin todeta että yhteistyötä kunnan sosiaalityöntekijöiden kanssa ei ollut, jolloin osallisuutta ei ole voinut syntyä.

Kysyin nuorilta, tunsivatko he perheeseen sijoitettujen lasten sosiaalityöntekijöitä, ja olisivatko he tienneet keneen ottaa yhteyttä hankalassa tilanteessa. Moni vastasi, etteivät he olleet kokeneet tarpeelliseksi puuttua sijaisperheenä toimimiseen ja että asiat olivat aina toimineet hyvin vanhempien kautta hoidettuna. Täsmensin kysymystä kuvitteellisella esimerkillä siitä, että jos he olisivat olleet huolissaan vaikkapa vanhempien uupumuksesta, niin keneen he olisivat ottanut yhteyttä. Pidän tätä tärkeänä asiana, koska kriisiytyneissä perhetilanteissa on tyypillistä, ettei vanhempi huomaa uupumustaan kiireen keskellä. Muut perheenjäsenet saattavat huomata avuntarpeen, mutta eivät ehkä tiedä, mistä apua voisi hakea. Tilanne voi myös kuormittaa lapsia, sillä he näkevät vanhempiensa väsymyksen voimatta purkaa huoltansa kenellekään. Tutkimustuloksissa tuli esille, etten ollut osannut edes kuvitella miten vaikeita tilanteita sijaisperheissä voi tulla eteen. Tällöin sosiaalityöntekijää todella kaivattaisiin nopeasti puhelimen päähän. Tutkimuksen perusteella näkyi selkeä jako kunnallisten sijaisperheiden ja Nuorten Ystävien sijaisperheiden välillä. Nuorten Ystävien sijaisperheiden nuoret tunsivat sosiaalityöntekijänsä ja puhuttelivat heitä tuttavallisesti etunimeltä. Toisaalta kukaan kunnallisten sijaisperheiden nuorista ei tiennyt keneen ottaa yhteyttä tai yhteyden ottaminen olisi ollut vaikeaa, sillä sosiaalityöntekijä ei ollut tuttu. Yhteydenottoa helpottaisi, jos sosiaalityöntekijä olisi edes kerran keskustellut nuoren kanssa kahden kesken ja kertonut, että häneen voi ottaa yhteyttä. Tällöin sosiaalityöntekijä olisi nuorelle ”tuttu” ja koska hän itse olisi antanut luvan yhteydenottoon, kynnyksellä olisi huomattavasti matalampi.

”En mää tavannu koskaan meidän nuorten sossuja. Ne kyllä kävi meillä mutta silloin ku me oltiin koulussa. Kyllä mää niiden nimet tiedän, mutta en tiä miltä ne näyttää. Tärkeää olis, että käytäis sitten kun ollaan tavallaan totuttu ja kysyttäis, että onko mieli muuttunu ja miten nyt menee. Ja kyllä ois hyvä että neuvottais se että miten siihen sossuun sais yhteyden. Vaikka on meillä ollu semmosiaki tilanteita että jääkaapin oveen on kirjoitettu sossun numero ja päivystyksen numero

ja että jos tulee hätä niin valitse. No sillä kertaa ei tarvinnu. Mutta oishan se helpompi ottaa yhteyttä jos ois joskus nähny sen ihmisen.”

Laura

”Sossut ei kysyny meiltä mielipidettä. Että kun ne tuli X:ää tapaamaan niin eipä ne meiltä kyselly mitään. Että ne oli kahdenkeskisiä tapaamisia niillä ja meidän piti olla hiljaa ettei häiritä niitä. Olisin kyllä kaivannu, että olis joskus kysyny että mites sulla menee ja ottanu vähän kontaktia muttaku ei mitään ikinä. Se tuli vaan X:ää tapaamaan. Joskus meidät kaikki lapset oltais voitu kerätä johonkin ja sosiaalityöntekijän kysellä, että miten teillä kolmella menee? Niin sitten ois voinu... Ois vähän kuulunu. Mutta ne oli vaan X:n huoneessa suljettujen ovien takanaja keskusteli. Nyt kyllä osaisin (nykyinen sijoitus Nuorten Ystävien kautta, tutkijan kommentti) ja tietäisin keneen ottaa yhteyttä ja se on tosi helpottava tieto. Mutta pienenä en tienny mitä oisin tehny jos ois tullu joku tosi hankala tilanne.

Emilia

Huomioitavaa kuitenkin on, että kunnallisissa sijaisperheissä sosiaalityöntekijän läsnäolon puutetta saattoi korvata joku muu perheen arkeen kuuluva työntekijä. Nuoret myös nimesivät tämän työntekijän henkilöksi, jonka kautta he voisivat tarvittaessa yrittää saada apua itselleen tai vanhemmilleen mikäli he eivät tunteneet sijoitettujen lasten sosiaalityöntekijöitä.

”Mää ehkä enemmän koen että se sosiaalityöntekijä on se henkilö sille nuorelle, että hän ei oo niinko meitä varten Että käydään hymyssä suin käsipäivää sanomassa ja äkkiä kipitetään sitten pois. Meillä enemmänkin se perhetyöntekijä, joka on äitin työohjaajakin tuli sillee tutuksi, että se käy säännöllisin väliajoin.”

H: Oliko se ihan alusta asti?

”Ei se varmaan ihan alusta mutta aika alussa se tuli, että oli tämä alkupoppoo vielä siinä. Se käy kerran kaksi vuodessa vähän tarpeen mukaan ja varsinkin sitten jos on vaihtunut porukka. Kyselee kaikkien kuulumisia ja ottaa koko perheen sillee kokonaisvaltaisesti.”

Mari

”Meillä käy kaupungin perhetyöntekijä hoitamassa välillä niitä pieniä, niin se on tullu tosi tutuksi että ehkä sen kautta olis voinu... Se on ollu meillä hirveesti ja siitä on tullu tosi tuttu kun me ollaan hoidettu yhdessä lapsia kun vanhemmat oli ulkomailla. Sehän ei sillee oo sosiaalityöntekijä, mutta se olis varmaan voinu sitä asiaa viedä eteenpäin jos jotain olis tullu.”

Riina

Sosiaalityöntekijän tunteminen tarkoittaa, että lapsi tai nuori tietää mistä voi saada apua. Se taas lisää turvallisuudentunnetta tilanteessa, jossa nuoren arki on voinut sijo-

tuksen myötä muuttua hyvin erilaiseksi kuin aiemmin. Tämän vuoksi sosiaalityöntekijöiden olisi erittäin tärkeää huomioida koko sijaisperhe tapaamisia järjestäessään, ja antaa aikaa myös sijaissisaruksille. Tämä on huomioitu myös valtakunnallisella ohjeistustasolla. THL:n uusimmassa perhehoidon laadun parantamiseen pyrkivässä työpaperissa korostetaan, että myös sijaissisaruksilla tulee olla suora kontakti joko sijoitetun lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään tai perhehoitajan vastuutyöntekijään. Kun sosiaalitoimen edustaja vierailee perheen kotona, hänen olisi kiinnitettävä huomiota kaikkien perheen lasten kohtaamiseen ja mahdollisuuksien mukaan keskustella heidän kanssaan erikseen. (Heino & Säles 2017, 97.)

Nuorten Ystävien sijaisperheissä sijaissisarukset pääsivät paremmin osallisiksi sijoitusprosessiin. Kaikki haastateltavat tiesivät perheen sosiaalityöntekijän nimeltä ja näöltä, ja olisivat halutessaan löytäneet hänen yhteystietonsa. Sijaissisaruksilta, myös jo kotoa pois muuttaneilta, oli kysytty mielipide uusien lasten sijoittamisesta. Tutkimuksen perusteella he kokivat, että heitä oli kuultu ja heidät oli otettu mukaan toimintaan. Sijaissisarusten mukaan ottaminen sijaisperheiden virkistys- ja koulutustoimintaan on tärkeä ja konkreettinen tekijä, jolla sijoittava taho osoittaa perheen muille jäsenille, että se arvostaa heitä ja heidän panostaan sijaisperheessä.

”Ne käy tosi usein, olikse kerran kuussa. Että kyllä mää tiesin ne nimeltäki ja ne on munki kaa jutellu ja kysyny mielipidettä näistä uusistaki. Ne on tosi kivoja. Että kun sossun täteistä saa yleensä sellaisen nihkeen kuvan mutta kun mää tapasin nää, niin olin ihan että aa että tää ei oookkaan semmosta... Ja sitten kun on niitä virkistyspäiviä ja muita. Määki kävin yhdellä, jossa oli sekä sijoitettuja että biologisia lapsia ja siellä oli tosi kivaa.”

Sanni

”Meillä on hyvä, että meillä on oma työntekijä ja sen kanssa pystyy käymään näitä asioita läpi.”

Henna

Tutkimuksen perusteella Nuorten Ystävien sijaisperheissä päästään Shierin polun (ks. kuvio 1, sivu 31) tasolle kolme, eli lapsia kuullaan, heitä tuetaan mielipiteen ilmaisussa ja heidän näkemyksensä otetaan huomioon. Osallisuuden vahvistaminen eli lapsen ottaminen mukaan päätöksentekoon vaatisi jo esimerkiksi omaa ryhmää sijaissisaruusval-

mennuksen tai muun vertaisryhmän muodossa. Tällöin sijaissisarukset voisivat itse vaikuttaa siihen, millaisia tuki-, koulutus- tai muita palveluita he haluaisivat itselleen ja muille samassa tilanteessa oleville tarjottavan ja saisivat tuoda esiin kokemuksia onnistumisista ja parannusehdotuksia sijoitusprosessiin.

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut siitä, mitä yhteistyö sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijöiden kanssa merkitsi sijaissisaruksille. Tutkimuksessa kävi ilmi, että kysymys oli kolmen haastatellun nuoren kohdalla epärelevantti, sillä heillä ei ollut minkäänlaista yhteistyötä sosiaalityöntekijän kanssa tervehtimistä lukuun ottamatta sen jälkeen, kun sijoitus alkoi. Tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia kansainvälisten tutkimusten kanssa. Serbinski ja Shlonsky (2013) tutkivat sijaisperheiden lasten suhdetta perheessä vieraileviin sosiaalityöntekijöihin ja totesivat sen ohueksi. Sosiaalityöntekijät eivät saaneet lapsia kokemaan itseään tärkeiksi ja he kokivat, etteivät sosiaalityöntekijät arvostaneet heidän vanhempiansa työtä. (Mt. 2013, 115.) Myös Karevaara (2015) totesi tutkimuksessaan, että biologisten lasten mukaan ottaminen ei kuulunut sosiaalityön sijaisperheiden kanssa tehtävään yhteistyöhön. Hän pohtii, että ilmiö voi johtua osittain siitä, että biologiset lapset eivät tunnu haluavan huomiota itselleen. Toisaalta lapset ovat voineet omaksua tämän käytösmallin sijoitetun lapsen ympärillä toimivien aikuisten käytöksestä. (Mt. 2015, 66.) Riitta Janhunen (2008) on tutkinut perhesijoitusten katkeamisten syitä ja todennut että sijaisvanhempien väsyminen tai sijaisperheen muuttunut tilanne ovat yleisin syy sijoituksen katkeamiseen. Myös huono yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa mainittiin yhdeksi katkeamiseen johtaneista syistä. (Mt. 2008, 132-134.) Myös sijaisperheille suunnatuissa kyselyissä perhehoitajat ovat kritisoineet sosiaalityöntekijöitä tuen puutteesta ja siitä, ettei sosiaalityöntekijöitä saa kiinni. (Heino & Säles 2017, 68.)

6 Sijaissisarusten tarvitsema tuki sijoitusprosessin aikana

6.1 Valmennettuna ensimmäiseen sijoitukseen

Sijaissisarusten tuen tarve sijoitusprosessin aikana voidaan jakaa aikaan ennen sijoitusta ja tukeen sijoituksen aikana ilmenevissä ongelmissa. Osa sijoituksista päättyy sijoitetun nuoren muuttaessa itsenäiseen asumiseen, mutta osa sijoituksista joudutaan purkamaan äkillisestikin. Tällöin tukea tarvitsee koko sijaisperhe, sijaissisaruksia unohtamatta.

Ensimmäisen kerran sijaissisarukset tarvitsevat tukea jo ennen ensimmäistä sijoitusta. Tämän tutkimuksen mukaan lasten elämään suuresti vaikuttava päätös sijaisperheeksi ryhtymisestä tehdään hyvin vähällä tiedolla, joka välittyy lasten ja nuorten omilta vanhemmilta. Kaikki tutkittavat olivat sitä mieltä, että sijaissisarukset tarvitsevat etukäteisvalmennuksen. Osa tutkittavista kertoi toivovansa, että tutkimus muuttaisi suhtautumista sijaissisarusten kouluttamiseen, joka oli myös motivoinut heitä osallistumaan tutkimukseen. Koulutuksen toivottiin sisältävän tietoa sijoitettujen lasten käytöshäiriöistä ja käytännön kokemuksia muiden sijaissisarusten kertomana. Nuoret mainitsivat, että haluaisivat saada tietoa, joka auttaisi heitä ymmärtämään heille sijoitettua lasta tai nuorta. Tutkittavat mainitsivat esimerkkeinä sijoitettujen lasten käytöshäiriöistä ja sairauksista muun muassa kiintymyssuhdehäiriön ja sikiön alkoholioireyhtymän.

”Varmaan niitä kokemuksia muilta ja tarinoita muilta, että millaista voi olla. Niin että jos ei yhtään tiedä että tosi monipuolista... se varmaan auttaisi ymmärtämään niitä nuoria. Ja sit sellaista tietoa, että osais suhtautua että miksi se tekee niinku se tekee, että se on sellainen häiriö.”

Sanni

”Siis semmoinen ois hyvä, että kun tulee lapsi niin että käytäis läpi mitä saa kertoa ja minkälaisia kokemuksia on sillee ollu muilla näistä lapsista, ja että minkälaisista oloista jotkut lapsista tulee. Että sellainen pitäis olla heti silloin ennen kun lapsi tulee.”

Henna

”Kun eihän meillä ollu mitään...Ois ollu vaikka joku yhden päivän että ois kerrottua että tää tulee menemään näin ja se tarkoittaa tätä. Mutta ei ollu mitään semmosta, niin oon joskus miettiny että se ois tärkeätä. Koska ei sitä osaa eikä tiä ennenku se alkaa.”

Riina

Sanni, Veera ja Riina olisivat halunneet kuulla enemmän käytännön kokemuksia sijaissaruksina toimimisesta. Sijaisperheen lapsilla ei välttämättä ole minkäänlaista kosketuspintaa niihin perhe- ja elämäntilanteisiin, jotka ovat sijoitetuille lapsille arkipäivää. Lasten käytöstä ymmärtääkseen on tiedettävä myös taustoista, josta käytöksen syyt ovat peräisin. Osalla sijoitetuista lapsista on äidin raskaudenaikaisesta alkoholin- tai huumeidenkäytöstä johtuen erilaisia hermostollisia vaurioita. Sijoitetuilla lapsilla voi esiintyä myös erilaisia neuropsykiatrisen kehityksen häiriöitä, kuten ADHD:ta ja Aspergerin oireyhtymää. Sini-Tuisku Löhönen (2012) on tutkinut kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten koulumenestystä, ja totesi että sijoitetuilla lapsilla oli muita lapsia enemmän käytöshäiriöitä ja heidän toimintansa koulussa oli valtaväestöstä poikkeavaa (Mt. 52.)

”Joku tiedotustilaisuus olis ollu kyllä mukava. Että ois kuullu millaisia kokemuksia muilla olis että millaisia ne lapset voi olla jotka tulee. Että mitä sijaissaruus voi tuoda tullessaan. Eli siis kun meidänkin tapauksessa X varasteli multa ripsivärejä, lehtiä, kynsilakkoja... Eli kaikkia tollasta mitä se voi tuoda tullessaan. Ettei tuu ihan että yhtäkkiä multa varastellaan tavaroita ja toinen puhuu mehtässä itseksensä. Et semmosta että ne on niin erilaisia ja kun tullaan vaikeista tilanteista et miten se voi näkyä käytöksessä. Ja kaikki vanhempien huomion jakaminen ja... Että mitä voi olla vaikka pahimmassa tapauksessa. ”

Emilia

Emilian kertomuksesta käy ilmi, ettei hän ollut osannut varautua sijaissaruuden mukanaan tuomiin ilmiöihin. Sijoitetun lapsen oudot käytöstavat ja tavaroiden varastelu ovat sijaissarisarelle vaikeita asioita, vaikka niihin olisi osannut varautua etukäteen. Kun kouluikäinen lapsi joutuu heitetyksi sijaissaruuteen ilman tietoa tai koulutusta, ei tilanne ole omiaan kehittämään lasten välille toivottua sisaruussuhdetta. Sijaissaruksille odotetaan tämän tutkimuksen mukaan ymmärtävän, että sijoitetun lapsen elämä on ollut kovaa ja joustavan omissa tarpeissaan tämän vuoksi. Kaikki tutkittavat myönsivät, ettei sijoitettujen lasten tarpeiden ymmärtäminen ollut helppoa etenkin nuorempana.

”Ja se ärsytti kaikkien eniten jos äiti tai joku oli sillee, et koita nyt ymmärtää ku sillä on ollu vaikeeta. Niin mitä joku yhdeksänvuotias siihen? Että joo joo mää ymmärrän mutta. Että aina ois pitäny antaa periksi siksi. Ei sitä sen ikäinen ymmärrä.”

Emilia

Marin perheeseen oli sijoitettu pitkään lastensuojelulaitoksissa olleita lapsia ja hän kertoi, että olisi heiden käyttäytymistä ymmärtääkseen tarvinnut tietoa siitä, miten ”laitoshierarkia” toimii. Tieto olisi voinut estää häntä joutumasta ”pelinappulaksi” sijoitettujen lasten peleihin. Toisaalta hän pohti myös, miten asia voitaisiin selittää lapsille. Tietoa pitäisikin pystyä antamaan sijaissisarusten iän mukaisella tasolla. Turhaa varomista tulisi mielestäni välttää, sillä sijoitetun lapsen myötä pienetkin lapset joutuvat kohtaamaan asioita, jotka eivät ole siihen mennessä kuuluneet heidän elämäänsä. Pahinta on joutua kohtaamaan ikäviä asioita sijoitetun lapsen kertomana omakohtaisina kokemuksina tai kohtaamaan Marin kokemaa hyväksikäyttöä ilman etukäteistietoa aiheesta.

”Jälkeenpäin on sanottu, että oli sellainen iloinen ja viaton. Että käytettiin hyväksi sitä mun iloa, että saatiin pelinappulaksi omalle puolelle. Kyllä se parissa vuodessa kävi selväksi, miten sitä peliä pelataan. Ne aatteli, että jos ne on mun kans hyvää pataa niin pääsevät äitin suosioon, että saavat ehkä anteeksi asioita.”

Mari

Sijaissisarukset halusivat saada koulutuksesta tietoa, joka auttaisi ymmärtämään paremmin sijoitettua lasta ja hänen erikoispiirteitään. Sijoitetun lapsen oirehtimiseen tai oimittuiseen käyttäytymiseen olisi helpompi suhtautua, jos ymmärtäisi syyn hänen käyttökseen.

”Että jos se on käyttäytynyt jotenki oudosti, niin porukat on selittänyt että se varmaan käyttäytyy noin koska. Että kun X:llä ei oo ollenkaan sellaista itsesuojeluvaistoa, että se on semmoinen puupää. Että ei vaan suutu sille jos se vaan menee. Että tietää että sillä on ollu rankempaa. Se on tärkeää ymmärtää että miksi toinen käyttäytyy jotenki.”

Sanni

”Aina välillä itsekin erehtyy ajattelemaan, että miksi tuo käyttäytyy tuolla lailla, ettei oo niinku normaali lapsi. Sit yrittää palauttaa mieleen, että se on kokenu traumaattisia asioita, ettei se voi käyttäytyä niinku normi. Niin ois siihen niinku halunnu jotain pientä pohjustusta, että niillä voi olla mitä vaan niillä lapsilla, että ne on voinu nähdä pahempia asioita kun minä koskaan tässä elämässä vaikka ovat vauvoja.”

Riina

Traumaattiset lapsuudenkokemukset jättävät jälkensä sijoitettuihin lapsiin, ja ne voivat ilmetä hyvin moninaisilla tavoilla ja eri aikoihin. Sijoitetun lapsen oirehdinta voi aiheuttaa sijaissisaruksille vaikeita tilanteita esimerkiksi koulussa. Tieto käyttäytymisen syystä

voisi helpottaa myös tilanteen selittämistä muille ihmisille. Valmennuksesta puhuttaessa kaikkia tutkittavia yhdisti vilpitiön halu ymmärtää sijoitettua lasta ja hänen kokemiinsa asioita.

Sijaissisarusten koulutus tulisi nähdä resurssina koko sijaisperheen ja sijoitettujen lasten hyvinvoinnille. Tieto yleisimmistä sijoitetuilla lapsilla havaituista käytöshäiriöistä yhdistettynä sijaissisaruksen kertomaan käytännön kokemukseen voisi olla hyödyllinen koulutus myös sijaisperheen isovanhemmille. Käytännön tiedon lisäksi tärkeä on osallisuuden kokemus: sijaissisarukset osallistettaisiin sijoitusprosessiin, heidät tehtäisiin näkyviksi ja tärkeäksi osaksi sijaisperhettä. Samalla heille tulisi kertoa myös siitä, millaista tukea heidän on mahdollista saada sijoituksen aikana ja keneen he voivat ottaa yhteyttä, jos jokin asia mietityttää tai ahdistaa.

6.2 Avun saaminen on vanhempien varassa

Kun päätös sijaisperheeksi alkamisesta on tehty, alkaa uuden perheenjäsenen odotus. Varsinkin perheen ensimmäinen sijoitus tulisi pystyä tekemään rauhallisesti ja ennakoitusti. Pahinta sijaissisarusten mukaan on se, että *”kun tulee koulusta, niin onki uudet kengät eteisessä.”* Jos sijoitettuun lapseen ja mahdollisesti hänen läheisiinsä voidaan tutustua rauhassa, on alku helpompaa. Aina suunnitellusti toteutettuun sijoitukseen ei ole mahdollisuuksia, mutta kiireellisestikin tehdyissä sijoituksissa sosiaalityöntekijöiden olisi löydettävä aikaa keskustella sijaisperheen lasten kanssa uudesta tilanteesta.

”Meillä on muutama lapsi käynyt tutustumassa etukäteen niin siitä oon tavallaan tykännyt. Tietty se ei aina ole mahdollista. Ja sit se, että muutamalla oon tavannut vanhemmatki niin se on tosi kiva että pääsee sillee... että ei ole vaan joku erillinen lapsi silloin se tulee meille vaan että sillä on vanhemmatki ja kaikki näin.

Laura

”Ja sitten kun lapset tuli ja me käytiin kattomassa siellä laitoksessa ja tutustuttiin sillai ja sitte ne kävi viikonloppuja. Että saatiin sillai tutustua aluksi. Ja sitte ne muutti. Että se oli kiva että sai rauhassa tutustua, ettei ollu sillee että suoraan tuli. Että se ois varmaan ollu aika shokki jos ne ois suoraan tullu. Sitten ku ne tuli, niin kaikki oli kotona ja tehtiin viikonloppuisin paljon yhdessä, se oli mukavaa.”

Henna

Laura tuo esiin tärkeän huomion siitä, että sijoitettu lapsi voi olla helpompi hyväksyä, jos hänen nähdään kuuluvan omaan perheeseensä. Sijoitetun lapsen perheen tapaaminen voi myös hälventää lasten ennakko-odotuksia siitä, millaisia vanhempia kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten vanhemmat ovat. Hennan kertomuksessa sijoitus on tapahtunut suunnitellusti ja sijaissisaruus on lähtenyt käyntiin rauhallisesti tutustuen. Yhdessä tekeminen ja perheen kanssa oleminen on tärkeää myös perheen nuorille, ja se vahvistaa sijaissisaruuksia. Parhaimmillaan sijaisperheenä toimiminen voi syventää myös perheen biologisten lasten ja vanhempien välejä.

Monissa sijaissisarusten elämää koskevissa tutkimuksissa on pohdittu sijoitettujen lasten häiriökäyttäytymisen vaikutuksia sijaissisaruksiin (Esim Höjer 2007, Younes & Harp 2007). Sijoitetuilla lapsilla saattaa olla aikaisemmista kokemuksistaan johtuen mielen-terveydellisiä vaikeuksia sekä haasteita kehityksessä kaikilla mahdollisilla tavoilla. Osa lapsista voi oireilla impulsiivisella käytöksellä, uhkailulla tai jopa väkivaltaisella käytöksellä. (Younes & Harp 2007, 23.) Myös päihteiden käyttö ja varastelu ovat suhteellisen tavallisia ilmiöitä etenkin teini-ikäisten sijoitettujen lasten käytöksessä. Tämä asettaa omat haasteensa sijaissisarusten ja sijoitetun lapsen väliselle vuorovaikutukselle. Höjer (2007) tuo tutkimuksessaan ilmi esimerkiksi sijoitettujen lasten ”satuilun” ja valehtelun. Sijaissisarukset eivät tiedä, voivatko uskoa sijoitetun lapsen kertomia juttuja aiemmasta elämästään. Höjerin mukaan sijaissisarukset kokevat usein jäävänsä yksin tällaisten epävarmuuden tunteiden kanssa, koska vanhemmat eivät välttämättä ymmärrä tai tunnista omien lasten vaikeuksia. (Höjer 2007, 76-77.)

Höjer (2007, 81) puhuu myös sijaissisarusten viattomuuden menetyksestä, sillä lapset saattavat joutua kuulemaan hyvin nuorenakin asioita, joita he eivät voi vielä ymmärtää. Sijaissisaruksia voi myös kohdata myötätuntostressi tai -uupuminen. Termiä käytetään yleensä ammattiauttajien kohdalla, mutta heidän lisäksi ilmiö voi kohdata ketä tahansa, joka joutuu kohtaamaan vaikeita asioita kuuntelijan roolissa. Tutkimuksessa oli yksi sijaissisarus, jonka nuoremman sisaren mielenterveys oli kärsinyt sijaisperhetoiminnasta.

”Kaikki meille sijoitetut on olleet minua nuorempia niin oon päässy vähemmällä. Mut pikkusisko on oikeesti saanut joskus uhkauksia, mutta enimmäkseen se on sellaista haukkumista ja solvaamista. Se on sit enemmänki ollu se, joka on joutunu siihen, että sille on kerrottu sellaisia asioita joita hän ei saa kertoa eteenpäin. Ja niistähän sitten tuli myös paljon ongelmia, sillä todettiin masennus jossain vaiheessa, kun se otti ne henkilökohtaisesti.”

Laura

On tavallista, että sijoitetut lapset kertovat sijaissisaruksille asioita, joita nämä eivät saisi kertoa eteenpäin (esim. Höjer 2007, 9.) Salaamisen taakka, jota uhkailu ja kiristys voivat pahentaa, voi käydä raskaaksi, jos lapsi tai nuori ei tiedä kenelle asiasta kertoisi. Suurin osa tutkittavista kertoi kokeneensa henkistä väkivaltaa, valehtelua ja varastelua sijoitetujen lasten taholta. Lisäksi Mari kertoi joutuneensa fyysisen väkivallan kohteeksi, ja Laura kertoi äitiinsä kohdistuneesta väkivallasta. Väkivallan uhka ja sen todentuminen on todellinen monissa sijaisperheissä, mutta silti asiasta vaietaan.

”Ei ne niitten jutut mua ahistanu, ne oli mulle enemmänkin jänniä tarinoita. Vaikka kyllä se varmasti yritti kertoa mulla niitä mahdollisimman järkyttävästi, että saisi minut järkyttymään mutta ei se onnistunu, enemmän vaan ihmettelin. [...] Kun meillehän tuli lapsia laitoksista ja niillä oli laitostavat. Kerran mutki nostettiin rinnuksista seinälle ja sanottiin että vasikat tapetaan. Ja asia oli sillä selvä. En mää silloin sanonu kelleen, joskus isompana. Silloin oltiin sen sijaissiskon (sijoitettu lapsi, tutkijan huom.) kanssa siinä ja se käski päästää irti, että älä nyt noin pientä että ei se vielä ymmärrä tommosta.”

Mari

”Ei oo sillee pelottanu mutta oon ollu kyllä vihainen. Nyt vasta kuulin, että yks meidän sijaislapsi oli käyny meidän äitiin käsiksi. Niin minä sanoinkin äitille että jos mie oisin siellä ollu niin oisin tehny rikosilmoituksen kysymättä keltään. Että kun väkivalta ei ole oikein, se on ollu aina mulle selvä. Että jos oisin siellä ollu niin oisin ollu tosi vihainen.”

Laura

Sijaisperheen lapsiin kohdistuva fyysinen väkivalta tai sen uhka on vakavasti otettava asia, jonka mahdollisuudesta pitäisi ehdottomasti keskustella jo ennen sijoituksen alkamista. Marin kertomuksesta käy ilmi, ettei hän ollut uskaltanut kertoa kenellekään pitkään aikaan. Lauran tapauksessa väkivalta on kohdistunut perheen äitiin, ja Lauran kertoman perusteella siitä ei ole seurannut sijoitetulla lapselle virallisia sanktioita, kuten rikosilmoitusta. Tästä voidaan päätellä, että väkivalta sijaisperheessä on samanlainen tabu, kun perheväkivalta yleensäkin. Jos väkivallan tekijänä on lapsi tai nuori, voi perheen vanhemmille olla vaikeaa myöntää tapahtunutta. Vanhemmat voivat kokea,

että väkivalta on syy heidän kyvyttömyydestään asettaa rajoja tai kasvattaa lasta oikein ja tilannetta yritetään ehkä ratkaista kotikonstein pidempään kuin olisi järkevää. (Joensuu & Sutinen 2016, 92).

Väkivallasta ja sen uhasta pitäisi puhua paljon enemmän jo sijaisperheiden valmennuksessa, sillä lapsen kotona tapahtuva väkivalta on usein yksi sijoitukseen johtaneista syistä. Lapset ja nuoret omaksuvat käyttäytymismallit kotoaan (tai laitoksista), joten he voivat tuoda väkivallan uhan mukanaan sijaisperheisiin. Väkivallan puhkeamista voidaan yrittää estää kasvatuksellisin keinoin ja terapialla, mutta yhtä tärkeää olisi myös pyrkiä suojaamaan sijaisperheiden omia lapsia väkivallalta. Lisäksi sijoittavilla organisaatioilla olisi oltava selvä toimintamalli sijaisperheen kohtaamisissa väkivaltatilanteissa. Kaiken lähtökohta on perheiden kokonaisvaltainen kouluttaminen, jotta lapset ja nuoret uskaltaavat tuoda hankalat tilanteet ilmi. Sijaisperheiden omille lapsille on oltava selvää, että he saavat ja heidän pitää kertoa kaikki ikävät tai mietityttämään jäävät asiat vanhemmilleen. Tutkimusten mukaan perheen biologiset lapset jättävät usein kertomatta vanhemmilleen heitä askarruttaneita asioita tai tapahtumia siksi, että kokevat näiden olevan valmiiksi ylikuormitettuja sijaisperheen arjen pyörittämisessä. Kun tilanteita tulee ilmi, tulisi sijaissisarusten saada tarvitsemaansa apua taholta, joka heidän mielestään tuntuu luontevimmalta. Sijaissisaruksilla tulisi olla tiedossaan henkilö, jolta haastavissa tilanteissa voisi pyytää apua pohtimatta, onko tilanne nyt ”tarpeeksi paha”. Tuen olisi oltava perheen ulkopuolista, ja siihen olisi oltava pääsy myös ilman, että vanhemmat saavat tietää asiasta.

Keskusteluapua saatetaan tarvita myös sijaissisaruiden aiheuttamiin ihmissuhdeongelmiin. Tutkimuksessa tuli ilmi kaksi tapausta, jossa nuorten äiti oli järjestänyt heille ulkopuolista keskusteluapua ongelmien ratkaisemiseksi. Tässäkin käy ilmi se, että kiistat ovat kasautuneet aika suuriksi, ennen kuin sijaisperheen vanhemmat ovat yrittäneet järjestää ammattiapua. Nuorella itsellään ei ole mahdollisuutta hakea apua, vaan tukea on saatavilla ainoastaan vanhempien kautta.

”Kerran meidän äiti järjesti sen oman työnohjaajan kanssa mulle tapaamisen kun mä olin niin vihainen...Sitä ei koskaan todistettu, mutta meillä asui sellainen tyttö joka oli tosi taipuvainen varasteluun ja mun lompakko varastettiin. Kaikki pankki-kortit, henkkarit, kaikki. Niin mä olin niin vihainen, että olisin ihan oikeesti voinu nakata sen tytön pihalle meiltä. Mää sannoin että en tuu hyväksymään sitä, että se asuu tämän katon alla ennenku mun lompakko on palautettu ja se on pyytäny anteeksi. Niin mulle sit järjestettiin työnohjaus, että äitin työnohjaaja, joka on siis ihminen jota oon kaikkein eniten nähny, niin sen kanssa. Sen jälkeen kun me juteltiin ihan kahdestaan, niin sen kanssa on paljon luontevammat välit että sen kanssa olis helpompi jutella kun jonku sossun.”

Laura

”Kerran mää kävin keskustelemassa...Se oli silloin kun X oli melkein jo muuttamassa pois meiltä, ja mää purkauduin jostain asiasta äidille niin se sanoi että nyt hän varaa sulle ajan psykologille. Ja mä kävin juttelemassa kerran siellä, mutta kun eihän se tienny mitään tästä asiasta niin se oli joku nobody, niin eihän se osannu sitä asiaa alkaa avaamaan. Se oli vaan just semmosta, että valitse jostain lastenkorteista että miltä susta tuntuu...Vähän semmoinen liibalaabaa.”

Emilia

Laura koki saaneensa apua perheen työnohjaajan kanssa käydystä keskustelusta ja Emilia taas ei. Esimerkeistä käy hyvin ilmi se, ettei kuuntelijan ammatilla ole niin suurta merkitystä kuin sillä, että hän on ammattitaitoinen kuuntelija, joka tuntee perheen ja lapsen tilanteen. Tutulle henkilölle on myös helpompi puhua ilman, että tuntee pettävänsä vanhempien tai sijoitetun lapsen luottamuksen. Joissakin tapauksissa – kuten väkivallan tai seksuaalisen häirinnän ollessa kyseessä – kuuntelijan on oltava ammattiauttaja. Aina tilanteen selvittämiseksi ei kuitenkaan tarvita ammattiauttajaa, vaan esimerkiksi tilanteen ymmärtävä toinen sijaissisar. Tutkittavat toivat esille, että vertaisryhmä, jossa saisi avoimesti tuoda ilmi myös negatiivisia tunteita, olisi todella tarpeellinen.

”Vertaisryhmä ois ollu älyttömän hyvä. Mun mielestä on ollu ihan älyttömän hyvä että on ollu X (myös sijaissisar, kirjoittajan huom.). Me ollaan varmaan sata ilttaa istuttu ja puhuttu näistä asioista. Ja kun niillä oli vielä kauemmin ollu sijoitetuja lapsia, niin se oli vähän sellainen mentorikin siinä.”

Laura

”Että lapsillekki on jotakin mistä saa sitä tietoa ja ois sitä vertaistukea. Että oisi vaikka kerran kuukaudessa yhteinen ilta niinku niillä vanhemmillaki. Niinku keskustella muittenki kanssa asioista.”

Henna

”Sais kertoa kuinka ärsyttää ja niitä kaikkein kurjimpia juttuja ja sitä että kuinka tekis mieli joskus tintata. Kun ei niitä voi kavereille puhua ja vanhempien kanssa ei siitä oikein saa mitään irti.”

Tutkimuksessa kävi ilmi, että nuoret kokivat, ettei sijoitetun lapsen asioista voi eikä saa puhua omien ystävien kanssa. Omat vanhemmat ja sisarukset taas ovat liian lähellä tapahtumia, kuten Emilia totesi ”ettei niiden kanssa saa siitä oikein mitään irti”. Vertaisryhmän sijaissisarukset jakavat saman koetun todellisuuden, sen vaikeat ja mukavat asiat. Ryhmä pitäisi toteuttaa lapsien kehitystason mukaisesti, mutta tärkeintä siinä olisi avoin keskustelu sijaisperheen arjesta ja sen herättämistä tunteista. Sijaissisarusten vertaisryhmistä on positiivista kokemusta myös kansainvälisessä tutkimuksessa (Watson & Jones 2002; Younes & Harp 2007; Targowska ym 2013). Vertaisryhmissä lapset ovat oppineet toisiltaan hyviä tapoja ja keinoja sijaisperheen haastavassa arjessa selviytymiseen. Vaikeampiin tilanteisiin ratkaisu voisi olla koko sijaisperheelle nimetty työnohjaaja, joka huomioisi säännöllisin väliajoin myös sijaissisarukset. Sovitut tapaamiset säännöllisin väliajoin ja yhteydenotot kuulumisen kysymiseksi loisivat luottamuksellisen pohjan, johon sijaissisarukset voisi turvata. Tällöin auttaja olisi jo valmiiksi tietoinen perheen tilanteesta ja hankaliin tilanteisiin voitaisiin puuttua jo ennen kuin ne pääsevät pitkittymään ja kroonistumaan esimerkiksi masennukseksi.

6.3 Sijoituksen katkeamisen tragedia

Sijoituksen katkeaminen on tutkimusten mukaan yksi vaikeimmista sijaissisaruuksia kohtaavista asioista. Riitta Janhunen (2008) on tutkinut Suomessa katkenneiden sijoitusten syitä ja hän korostaa, että sijoitusten katkeamiset herättävät aina suuria tunteita. Sijoitetun lapsen etu olisi, että hänen lähellään olevat aikuiset pystyisivät käsittelemään omaa kriisiään niin, että he jaksaisivat tukea lasta siirtymävaiheessa ja muutoksessa. Tulevaisuudessa tulisi tarkemmin miettiä, kuka sijoituksen katkettua tukee lasta, sijaisvanhempaa tai sosiaalityöntekijää? (Janhunen 2008, 84.) Vaikka Janhunen tutkimuksessaan puhuu myös sijaisperheen biologisista lapsista ja ennen kaikkea sijaisperheen tukemisesta kokonaisuutena, pitäisi sijaissisarukset alleviivata tässä kohdin. Heille pitäisi automaattisesti tarjota keskusteluapua kun sijoitus perheessä päättyy, samoin kuin sijaisvanhemmillekin. Judy Walsh ja Harriet Campbell (2010) ovat tutkineet sijoitusten katkeamista Englannissa. Tutkimuksessa todettiin, että tyypillistä sijoituksen katkeamiselle on no-

peus, eli sijaisperheelle annetaan vain viikkoja tai päiviä aikaa tottua uuteen tilanteeseen. Koetun menetyksen seurauksena lapset alkoivat helposti rakentaa itselleen suoja-kuorta ja kertoivat että eivät halua kiintyä sijoitettuihin lapsiin menetyksen pelossa. Myös tässä tutkimuksessa korostettiin sijaissisarusten näkymättömyyttä viranomaisille. Heille ei tarjottu tukitoimia ja perehdyttäminen sijaisperhetoimintaan oli vähäistä. (Mt., 2010, 15-16.)

Tutkimuksen perusteella sijoituksen katkeaminen koetaan vaikeaksi etenkin pienten lasten kohdalla. Hankalien teini-ikäisten kohdalla sijaissisarusten mitta on usein tullut täyteen jo ennen sijoituksen katkeamista, ja nuoren lähtöön liittyy helpotuksen tunteita. Monissa tapauksissa nuoret olisivat kertomuksenperusteella tarvinneet keskusteluapua jo ennen sijoituksen purkautumista.

”Ai kun ne lähtee? Oi että se on helpottavaa. Äiti se on joka viimeiseen asti jaksaa, ja sitten kun äiti ei enää jaksa niin kaikki muut on jo ihan täynnä. Se helpottaa ja aina sitä on jotenkin, että no ehkä se seuraava on sitten mukava ja sillee. Mutta on sitä vähän jo kynninenkin että no mitä sieltä tulee taas...”

Laura

”Meillä oli se yks teini ja se uhkaili ja varasteli ja semmosta että se oli...Että sen kans ei voinu olla ja oli vähän pelottava olla kotona ja näin. Ja sillä oli tosi iso ongelma isäpuolen kaa, että se ei ollenkaan suostunu sen kaa tekeen yhteistyötä ja sit se haukkui aina sitä ja siitä tuli tosi paha olo. Niin se oli pakko laittaa eteenpäin, kun ei sitä pystyny käsittelen sitä ihmistä kun ei se antanu...Kyllä ne koittaa kaikkensa mutta joskus se ei riitä.”

Sanni

”Ja sit meillä oli yks sellainen lapsi, se tuli kolmen kuukauden ikäisenä ja kerkes olla meillä puoli vuotta. Se aluksi tuli lyhytaikaiseksi ja sitten näytettiin vähän valoa että se jäis pitkäaikaiseksi. Siihen oli ehtiny kiintyä niin paljon että se tuntu ihan hirveeltä että se lähti. Me käytiin kerran sen jälkeen katsomassa, se lähti niinku sukulaissijoitukseen. Niin se on ollu semmoinen tosi kova paikka mulle kun mä kerkesin kiintyä niin täysin siihen lapseen. Sitten kun se lähtikin yhtäkkiä niin se on sellainen mikä on jääny sillee painamaan... Mää tiän että sillä on hyvä olle ja sillee ettei siellä oo mitään ongelmia mihin se lähti mutta... Se ehti tulla sillee omaksi.”

Riina

Riinan mainitsema pienen lapsen sijoituksen purkautuminen on koko perhettä kohtaava menetys, jonka jälkeen myös sijaissisarusten pitäisi päästä puhumaan tunteistaan sopivalle ulkopuoliselle taholle. Riina koki erittäin epäoikeudenmukaisena sen, ettei hän voinut puhua menetyksestä perheen ulkopuoliselle kuuntelijalle.

”Varsinkin kun se tyttö lähti meiltä, niin mä sanoin, että mun mielestä tää on epäreilua, että meidän vanhemmat saa tähän tukea ja ne voi siitä puhua jollekin ja mitä niillä on niitä mentorointia ja mitä niillä on niitä keskusteluja... Ne voi siitä puhua ja purkaa sitä, mutta meillä ei oo mitään semmosta niinku ammattiauttajaa tai...Niin mä silloin olin sitä mieltä että se ei mee oikein kun ihan yhtä lailla me koettiin se menetys.”

Riina

Sijoitusten katkeamisten ja täten vaihtuvien sisaruksien myötä sijaissisarukset voivat alkaa puolustautua tilannetta vastaan välinpitämättömyydellä. Tämä tuli ilmi myös Sarah Serbinskyn (2014) tutkimuksessa, jossa hän tutki sijaisperheiden biologisten lasten emotionaalista hyvinvointia. Tutkimuksen mukaan sijaissisarukset alkavat rajoittaa omaa kiintymystään läheisiin ihmisiin uusien sijoitusten ja sijoitusten purkautumisen aiheuttaman vaihtuvuuden vuoksi. Tämä voi aiheuttaa vaikeuksia nuoren rakentaessa ystävyys- tai parisuhdetta. Tutkimukseen osallistuneille nuorille oli muodostunut ihmissuhteista kuva, jossa ihmissuhteet voivat olla hyvin palkitsevia mutta niihin liittyy riski väliaikaisuudesta ja suhteen katkeamisesta syistä, joihin ei itse voi vaikuttaa. Tutkimuksessa erityisesti Laura ja Riina kuvasivat näitä ajatuksia.

”Kyllä se joskus ärsyttääkin. Oon mä joskus sanonu, ettei tää tunnu enää kodilta kun on niin paljon vilskettä ja melskettä ja porukkaa ravaa edestakaisin. Mutta jossain vaiheessa mä ymmärsin että ei ne muut ihmiset vaan se niinku oma perhe siinä, että ketä siihen itse hyväksyy. Että voihan siellä asua muitakin.”

Laura

”Sen jälkeen mä...Meillä kävi silloin niitä lyhytaikaisia (sijoituksia, tutkijan huomio) niin ei jotenki niihin alkanu kiintyyn. Mutta en mä usko että osaisin enää semmosiin, jotka käy vaan lyhyen ajan hirveenä kiintyä. Että kyllä mä silloin kehitin semmosta pientä suojakuorta. Itse asiassa silloin mä sanoin meidän äitille, että en halua että meille tulee enää vauvoja kun pelkään että nekin lähtee. Mutta kyllä se mieli muuttui, kun tuli vielä tuo yksi, että no jospa tää kuitenkin jää. Mutta kyllä mä silloin sanoin, että en halua vauvoja kun niihin kiintyy liikaa.”

Riina

Tilanteessa, jossa sijaissisarukset ei voi vaikuttaa vaihtuvaan perheen kokonpanoon, hän voi kuitenkin vaikuttaa siihen, ketkä hän hyväksyy omaksi perheekseen. Tämä voi olla toimiva selviytymiskeino tilanteissa, joissa sijaissisarukset joutuu jakamaan kotinsa ihmisten kanssa, joista ei välttämättä opi pitämään. Tutkimuksen perusteella sijoitettujen lasten ikä vaikuttaa paljon siihen, miten sijaissisarukset suhtautuvat sijoituksen päättymiseen. Pienten lasten pois muuttaminen ja selviytyminen voivat huolettaa sijaissisaruksia huomattavasti enemmän kuin nuorten poismuutto. Toisaalta myös sijoitusten katkeamisen syyt ovat yleensä erilaiset, nuorilla sijoitusten katkeaminen liittyy yleensä enemmän ongelmakäytökseen tai oireiluun, kun taas pienillä lapsilla syynä on yleensä lapsen palauttaminen takaisin biologisille vanhemmilleen. Osittain syy on varmasti myös siinä, että sijoitetun nuoren kanssa yhteydenpito voi jatkua puhelimitse tai sosiaalisen median välityksellä, kun taas yhteydenotto pienempiin lapsiin on vaikeampaa. Molemmissa tapauksissa sijoituksen päättymisen herättää tunteita ja ajatuksia, joista sijaissisarusten pitäisi päästä puhumaan perheen ulkopuolisen auttajan kanssa. Huoli pienten lasten pärjäämisestä voisi helpottaa myös sillä, että lapsen sosiaalityöntekijä tapaisi sijaissisaruksia ja perustelisi heille sijoituksen päättymistä sen verran kuin on mahdollista. Sijaisperheen lasten ei pitäisi joutua pohtimaan lasten pärjäämistä perheestä lähtemisen jälkeen. Tutkimuksessa tämä tuli esiin etenkin Riinan kohdalla, sillä kriisiperheenä toimivaan perheeseen sijoitettiin paljon pieniä lapsia.

”Meillä on siinäkin ollu aika paljon vauvoja ja pieniä. Joistakin on sellainen huoli kun ne lähtee, että miten se pärjää, että jos ne palaa takaisin kotiin niin vähän niinku semmoinen että mun mielestä tuo ei ole oikea ratkaisu. Että sen perusteella mitä itse tietää, niin ei palauttais lasta sinne. Niin on niistä jääny sellainen huoli, että no mitä sille lapselle kuuluu. Ei kaikista, mutta joistakin jotka on kerenny olla kauemmin tai sitten ne on ollu tosi semmosia jotka on vallannu sydämen.”

Riina

Sijaissisarusten tulisi saada ennakoivaa valmennusta sijaisperheenä toimimiseen. Koulutus olisi helppo räätälöidä vaikkapa vanhempien Pride-koulutuksen yhteyteen, ja siinä tulisi käydä läpi käytännön asioita siitä, miten sijaisperheenä toimiminen vaikuttaa lapsen tai nuoren elämään. Sijaissisaruksia pitäisi tukea myös sijoituksen aikana. Sijaissisarusten on vaikea saada keskusteluapua edes selkeissä kriisitilanteissa, kuten sijoituksen äkillisessä päättymisessä tai väkivaltatilanteessa. Sijaisvanhemmat ovat voineet hakea apua lapsilleen esimerkiksi oman työnohjaajansa tai jonkun muun ammattilaisen kautta. Apu

on aina haettava itse, sitä ei ole tarjottu kenellekään automaattisesti edes tilanteissa, joissa sijoitus päättyy äkillisesti. Haastateltavat kertoivat hyvistä suhteista vanhempiinsa, mutta usein ongelmatilanteet liittyvät koko sijaisperheen dynamiikkaan. Tällöin ulkopuolinen keskustelukumppani olisi tärkeä tilanteen avaamiseksi. Huomioitavaa oli, että yksikään tutkimukseen osallistuneista ei maininnut, että olisi keskustellut haastavista tilanteista sosiaalityöntekijän kanssa. Sijaisvanhemmat kritisoivat sosiaalityöntekijöiden antaman avun vähyyttä (Janhunen 2007, 38), mutta tämän tutkimuksen mukaan sijaissisarukset jäävät kokonaan ilman sosiaalityöntekijän apua ja tukea. Tuki lisäisi sijaissisarusten osallisuuden kokemusta ja vaikuttaisi koko sijaisperheen jaksamiseen. Hyvinvoiva sijaisperhe taas pystyy paremmin auttamaan sijoitettuja lapsia.

Shierin malliin perusteella sijaissisarusten huomioon ottaminen sijoituksen aikana ja sen päättyessä on olematonta. Olen samaa mieltä Wahls & Campbellin (2010) kanssa siitä, että sijaissisarukset ovat näkymättömiä etenkin sijoitusprosessin vaikeimmissa osissa eli sijoitusten katkeamisissa tai sijaisperheen kohtaamisissa ongelmassa. Vähimmillään tuki voisi olla sijaissisarusten vertaisryhmätoimintaa ja esimerkiksi perheen työnohjaajan säännöllinen yhteydenotto. Tilanteiden kärjistyessä tai sijoitetun lapsen oireillessa haastavasti voidaan tarvita myös säännöllisempää ammattiapua. Kolmas sijaissisarusten tarvitseman tuen paikka on sijoituksen päättyminen. Toisinaan sijoitus päättyy siihen, että sijoitettu nuori muuttaa asumaan omaan asuntoon, eikä tilanteeseen liity menetyksen pelkoa. Sijaissisarukset voi kuitenkin joutua luopumaan myös rakkaaksi käyneestä pikkusiskosta tai -veljestä, eikä aina ole varmuutta siitä, ovatko asiat lapsen uudessa sijoituspaikassa kunnossa. Sijaissisaruksille tärkeiksi yhteisöiksi voisivat oman perheen lisäksi muodostua sijaissisarusten valmennus- ja vertaisryhmät.

7 Sijaissisarouden narratiivinen kasvukertomus

Tutkimuksen piirtämä kertomus sijaissisarouden osallisuudesta on melko synkkä. Tutkimuksen kohteena oli sijaissisarusten osallisuuden toteutuminen perheessä ja viranomaistoiminnassa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että sijaissisarusten osallisuutta tuetaan hyvin vähän etenkin viranomaisten taholta, ja että sijaissisarukset jäävät monella tapaa yksin kokemustensa kanssa. Tutkimuksen rajauksesta johtuen tutkimustuloksissa eivät näy minulle kerrotut mukavat asiat ja naurattavat muistot. Tutkimuksen perusteella voi olla vaikea nähdä, miksi kaikki tutkittavat olivat aikuistuttuaan sitä mieltä, että sijaisperheessä kasvaminen on ollut positiivinen kokemus. Sijaisperheessä kasvaminen oli nuorten mielestä lisännyt empatiakykyä ja opettanut tulemaan toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Viisi nuorista kertoi halustaan ryhtyä ainakin tukiperheeksi sitten, kun heillä on oma perhe. Kolme heistä toimi jo tällä hetkellä vanhempiansa koulutettuna sijaisena. Kaksi nuorista myös mainitsi, että he olivat lähteneet opiskelemaan sosiaaliajaa kokemustensa vuoksi.

Tässä tutkimuksessa keskityin narratiivisessa analyysissä nuorten kertomusten sisältöön ja muoto jäi vähemmälle huomiolle (erosta mm. Lieblich ym 1998). Havahduin kertomusten muodon pohtimiseen vasta vaiheessa, jossa minun oli aineiston perusteella vaikea ymmärtää, miksi tutkittavat halusivat itsekin sijaisperheiksi. Kokemansa varastelun, valehtelun, riitojen ja jopa väkivallan jälkeen kaikki tutkittavat olivat sitä mieltä, että sijaissisaruus oli ollut positiivinen asia. Sijaissisarouden kertomus aukeni minulle vasta, kun pohdin sijaissisarouden kertomuksia muodon, tai Vilma Hännisen (2000) jaottelun mukaan sisäisen tarinan käsitteen kautta.

Sijaissisarouden muotoa analysoidessa kävi selväksi, että sijaissisarouden kertomus oli eräänlainen sankaritarina. Kenneth Gergenin (2004) narratiivien ominaisuuksia apunani käyttäen sijaissisarouden sankaritarinalla oli kertomisen arvoinen lopputulos: kuinka kasvaminen ja aikuistuminen sijaisperheessä muutti nuoren elämäntilanteesta. Nuorten kasvuolosuhteet olivat olleet samaan aikaan tavalliset ja erilaiset, sillä sijaisperheenä toimiminen toi perheen elämään mukaan viranomaiset sekä sijoitetun lapsen ja hänen perheensä ongelmat. Gergenin mukaan kertomukseen valikoituu lopputuloksen kanalta oleellisia tapahtumia. Tutkija vaikutti varmasti paljonkin kysymyksillään siihen,

mitä sijaissisarusten osallisuuden tarinaan päätyi. Sijaissisarukset olisivat ehkä avoimessa haastattelussa kertoneet enemmän myös mukavia muistoja, mutta nyt vastaukset valikoituivat tutkijan teemojen ja tarkentavien kysymysten mukaan.

Sijaissisaruuuden kertomuksen tapahtumat järjestyivät temporaaliseen aikajärjestykseen, ja niitä tarkasteltiin muutaman vuoden välimatkan turvin, sillä kaikki tutkittavat olivat jo asuneet jonkin aikaa pois kotoaan. Gergenin mukaan tapahtumien välille syntyy kertomuksissa kausaalisia syy-seuraussuhteita. Sijaissisaruuuden kertomuksessa kausaaliset suhteet tulivat esiin esimerkiksi sijoituksen purkautumisessa. Sijaisperhe oli yrittänyt kovasti ratkaista ongelmia, mutta sijoitetun nuoren käyttäytyminen oli niin haastavaa, että hänet oli sijoitettava laitokseen. Kertojan identiteettiä ajatellen sijaissisaruuuden kertomus on kasvutarina. Kertojan identiteetti on kerrontahetkellä eli nykyisyydessä vakaa, mutta teini-iässä hän ei ole jaksanut tai pystynyt ymmärtämään sijoitetun lapsen ongelmia. Elämäkokemuksen lisääntyttyä sijaissisaruuus ymmärtää paremmin paitsi sijoitetun lapsen ongelmat, myös omien vanhempiensa ratkaisut ja osaa soveltaa kokemuksiaan muihin ympärillään oleviin ihmisiin.

Mary ja Kenneth Gergen (1984, 176) ovat jakaneet narratiiviset tarinat regressiivisiin, staattisiin ja progressiivisiin tarinoihin. Tutkimuksen aineiston kertomukset ovat kaikki selkeästi progressiivisia, eli myönteistä muutosta korostavia narratiiveja. Regressiivisiä, huonojen kokemusten ja epätoivon tarinoita joukosta ei löytynyt, vaikka lähes kaikilla nuorilla oli jonkinlaisia huonoja kokemuksia sijaissisaruuuden ajalta. Jälkeenpäin ne nähtiin kuitenkin kasvattavina ja opettavaisina episodeina, jotka eivät kuitenkaan haitanneet elämää kuin hetkellisesti.

Vilma Hänninen (2000) jaottelee narratiivisen tutkimuksen sisäiseen tarinaan, elävän elämän draamaan ja kertomusten tarkasteluun. Aiemmat tulokset esittelevät sijaissisaruuutta elävän elämän draaman kautta, eli kertovat faktuaalisesti tapahtuneista asioista päähenkilön merkityksenannosta käsin. Tässä luvussa pohdin sijaissisaruuuden tarinaa sisäisen tarinan käsitteen kautta. Sisäistä tarinaa tutkittaessa huomio kiinnittyy kertomuksen takana olevaan mielen sisäiseen prosessiin, jolloin aineisto on eräänlainen ikkuna mielen maailmaan. (Mt., 31) Sisäistä tarinaa tarkastellessa ollaan kiinnostuneita prosessista, jossa ihminen tulkitsee elämänsä tapahtumia. Ihminen ei välttämättä ole

tietoinen sisäisestä tarinastaan, vaan se voidaan nähdä myös asemana tai näkökulmana, josta käsin ihminen suhtautuu ja osallistuu asioihin tietyllä tavalla. (Hänninen 2004, 169.)

Sijaissisaruksen kertomuksen koossapitävinä voimina ovat sijaisperheen vanhemmat, jotka ovat tukeneet lapsiaan perheen kriiseissä. Kertomuksen ”pahiksen” rooli ei yllättäen lankea sijoitetuille lapsille, vaan lasten sosiaalityöntekijöille. Narratiivisesta muodon näkökulmasta tarkasteltuna sijaissisarusten kertomuksissa purkautui paljon pettyymystä siitä, etteivät kunnalliset sosiaalityöntekijät tunnustaneet heidän rooliaan sijaisperheen jäsenenä ja ettei sijaissisaruksia nähty tärkeinä henkilöinä sijoitetun lapsen elämässä. Tämä käy ilmi sosiaalityöntekijöiden työtavoista, erityisesti siitä, ettei heillä ollut aikaa tutustua nuoriin. Kertomuksista käy ilmi, etteivät sijaissisarukset aina luottaneet sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen osaamiseensa lapsen asioissa. Näihin päätelmiin tulivat myös Serbinski & Shlonsky (2013) omassa tutkimuksessaan. Sijaissisarukset kokivat onnistuneensa osassaan sijaisperheessä sosiaalityöntekijöiden vähäisestä työpanoksesta huolimatta, eivät saamansa tuen ansiosta.

Rakenteellinen ero eri sijoittajatahojen kertomuksissa näkyi siinä, että Nuorten Ystävien nuorten kertomuksista puuttuivat dramaattiset käännteet tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijään ei saatu yhteyttä. Kukaan Nuorten Ystävien perheiden nuorista ei ollut joutunut soittamaan hätäkeskukseen tai sosiaalipäivystykseen ”tilanteen ollessa päällä”, vaan sijoitetun lapsen asioita hoitivat aina omat sosiaalityöntekijät. Nuorten Ystävien perheissä kasvaneet nuoret myös korostivat aikuismaista yhteistyötä sosiaalityöntekijöiden kanssa, molemminpuolista kunnioitusta ja ”hyvänä tyyppinä” pitämistä. Kunnallisten sijaisperheiden dramaattiset käännteet olivat astetta pelottavampia, ja tutkijasta tuntui välillä uskomattomalta, millaisia henkisiä taakkoja sijaissisaret olivat joutuneet kantamaan. Rakenteellisen eron syynä ei ole jako hyviin tai huonoihin sosiaalityöntekijöihin, vaan asiakasmäärät ja niiden aiheuttama kiire. Nuorten Ystävien sosiaalityöntekijällä oli hoidettavanaan noin puolet kunnallisen sosiaalityöntekijän asiakasmäärästä. On selvää, että hän ehtii perehtyä paremmin perheiden asioihin. Lisäksi Nuorten Ystävien perhehoitoyksikkö on keskittynyt hoitamaan perhesijoituksia, eli heille kertyy vahva ammattitaito alalle. Kunnallisen lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakkaina on sekä avohuollon asiakkaita, että laitoksiin ja perheisiin sijoitettuja lapsia. Työn kuormittavuuden

vuoksi työntekijöiden vaihtuvuus on suurta, eikä avoimiin virkoihin saada aina palkattua päteviä sosiaalityöntekijöitä. Tämä tarkoittaa, että muut sosiaalityöntekijät hoitavat omien asiakkaidensa lisäksi täyttämättä olevien virkojen asiakkaat. Aikaa ei riitä edes kaikkien asiakkaiden kohtaamiseen, saati heidän perheenjäsentensä tapaamiseen.

Sijaissisarusten tarinoista tuli ilmi perheen keskinäinen voimakas me-henki. Omaksi perheeksi laskettiin vanhemmat, biologiset sisarukset ja osa sijoitetuista lapsista. Sijaisperheen toimintaa kuvattiin vastuulliseksi ja raskaaksi. Sijaissisarukset myös näkivät itsensä tärkeänä osana perhettä ja sen toimimista. Tutkittavat olivat valmiita joustamaan omista oikeuksista siksi, että perhe kokonaisuutena toimisi. Vahva me-henki näkyi myös suhteessa (kunnallisiin) sosiaalityöntekijöihin, joiden ei uskottu ymmärtävän sijaisperhe toiminnan raskautta. Vanhempien tekemää työtä arvostettiin suuresti, mutta sijaisvanhemmuuden arvostusta pidettiin yleisesti liian pienenä. Samanlaisia tuloksia ovat saaneet myös Serbinski ja Shlonsky (2013) ja Jahnukainen (2015) tutkimuksessaan.

Sijaissisaruuuden kertomuksen lopussa nuori katselee sijaisperheenä toimimista aikuisuudesta käsin. Jälkeenpäin nuorten on helppo myöntää, että monet riidat johtuivat myös omista teini-iän tunnemyrskyistä ja itsekkyydestä. Eräs tutkittava kertoi nauraen, että olin ”ihan kamala kyyli”, joka vahti sijoitetun lapsen jokaista liikettä ja raportoi niistä äidilleen. Nuoret kertoivat, että ovat jälkeenpäin nauraneet riidoilleen yhdessä sijoitettujen lasten kanssa. Myös monet lapsena riitoja aiheuttaneet asiat tuntuivat nykyisin vähäpätöisiltä. Toisaalta tutkittavat muistelivat myös niitä sijoitettuja lapsia, joiden kanssa eivät halua olla tekemisissä nykyisin. Heidän roolinsa sankaritarinassa on olla kasvattavia kohtaamisia. Riitojen, nimittelyn ja hankalan ihmisen kanssa asumisen ajateltiin jälkeenpäin ”kasvattaneen luonnetta” ja ”opettaneen ihmisluonteesta”. Tutkittavat kertoivat pitävänsä yhteyttä osaan sijoitetuista lapsista, jotka hekin ovat jo aikuisia. Osa sijoitetuista lapsista pidettiin oikeina sisaruksina, ja he ovat nykyisinkin hyviä ystäviä. Osa sisarussuhteista on jäänyt pintapuolisemmaksi ja haalistunut kaveruudeksi. Etenkin perheissä, joissa sijoitettuja lapsia oli ehtinyt olla paljon, oli myös niitä joihin ei haluttu olla enää yhteydessä.

8 Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä tutkielmassa tutkin sijaissisaruuksien osallisuutta sijaisperheissä ja heidän yhteistyötään sosiaaliviranomaisten kanssa sekä sitä, millaista tukea sijaissisaruteen tarvitaan sijoitusprosessin eri vaiheissa. Aineistoni koostui kuudesta aikuisen sijaissisaruksen haastattelusta. Tutkielmani on laadullinen tutkimus, jossa olen analysoinut haastattelut narratiivisella menetelmällä tarkoitukseni muodostaa haastatteluista yhteisiä teemoja. Tutkimuksen teoreettiseksi käsitteeksi valitsin osallisuuden ja erityisesti Shierin osallisuuden polku-mallin (2001), jota olen hyödyntänyt myös aineiston analyysissä. Narratiivisen analyysin tuloksena muodostetut teemat, jotka on analysoitu Shierin mallin avulla, olen jäsentänyt tulosluvuiksi. Pidän tutkimuksen tuloksia luotettavina, mutta on huomioitava, että tulokset kertovat valmennuksesta ja viranomaistoiminnasta kahdeksasta kymmeneen vuotta sitten. Toivoisin, että jo useamman vuoden esillä olleet lasten osallisuuteen ja oikeuksiin liittyvät puheet olisivat muuttuneet teoiksi, ja nuoremmat sijaissisarukset tulisivat paremmin huomioituksi sosiaalityön kentällä. Myös sijaisisarusten valmennuksessa on menty hieman eteenpäin, vaikkakin vertaistoimintaa ja koulutuksia järjestetään edelleen vain Etelä-Suomen suurilla paikkakunnilla. Sijaisperheiden tilanteiden ja perhesuhteiden erilaisuus näyttäytyi tutkimuksessa laajana kirjona. Sijaisperheet vaihtelivat useita lapsia käsittävästä ammatillisesta perhekodista yhden sijoitetun lapsen perheisiin.

Tutkimuksen mukaan sijaissisaruus on parhaassa tapauksessa kasvattava näköalapaikka. Siinä lapsi voi kasvaa turvallisessa ympäristössä, mutta pääsee näkemään myös maailman nurjempaa puolta ja sen ihmiskohtaloita. Huonommassa tapauksessa se voi olla pelottava ja epävarma kasvupaikka, jossa omien vanhempien huomiosta joutuu taistelemaan alati vaihtuvien, traumatisoituneiden tai jopa väkivaltaisesti käyttäytyvien lasten ja nuorten kanssa. Sijaissisarukset ovat tutkimuksessa näkymättömiä, sillä heidän valmentamistaan, tukemistaan tai auttamistaan ei mainita laissa, eikä kuntien ohjeistuksissa. Tämä tarkoittaa sitä, että sijaisvanhemmat joutuvat pyytämään ja perustelemaan kaikki heidän tarvitsemansa palvelut, esimerkiksi työnohjaajan tai psykologin tapaamiset. Tämän seurauksena sijaissisarukset ovat hyvin erilaisessa asemassa, joka riippuu omien vanhempiensa tilanteesta, kuntien sosiaalityön käytännöistä ja jopa yksittäisistä sosiaalityöntekijöistä. Tulokseni ovat samansuuntaisia Anna Tarkowskan ym (2013)

kanssa siinä, että sijaissisarusten suhde sosiaalityöntekijään näyttää jäävän ohueksi. Suurin ero kunnallisen ja yksityisen palveluntarjoajan sijaisperheiden välillä oli yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa. Tutkimuksen mukaan kaikki haastateltavat eivät osanneet edes nimetä heille sijoitetun lapsen asioista huolehtivaa kunnallista sosiaalityöntekijää. Yksityisen palveluntarjoajan työntekijät olivat tuttuja, mutta nuorille ei oltu tarjottu ennakkovalmennusta sijaissisaruteen. Yksityisen palveluntarjoajan sijaisperheet kuuluivat ns. vahvan tuen piiriin. Tämä tarkoittaa, että sosiaalityöntekijä käy sijaisperheessä 11 kertaa vuodessa. Sijaisperheiden vanhemmille kuuluu myös enemmän tukea (työnohjausta, konsultaatiota) kuin kunnallisille sijaisperheille. Yksityisen palveluntarjoajan sosiaalityöntekijöillä on aikaa paneutua jokaisen sijaisperheen ongelmiin, sillä heillä on määrällisesti noin puolet vähemmän asiakasperheitä kuin kunnassa työskentelevällä kollegalla.

Sijaissisarukset toivoivat ensisijaisesti kunnollista ennakkovalmennusta sijaisperheen omille lapsille. Valmennukseen tulisi kuulua jo toiminnassa olevien sijaisperheiden lasten haastatteluja, mutta myös tietoa yleisimmistä traumaista ja käytöshäiriöistä, joita sijoitetuilla lapsilla voi olla. Tuen tarjoaminen sijaissisaruksille on tärkeää osallistamista, eli sitä että heidät tunnustetaan viranomaisten taholta osaksi sijaisperhettä ja sijoitetun lapsen lähipiiriä. Sijaissisarusten tukemisella on tärkeä merkitys myös siinä, että sijaisperhe jaksaa ja pystyy tekemään työnsä mahdollisimman hyvin. Sijaisvanhemmille kuuluu perhehoitolain (15§ 263/2015) mukaan järjestää työnohjausta, koulutusta ja muuta tukea, ja sen pitäisi soveltuvilta osin kuulua myös sijaissisaruksille.

Kun sijoitus tehdään, sijoitettua lasta vastassa tulisi olla hyvin valmennettu sijaisperhe. Perheen kaikilla jäsenillä pitäisi olla tiedossa mistä apua voi saada, ja kenelle sijoituksen kysymyksiä tai tunteita voi purkaa. Jos mahdollista, sijoitus tulisi tehdä rauhallisesti niin, että sijaisperhe tutustuisi lapseen hänen silloisessa asuinpaikassaan ja sijoitettu lapsi viettäisi aikaa sijaisperheessä ennen varsinaista muuttoa. Sijoituksen alkuaikoina sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijän tulisi kuunnella tarkasti myös sijaissisarusten ajatuksia sijoituksen sujumisesta, ja ohjata heitä tarpeen mukaan puhumaan asioista ammattilaisille. Tutkimustulosten perusteella hyvin valmistellun ennakkovalmennuksen lisäksi tarvittaisiin oma vertaisryhmänsä sijaissisaruksille. Sijaisperheissä elämä on usein kuormittavaa, ja Ingrid Höjerin (2007) mukaan perheen omat lapset voivatkin kokea, että heillä

on asiat ihan hyvin verrattuna sijoitettuihin lapsiin. Siksi he eivät välttämättä halua vai-
vata vanhempiaan omilla, vähäpätöisiltä tuntuilla asioillaan. Sijaissisaruksille painote-
taan vaitiolovelvollisuutta sijoitetun lapsen asioista, joten usein he eivät halua puhua
sijoituksen aiheuttamista tunteistaan myöskään ystävilleen. Vertaisryhmässä kokemus-
ten jakaminen olisi turvallista ja siitä voisi muodostua tärkeä yhteisö sijaissisaruksille.
Ryhmässä käyminen pitäisi olla mahdollista jo silloin, kun sijaisperheeseen ei ole vielä
sijoitettu lasta. Tärkeintä olisi, että kaikki läsnäolijat uskaltavat puhua asioista ja henki-
löistä niiden oikeilla nimillä, ja että kaikille on selvää, ettei asioista puhuta eteenpäin
ryhmän ulkopuolella. Ryhmiä pitäisi järjestää lasten ja nuorten kehitystaso huomioiden,
jolloin eri ikäisille olisi omat ryhmät.

Sijaissisarukset eivät saa tukea myöskään perhesijoituksen vaikeimpana asiana pidetyn
sijoituksen päättymisen tapahtuessa. Sijoituksen päättyessä sijaissisarukset tulisi huo-
mioida heti, kun prosessi sijoituksen päättymisestä käynnistyy. Heille tulisi tarjota kes-
kustelumahdollisuutta sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijän ja mahdollisesti työnohjaa-
jan tai terapeutin kanssa. Sijaissisarusten mielipide tulisi kysyä ennen jokaista uutta si-
joitusta. Arvio sijaissisarukseksi ryhtymisestä pitäisi saada tehdä senhetkisen tilanteen
ja tiedon pohjalta, ei automaattisesti vuosia aiemmin tehdyn myöntymyksen perus-
teella.

Tutkimuksen mukaan sijaissisarusten osallisuus on kohtuullisella tasolla niin kauan, kun
puhutaan sijaisperheen omasta päätöksenteosta. Vanhemmat ottavat lastensa näkö-
kannat huomioon ja keskustelevat asioista heidän kanssaan. Ongelmana on se, että si-
jaissisarukset eivät saa tarpeeksi vanhemmistaan riippumatonta ennakkotietoa sijais-
perheenä toimimisesta silloin, kun perheeseen ei vielä ole sijoitettu lapsia. Lisäksi sijais-
perheiden biologiset lapset ovat hyvin riippuvaisia omista vanhemmistaan, jos per-
heessä tulee ongelmia sijoitetun lapsen ja sijaissisaruksen välillä. Avun hakeminen ja
saaminen ovat vanhempien varassa, sillä sijaissisarukset eivät tiedä mistä apua voisi ha-
kea ja millaista apua olisi tarjolla. Sijaissisarusten kertomukset siitä, että he ovat joutu-
neet pelkäämään omassa kodissaan saivat minut pohtimaan sijaisperheeksi haluavien
vanhempien motiiveja. Pohditaanko valmennusvaiheessa tarpeeksi sijaisperheenä toi-
mimisen vaikutuksia perheen omiin lapsiin? Sijaisperheeksi ryhtymisen taustalla on

usein auttamisenhalu, mutta unohtuuko realistinen käsitys sijaisperheen arjesta ja sen mahdollisista vaikutuksista omiin lapsiin hyvää tekemisen tahdon alle?

Sijaissisaruuus ja perhehoito ylipäättään on edelleen varsin vähän tutkittu aihe Suomessa. Tutkimukset koostuvat lähinnä ammattikorkeakoulun päättötöistä ja pro gradu-tutkielmista. Varsinaiset perhehoitoon perehtyneet tutkijat puuttuvat meiltä täysin, verrattuna vaikkapa Ruotsin Ingrid Höjerin vetämiin tutkijaryhmiin. Sijaissisaruuutta ajatellen mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe olisi haastatella sosiaalityöntekijöitä siitä, mitä he ajattelevat sijaisperheiden kanssa työskentelystä ja perheen omien lasten huomioimisesta. Suomessa ei ole tutkittu myöskään sitä, millaista koulutusta tai valmennusta sijaissivanhemmat tai koko perhe saavat sijoituksen jälkeen, vaikka kansainvälisesti tästä on tarjolla erilaisia koulutusohjelmia ja tutkimusta. Sijaissisarusten valmentautumista ajatellen olisi hyödyllistä, että haastateltaisiin erilaisissa sijaissisaruuusryhmissä käyneitä lapsia ja nuoria sekä pohdittaisiin, voitaisiinko valmennukseen luoda jonkinlainen standardoitu malli. Yksityisten palveluntarjoajien yleistymisen lastensuojelun perhesijoituksissa olisi myös tutkimisen arvoinen asia. Onko sijaisperheiden saamissa palveluissa tai tyytyväisyydessä suuria eroja palveluntarjoajasta riippuen? Miten kunnalliset sosiaalityöntekijät kokevat yhteistyön sujuvan yksityisten palveluntarjoajien kanssa?

Sijaissisarusten näkymättömyys perhehoidossa on huomioitu aiemmissakin tutkimuksissa (Kinnunen 2008, Jahnukainen 2015), mutta asiaan ei edelleenkään ole saatu konkreettisia parannuksia. Keväällä 2018 alkava Perhehoitoliiton Meidän Sakki -hanke, jonka tarkoituksena on luoda toimintamalli sijaisperheiden sisaruussuhteiden vahvistamiseksi. Toimintamalli on tulevaisuudessa mahdollista liittää osaksi Lapsi ja perhepalveluiden muutosohjelmaa LAPE:ssa luotavia perhehoidon tukimuotoja. Mallin toivotaan muun muassa vähentävän sijoitusten katkeamisia. Sijaisperheen ajattelemisen kokonaisuutena on edennyt siten, että THL:n perhehoidon laadun parantamisessa koskevilla työpapereilla (Heino & Säles 2017) esitetään virallisiin ohjeisiin lisättäväksi monia seikkoja, jotka ovat tulleet esille myös tässä tutkimuksessa. Sijaissisarukset nähdään siinä merkittävässä roolissa sijoitetun lapsen elämänkulun kannalta, ja sosiaalityön käytänteiden tulisi olla näitä vuorovaikutussuhteita tukevia. Sijaissisaruuksille tarjotun tuen pitäisi olla

jatkuvasti saatavilla, monipuolista ja vapaaehtoista ja sijaisperhe pitäisi nähdä koko sijoitusprosessin ajan kokonaisuutena (Heino & Säles 2017, 66).

Lähteet

- Aaltio Iiris ja Puusa Anu 2011: Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Puusa, Anu ja Juuri, Pauli (toim.) 2011 Menetelmäviidakon raivaajat – perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint, 2011.
- Araneva Mirjam 2016: Lapsen suojeleminen. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Talentum Pro, Helsinki.
- Back-Kiianmaa Raili ja Hakkarainen Pirjo 2008: Sijaisvanhemmat tarvitsevat riittävät valmiudet. Teoksessa Ketola Jari (toim.) 2008: Perhehoito tekemisen ja tukemisen arvoista työtä. WS Bookwell Oy, Juva.
- Erkkilä Raija 2005: Narratiivinen kokemuksen kuvaus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula Juha ja Latomaa Timo (toim.): Kokemuksen tutkimus. Dialogia Oy, Helsinki.
- Eskola Jari 2007: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus, Juva.
- Fjöt Anu 2000: Tunnetko olevasi osallinen eli mitä osallisuus on? Verkkojulkaisussa Viitanen, Reijo (toim.) Nuorisokasvatus ammattina - interventioita osattoman nuoren arkeen. Nuorisotutkimusverkosto. www.nuorisotutkimusseura.fi/component/content/article?id=549 (luettu 17.11.2017)
- Gergen Kenneth 2004: Narrative Moral Identity and Historical Consciousness. www.swarthmore.edu/sites/default/files/assets/documents/kenneth-gergen/Narrative_Moral_Identity_and_Historical_Consciousness.pdf (luettu 31.12.2017)
- Hart Roger 1999: Children's participation: the theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care. London: Earthscan.
- Heikkinen Hannu 2010: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus, Juva.
- Heino Tarja ja Säles Emilia 2017: Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito. Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL, työpäperi 20/2017. Juvenes Print, Helsinki.
- Heinonen Hanna 2011: Sadoissa verkoissa sukkulointia -kumppanuudet sijaishuollossa. Lastensuojelun keskusliitto. Luettavissa www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Sadoissa_verkoissa_sukkulointia_kumppanuudet_sijaishuollossa.pdf
- Hipp Tiia ja Palsanen Kati 2014: Lasten osallistumisen etiikka. Lapset ja nuoret palveluiden kehittäjinä. Lastensuojelun keskusliitto. <https://www.lskl.fi/verkko-kauppa/lasten-osallistumisen-etiikka/>

- Hirsjärvi Sirkka ja Hurme Helena 2000: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University press, Helsinki.
- Hoikkala Susanna ja Lavikainen Ville 2015: Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Lastensuojelun keskusliitto. Luettavissa www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Sattumuksia-vai-suunnitelmallisuutta.pdf
- Hotari Kaisa-Elina 2007: Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Hotari Kaisa-Elina, Oranen Mikko ja Pösö Tarja 2013: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy Marjatta (toim.) 2013: Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL. Juvenes Print oy, Tampere.
- Hänninen Vilma 2000: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Hänninen Vilma 2004: Miten masennus muuttaa ihmistä? Tampere University Press, Tampere.
- Hänninen Vilma 2008: Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. Teoksessa Pietilä Anna-Maija ja Länsimies-Antikainen Helena: Etiikkaa monitieteisesti. Pohdintaa ja kysymyksiä. Kuopion yliopisto.
- Höjer Ingrid 2007: Sons and daughters of foster carers and the impact of fostering on their everyday life. *Child and Family Social Work*, 12 (1) 73–83.
- Höjer Ingrid, Sebba Judy ja Luke Nikki 2013: The impact of fostering on foster carer's children. An international literature review. Rees centre, University of Oxford. https://www.chw.org/~media/Files/Childrens%20And%20Community/Foster/ReesCentreReview_ImpactOfFosteringOnCarersChildren.pdf
- Inkilä Tuire 2000: Vieraita lapsia perheessä. Sijaisperheiden omien lasten kokemuksia sijoituksista. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Janhunen Riitta 2008: Jotta sijoitukset kestäisivät. Teoksessa Ketola Jari (toim.): Mene-tyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus, Juva.
- Jahnukainen Veera 2015: Sisaruksia sijoituksen myötä. Narratiivinen tutkimus sijaisvanhempien aikuistuneiden biologisten lasten kertomuksista. Itä-Suomen yliopisto. Pro gradu-tutkielma.
- Joensuu Antti ja Sutinen Jussi 2016: Perheen suojassa – Miten onnistua sijaisperheenä. Books on Demand, Helsinki.
- Kaasila Raimo 2008: Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Kaasila Raimo, Rajala Raimo, Nurmi Kari E. (toim.) 2008: Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Kavakka Mirka 2015: Huolella harkittua. Lastensuojelun perhehoitajuus sitä harkitsevien näkökulmasta. Lapin yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Karevaara Eve 2015: Sijaisperheiden biologisten lasten kokemuksia perhe-elämästä. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu-tutkielma.

- Kinnunen Henna 2008: Sehän niinku on silleesti mun pikkusisko. Sijaisperheiden biologisten lasten kokemuksia sijaissisaruuudesta. Kuopion yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Kiviniemi Kari 2007: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola Juhani ja Valli Raili 2007: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. WS Bookwell, Juva.
- Laakso Riitta 2013: Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Kaks -kunnallisan kehittämistä julkaisu nro 73. Vammalan kirjapaino Oy, Sastamala.
- Laiho Jenni 2013: Nuorten kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Laitinen Merja ja Uusitalo Tuula 2008: Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa Kaasila Raimo, Rajala Raimo, Nurmi Kari E. (toim.) 2008: Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812 (viitattu 10.1.2018).
- Lieblich Amia, Tuval-Mashiach Rivka ja Zilber Tamal 1998: Narrative research. Reading, analysis and interpretation. Thousand Oaks: SAGE.
- LOS 60/1991 Lasten oikeuksien sopimus kokonaisuudessaan. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>
- LSL 417/13.4.2007. Lastensuojelulaki, saatavilla www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417 (viitattu 9.11.2017)
- Löhönen Sini-Tuisku 2012: Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten koulusuiutuminen. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Meriluoto Taina, Marila-Penttinen Leena ja Lehtinen Essi (toim) 2015: Osallisuuden ja kokemusasiatuntijuuden käsikirja. Ensi- ja turvakotien liitto. www.e-julkaisu.fi/ensi_ja_turvakotien_liitto/osallisuus_kasikirja/#pid=1
- Moilanen Pentti ja Rähä Pekka 2007: Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Laine, Timo & al. 2007: Ikkunoita Tutkimusmetodeihin 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 2. korj. ja täyd. p. Jyväskylä: PS-kustannus, 2007.
- Nikkanen Hannele 2014: Lapsen osallisuuden vahvistaminen SOS-lapsikylässä. Työryhmän raportti ja suositukset. SOS-lapsikylä. www.sos-lapsikyala.fi/mita-me-teemme/julkaisut/tutkimukset/
- Niska Marja 2014: Sijaisvanhempien tukimuodot ja tukemisen kehittäminen lappilaisessa toimintaympäristössä. Lapin yliopisto. Pro gradu-tutkielma.
- Nivala Elina 2010: Lapsen osallisuudet osallisuuden perustana. Teoksessa Tanskanen Ilona ja Timonen-Kallio Eeva (toim.) 2010: Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51. Turku.

- NL 1285/2016. Nuorisolaki. Saatavilla www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285 Viitattu 21.12.2017).
- Nurmi Katri 2015: Lasten osallisuus lastensuojelussa työntekijöiden jäsentämänä. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Oranen Mikko (2008): Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämishankkeen osaraportti. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Multiprint, Helsinki.
- Pajulammi Henna 2014: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum. Pront Best, Viro.
- Pesäpuu 2006: PRIDE-kirja. PRIDE-valmennus sijais- ja adoptiovanhemmuutta harkitseville. Pesäpuu ry.
- PHL 263/2015. Perhehoitolaki, saatavilla www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150263 (viitattu 30.10.2017).
- Pietikäinen Sari ja Mäntynen Anne 2009: Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino, Tampere.
- Piironen Hanna 2017: Puhelinhaastattelu 18.10.2017 Pesäpuu ry:n kehittämispäällikön kanssa. Piironen vastaa Pesäpuu Ry:n sijaissisarustamateriaaleista ja -koulutuksista.
- PL 731/11.6.1999. Suomen perustuslaki. Saatavilla www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731 (viitattu 13.12.2017).
- Pohjois-Pohjanmaan LAPE 2017. Pohjois-Pohjanmaan Lapen Facebook-sivulta löytyy kootusti alueella ilmestynyttä LAPE-aiheista uutisointia. www.facebook.com/LAPEPohjoisPohjanmaa (viitattu 27.12.2017)
- Puusa Anu 2011: Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Puusa Anu ja Juuri Pauli (toim.) 2011 Menetelmäviidakon raivaajat – perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint, 2011.
- Puusa Anu ja Juuti, Pauli (toim.) 2011: Menetelmäviidakon raivaajat – perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint, 2011.
- Pynnönen Jaana 2017: sähköpostihaastattelu Pesäpuu ry:n kehittämispäällikön kanssa. Toukokuu 2017.
- Rabb Harriet 2008: Mitkä ovat perhehoitajien ja sosiaalitoimen yhteistyön mahdollisuudet? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Serbinski Sarah ja Shlonsky Aron 2014: Is it that we are afraid to ask? A scoping review about sons and daughters of foster parents. Children and Youth Services Review 36, 101-114.
- Serbinski Sarah 2014: Growing up in families that foster: Exploring the (e)motions of young adult sons and daughters of foster parents. University of Toronto.
- Shier Harry 2001: Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. A new model for enhancing children's participation in decision-making, in line with article 12.1 of the United Nations convention on the rights of the child. Children & society, 15, 107-117.

- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) 2017a: Hyvä perhehoito -työryhmä. Perhehoitolain toimeenpanon tuki. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017:25. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80009>.
- STM 2017b: Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Osoitteessa <http://stm.fi/hankkeet/lapsi-ja-perhepalvelut> (viitattu 26.9.2017).
- Targowska Anna, Teather Susan & Cavazzi Tara 2013: Supporting children and young people of foster carers. Edith Cowan University in collaboration with Wanslea Family Services, Australia.
- Tasala, Markku 2016: Tyttö, joka muutti lakeja ja järjestelmää. Talentia-lehti. www.talentia-lehti.fi/tytto-joka-muutti-lakeja-ja-jarjestelmaa/ (viitattu 31.12.2017).
- THL 2015: Lastensuojelu 2015. Suomen virallinen tilasto. Tilastoraportti 20/2016. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016122031615>.
- THL 2016: Lastensuojelu 2016. Suomen virallinen tilasto. Tilastoraportti 43/2017. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2017112355019>.
- Thomas Nigel 2002: Children, Family and the State. Decision-making and Child Participation. Policy Press. Bristol.
- Valkonen Leena 2008: Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–120.
- Valkonen Leena ja Janhunen Tarja 2016: Tutkimustietoa perhehoidon kehittämiseksi. Katsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010-2016. THL:n työpaperi 45/2016.
- Vähämaa Pirjo 2017: Sähköpostihaastattelu Nuorten Ystävien perhehoidon päällikön kanssa, syyskuu 2017.
- Väisänen Ulla 2005: Perhehoitajien tuentarve perhesijoituksessa. Helsingin yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Wahls Judy & Campbell Harriet 2010: To what extent does current policy and practice pay adequate attention to the needs of the sons and daughters of foster carers, particularly in the context of planned or unplanned placement endings? Fostering network. http://dera.ioe.ac.uk/2706/1/Microsoft_Word_PLR0910103Walsh.pdf
- Watson Angie & Jones Denis 2002: The impact of fostering on foster carers' own children. *Adoption & Fostering* 26:1, 49-55.
- Younes Maha N. & Harp Michele 2007: Addressing the impact of foster care on biological children and their families. *Child Welfare* 86 (4), 21–40.

Liitteet

Liite 1

Teemarunko haastatteluun

Pro gradu-tutkielma

Kesä 2017

Yleiset kysymykset

Haastateltavan ikä?

Kuinka vanha olit, kun perheeseesi sijoitettiin ensimmäinen lapsi?

Montako lasta perheessä on ollut sijoitettuna?

Ovatko vanhempasi/toinen vanhemmista olleet kotona sijoitusten myötä?

Etukäteistieto / sijoitukseen valmisteleminen

Millä tavoin sijoitusprosessi perheessänne eteni?

Kävivätkö vanhempasi Pride-valmennuksen ennen sijoitusta? Olitko itse mukana?

Mitä sinulle kerrottiin sijoitetuista lapsista? Kysyttiinkö mielipidettä heidän tulostaan?

Koitko, että sinun sanomillasi oli merkitystä?

Koitko saavasi riittävästi tietoa uudesta sisaruksesta ja siitä, mitä hänen muuttamisensa tuo tullessaan?

Yhteistyö sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijän kanssa

Tiesitkö kuka sijoitetun lapsen sosiaalityöntekijä on?

Tapasiko hän sinua ennen sijoitusta?

Entä sijoituksen aikana?

Kysyttiinkö sinun tunteitasi tai kuulumisiasi?

Olisiko häneen voinut ottaa yhteyttä/mistä olisit voinut saada apua tarvittaessa?

Sijaissisarouden tukeminen

Jos ongelmia oli/ olisi tullut, olisitko osannut/halunnut ottaa yhteyttä sosiaalityöntekijään?

Kenelle olisit puhunut /puhuit asioista?

Olisiko valmennuksesta ollut apua? Mitä tietoa olisit kaivannut?

Olisiko asioista ollut helpompi puhua vaikka vertaistukiryhmässä?

Tuleeko mieleesi muita onnistuneita tai epäonnistuneita asioita sijaissisarudessa?

Liite 2

Sähköpostiviesti Oulun seudun perhehoitajat Ry:n puheenjohtajalle.

Hei,

olen tekemässä gradua sijaissaruudesta, siihen valmistautumisesta ja siitä, miten sijaissarukset ovat saaneet tukea ja apua sijoitusprosessin aikana. Tutkimussuunnitelma on nyt valmis ja tutkimuslupa myönnetty, eli nyt etsin haastatteluihin nuoria aikuisia, jotka olisivat halukkaita kertomaan minulle kokemuksistaan.

Haastateltavien tulisi olla täysi-ikäisiä ja kasvaneet sijaisperheissä, joissa on pitkäaikainen sijoitus. Haluaisin haastatella molempia sukupuolia ja toivoisin, että kaikki haastateltavat olisivat eri perheistä. Haastatteluun olisi hyvä varata noin tunti aikaa.

Ohessa on graduni tutkimuslupa ja tutkimussuunnitelma. Tätä viestiä saa laittaa jakoon niille, kenellä ajattelisitte olevan sopivia haastattelukandidaatteja.

Minuun voi olla yhteydessä sähköpostitse tai puhelimitse.

Yhteistyöterveisin,

Senni Laine
040-xxx xxx
slaine@ulapland.fi